

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME
İLİŞKİSİNİN UZUN DÖNEM ANALİZİ (1923–2005)**

Hüseyin Taylan EĞEN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2008

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN UZUN DÖNEM
ANALİZİ (1923–2005)

Hüseyin Taylan EĞEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2008

KABUL VE ONAY

Hüseyin Taylan EĞEN tarafından hazırlanan “Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm ve Büyüme İlişkisinin Uzun Dönem Analizi (1923-2005)” başlıklı bu çalışma, 11.06.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Orhan MORGİL (Başkan)

Doç. Dr. Sevinç MIHÇI (Danışman)

Prof. Dr. İbrahim TANYERİ

Yrd. Doç. Dr. Hatice Çakmak KARAÇAY

Yrd. Doç. Dr. M. Umut TOSUN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan Çakın

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin bir yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.06.2008

Hüseyin Taylan EĞEN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde değerli katkı ve değerlendirmeleriyle bana ışık tutan danışmanım Doç. Dr. Sevinç Mihçı, hocalarım Prof. Dr. İbrahim TANYERİ, Yrd. Doç. Dr. M. Umur Tosun, Yrd. Doç. Dr. Hatice Çakmak KARAÇAY'a teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde sundukları sevgi ve destekle bugüne kadar gelmemde en büyük paya sahip babam Bahattin EĞEN ve annem Nevriye EĞEN'e sonsuz minnet duygularımı sunarım. Çalışmanın ortaya çıkış sürecinde yaşanan tüm sıkıntılara her zaman gülümlü katlanan ve hiç bir desteği esirgemeyen hayat arkadaşım Yasemen Berna KARANLIK'a teşekkür ederim.

Tezin tüm aşamalarında heyecanımı ve düşüncelerimi paylaşan, sohbetiyle beni sakinleştiren, sıkıntılı anlarımda beynimi ve algılarımı açan sevgili dostum Ozan ÇAVDAR'a, bu süreç boyunca ortak dertleri paylaştığımız, desteğini hep arkamda hissettiğim dostum Umut KARA'ya çok teşekkür ederim.

Bu süreç boyunca verdikleri destek ve değerlendirmeleri için Hacettepe Maliye Bölümü'ndeki bütün araştırma görevlisi arkadaşlarıma, en sıkıntılı anımda bana yardım elini uzatan Ar. Gör. Serkan ERKAM ve Eşi Aslı ERKAM'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, uygulama ve verilerin elde edilmesi aşamasında bilgi ve görüşlerine başvurduğum Yrd. Doç. Dr. Tarkan ÇAVUŞOĞLU'na ve Doç. Dr. Necmiddin BAĞDADIOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

ÖZET

EĞEN, Hüseyin Taylan. *Türkiye Ekonomisinde Bölüşüm ve Büyüme İlişkisinin Uzun Dönem Analizi (1923-2005)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişki iktisat biliminin önemli tartışma alanlarından birisidir. Her iki değişen arasında dinamik karşılıklı ilişkiler mevcuttur. 1923–2005 yılları arasında özellikle ücret-kâr bileşimindeki değişmelerin bu dönemde iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini Neo-Kaleckiye büyüme yaklaşımlarını kullanarak araştırmak ve Türkiye Ekonomisinin büyüme rejimini belirlemek çalışmanın temel amacıdır.

Neo-Kaleckiye analizde efektif talep merkezde yer almaktadır ve analiz ücretlerin maliyet ve talep olarak ortaya çıkan ikili rolüne dayanmaktadır. Bu bağlamda Neo-Kaleckiye analiz genel yaklaşımdan farklı olarak ücretler ile büyüme arasında pozitif ilişkiler de olabileceğini savunmaktadır. Ücretlerle pozitif ilişkili olan büyüme rejimi ücret-çekişli stagnasyonist, negatif ilişkili büyüme rejimi kâr-çekişli exhilarasyonist olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma Neo-Kaleckiye çerçevede uzun dönemde bölüşüm ilişkilerinin betimlenmesini ve betimleyici tartışmaları tamamlamak amacıyla 1950–2001 döneminde Toplam İmalat Sanayinde ücret, kâr ve büyüme değişkenleri arasındaki ilişkilerin ekonometrik tahminini içermektedir. Çalışmanın sonuçları Türkiye Ekonomisi ile ilgili yapılan Neo-Kaleckiye çalışmalarla uyumlu olarak büyüme yapısının ücret-çekişli stagnasyonist olduğuna dair bulgular sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Bölüşüm, Büyüme, Ücret, Kâr, Stagnasyonist Büyüme Rejimi, Exhilarasyonist Büyüme Rejimi, Türkiye Ekonomisi, İmalat Sanayi

ABSTRACT

EĞEN, Hüseyin Taylan. *Long-Run Analysis of the Relationship Between Distribution and Growth in Turkish Economy (1923-2005)*, Master's Thesis, Ankara, 2008.

The relation between distribution and growth is one of the important controversial field of Economics. There is a dynamic interaction between these two variables. Searching the effects of changes of wage-profit composition on economic growth between 1923-2005 and determining the growth regime of Turkish Economy by utilizing Neo-Kaleckian approaches is the main aim of this study.

In the Neo-Kaleckian analysis, effective demand takes place at the core and the analysis depends on dual role of wages being cost and demand. In this context, Neo-Kaleckian analysis, different from general approaches, suppose that there may be positive relations between wages and growth. While positive related growth with wage is called wage-led, stagnasyonist growth regime, the negative related growth with wage is called profit-led, exhilarasyonist growth regime. This study includes the descriptions of distribution relations during the period 1923-2005 and the econometric estimation of the the relations between wage, profit and growth in the period 1950-2001 in the Total Manufacturing Industry with the aim of completing descriptive arguments. Consistent with the other Neo-Kaleckian study relating with Turkish economy, the results of the study provides stagnasyonist findings about growth structure of Turkish Economy.

Key Words

Distribution, Growth, Wage, Profit, Stagnasyonist Growth Regime, Exhilarasyonist Growth Regime, Turkish Economy, Manufactory Industry

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
TABLO DİZİNİ.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME: TEORİK ARKA PLAN.....	5
2.1 KLASİK OKUL.....	5
2.1.1 Adam Smith:Klasik Tasarruf Varsayımı.....	5
2.1.2 David Ricardo:Azalan Verimler ve Azalan Kâr Oranı.....	7
2.1.3 Marx'ın Sermaye Birikim Teorisi.....	9
2.2 NEOKLASİK İKTİSAT.....	13
2.2.1Neoklasik Teoride Bölüşüm İlişkileri.....	14
2.3 KEYNESYEN İKTİSAT.....	16
2.3.1 Harrod Modeli.....	19
2.4 POST-KEYNESYEN İKTİSAT.....	23
2.4.1 Post-Keynesyen Analizde Bölüşüm ve Büyüme.....	28
2.4.1.1 Kaleckiye Bölüşüm Analizi.....	29
2.4.1.2 Neo-Kaleckiye Büyüme Modelleri.....	36
2.4.1.2.1 Stagnasyonist Model.....	38
2.4.1.2.2 Ücret-Çekişli-Kâr Çekişli Model.....	44
3.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME SÜREÇLERİ.....	50
3.1 KURULUŞ YILLARI (1923-1929).....	50
3.2 TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DEVLETÇİLİK DÖNEMİ (1930-1960).....	54
3.3 PLANLI DÖNEM:İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME STRATEJİ ALTINDA	61

BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME (1961-1980).....	
3.4 İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME YILLARI (1980-1989).....	65
3.5 FİNANSAL SERBESTLEŞME ALTINDA BÖLÜŞÜM BÜYÜME (1989-2005).....	68
4.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK TAHMİNİ.....	77
4.1 NEO-KALECKİYEN YAKLAŞIMLA YAPILMIŞ AMPİRİK ÇALIŞMALAR.....	77
4.2 BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN TAHMİNİ.....	80
4.2.1 Model.....	80
4.2.2 Modelin Verileri.....	83
4.2.3 Modelin Tahmin Sonuçları.....	84
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	92
KAYNAKÇA.....	95
ÖZGEÇMİŞ.....	100

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ**GSMH**

:Gayri Safi Milli Hâsıla

TÜİK

:Türkiye İstatistik Kurumu

TABLO DİZİNİ

Tablo 3.1 (1923-1929) Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Sektörünün Gayrisafi Milli Hâsıla İçindeki Payı ve Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla).....	52
Tablo 3.2 GSMH Yıllık Büyüme Oranı (1924-1929).....	53
Tablo 3.3 1923-1929 Yılları Arası Nominal ve Reel Ücretler.....	54
Tablo 3.4 1930-1960 yılları Arasında Tarım ve Sanayi Sektörünün Gayrisafi Milli Hâsıla İçindeki Payı ve Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla).....	56
Tablo 3.5 GSMH Yıllık Büyüme Oranı (1930-1960).....	58
Tablo 3.6 Bölüşüm Göstergeleri (1930-1939).....	59
Tablo 3.7 (1960-1980) Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Sektörünün Gayrisafi Milli Hâsıla İçindeki Payı Ve Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla).....	63
Tablo 3.8 GSMH Yıllık Büyüme Oranı (1960-1979).....	64
Tablo 3.9 Spekülatif Kısa Vadeli Yabancı Sermaye (Sıcak Para) Hareketleri Ve Seçilmiş Göstergeler.....	71
Tablo 3.10 Yabancı Sermaye Hareketleri Cari Açık (Yüzdeler).....	72
Tablo 3.11 Yurtiçi Tasarruf - Özel Sabit Sermaye Yatırımları.....	73
Tablo 3.12 Özel Büyük Sanayi Kuruluşlarında Faaliyet Dışı Gelirler ve Bilanço Kârları (Reel 1987 fiyatlarıyla, milyar TL).....	74
Tablo 3.13 (2001-2005) Milli Gelir Yıllık Büyüme ve Reel Ücret Endeksi.....	75
Tablo 4.1 Genişletilmiş Dickey Fuller Durağanlık Testi Sonuçları.....	85
Tablo 4.2 Serilerin Birinci Farkları için Genişletilmiş Dickey Fuller Durağanlık Testi Sonuçları.....	85
Tablo 4.3 Engel-Granger Kointegrasyon Testi Sonuçları.....	85
Tablo 4.4 Tahmin Sonuçları.....	88
Şekil 4.1 Serilerin Grafiği.....	86
Şekil 4.2 Serilerin Birinci Farklarının Grafiği.....	87

1. GİRİŞ

İktisadın bilimsel olarak temellerinin atıldığı günden bu yana bölüşüm ve büyüme iktisat disiplinin uğraştığı temel iki sorundur. İnsan ihtiyaçlarını karşılamak üzere malların üretiminin ve bu malların tüketiminin incelenmesi olarak genelleştireceğimiz iktisat bilimi içinde bölüşüm ve büyüme; farklı iktisadi yaklaşımlar tarafından farklı yoğunluklarda tartışılan, iktisat teorisinin en canlı alanlarından biridir.

İktisadî büyüme, bir ekonomide üretilen malların niceliksel artışını ifade ederken; bölüşüm, mal ve hizmetlerin üretimi sürecine katılanların yaratılan üründen elde ettiği kazanımları ifade eder. Genel haliyle fonksiyonel bölüşüm ve kişisel gelir dağılımı şeklinde ikiye ayırarak analiz edilen bölüşüm sorunu, her iki biçimiyle de farklı mekanizmalar yoluyla iktisadi büyüme üzerinde etkide bulunmakta ve ondan etkilenmektedir. Kısaca bölüşüm ile büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Söz konusu iki değişken arasındaki ilişki hâkim iktisat teorisinde ekonomide büyüme sonucu yaratılan ürünün paylaşılması anlamında büyümeden bölüşüme doğru bir ilişki olarak ortaya konmaktadır. Ancak büyümenin bir tasarruf-yatırım sorunu olması nedeniyle gelirin üretim sürecine katılanlar arasında nasıl paylaşıldığı, tasarruf ve yatırımların nicelik ve nitelik olarak biçimini etkileyeceğinden bu iki değişken arasında, bölüşümden büyümeye doğru ciddi bir ilişkinin var olduğu söylenebilir. Yine gelirin nasıl tüketildiğine bağlı olarak artan/azalan taleplerin uyaracağı/kısacağı yatırımlar ile bölüşümün alacağı biçim büyümeyi etkilemektedir. Kısaca gelirin tüketime mi yoksa yatırımlara mı gideceği gelir sahiplerince belirlendiğine göre gelir dağılımıyla yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki kurulabilmektedir.

Gelir bölüşümünün fonksiyonel olarak aldığı biçim iktisat teorisinde esas olarak ücret, rant, faiz ve kâr olarak ortaya konmaktadır. Genel olarak ücretler, üretim faktörlerinden işgücünün; rant toprak sahiplerinin; kâr girişimcilerin ve faiz sermayenin yaratılan gelirden aldığı payları ifade etmektedir. Bu dört gelire hak kazananlar kapitalist toplumda hem birer üretim faktörünü hem de temel toplumsal sınıfları oluşturur. Bu anlamıyla bölüşüm, üretim ve tüketim ilişkileri olarak ekonomik-teknik bir sorun değil aynı zamanda sınıfların tarihsel süreçte oluşumlarına ve hali hazırda sınıf davranışlarına

bağlı olarak politik bir kavramdır. Böylece bölüşümde yer alan sınıflar olarak işçiler, sermaye sahipleri, toprak sahipleri ve girişimcilerin toplumsal bir sınıf olarak tüketim tasarruf gibi iktisadi karar ve davranışlarının büyümeye etkisi iktisadi gelişmeyi de siyasi sosyal bir alan haline getirmektedir.

Gelir bölüşümü bu nedenlerle ekonomi ve ekonomi dışı etkenlerin, toplumsal ve siyasal oluşumların çarpıştığı karmaşık bir görünüm kazanmaktadır. Buradan hareketle, toplumsal sınıfların yapısı ve gelirden aldıkları payın incelenmesi, bu sınıfları herhangi bir biçimde etkileyen politikalarının değerlendirilmesini de zorunlu hale getirmektedir.

İktisat disiplininde ilk büyük okul olan Klasik okulun temsilcilerinde Ricardo'ya göre, bölüşümü düzenleyen yasaların belirlenmesi Ekonomi politiğin baş sorunudur. İktisadi okullar açısından bölüşüm ve büyümeye baktığımızda büyümenin kaynağının sermaye birikimi olması ve sermaye birikiminin ise tasarruf ve yatırımlara bağlanması sonucu büyüme temelde bir bölüşüm sorunudur. Bu anlamda tasarruf ve yatırımların kaynağı olan kâr hadlerini azaltacak olan her türlü etken büyümeyi olumsuz etkileyecektir.

Arz yönlü klasik yorumdan Neoklasik iktisada geçerken büyüme analiz içinde eski önemini yitirirken bölüşüm sorunu fiyat mekanizmasına bağlı olarak içsel bir hal almakta sınıfsal ve kurumsal temellerinden uzaklaşmaktadır. Buna göre Neoklasik iktisat teorisyenleri her üretim girdisinin ürüne yaptığı marjinal katkıya eşit getiri sağladığını ve bunun adil olduğunu, belirli varsayımlarla toplam ürünün bütün girdiler arasında paylaşıldığında geriye hiçbir artık kalmadığını gösteren bölüşüm teorisi kurmuşlardır.

Büyümenin temel bir belirleyeni olarak gelirin bölüşümü Keynes'çi bakış açısı içinde de yer almaktadır. Keynes efektif talep ilkesine özellikle de psikolojik yasalara ve yatırım teorisine dayanarak gelirin tüketim eğilimini artıracak şekilde yeniden dağıtılması mekanizmalarının iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratacağına inanmaktadır. Bu anlamda Keynes yukarıdaki klasik- Neoklasik yaklaşımın önemli bir boşluğuna işaret etmektedir. Hâlbuki hâkim iktisat teorisine göre gelirin sermaye lehine yeniden dağıtımı ve dolayısıyla ücretlerin gelirden aldığı payın azalması sermaye birikim oranını arttırır. Bu yaklaşımda ücretlerin maliyet etkisi vurgulanırken efektif talebin önemli bir bileşeninin ücret gelirleri olduğu gerçeği ihmal edilmektedir.

Klasik, Neoklasik ve Keynesci görüşler yanında Kalecki'nin büyüme ve bölüşüm üzerindeki görüşleri de Keynesin görüşlerine benzemektedir. Kalecki'ye göre gelir dağılımının büyüme üzerinde doğrudan etkileri vardır. Atıl kapasitelerin varlığında gelirin ücretlere doğru dağıtılması yüksek büyüme oranları gerçekleştirebilir. Bu anlamda Kalecki, eksik rekabetin hâkim olduğu kapitalist ekonomi için temel toplumsal sınıflar olarak belirlediği kapitalist sınıf ve işçilerin elde ettikleri gelirler ile ekonomide büyümeyi sağlayan yatırımlar arasında ilişkileri temel alan güçlü bir bölüşüm teorisi kurmuştur. Kalecki'nin bu teorisi Keynes'in efektif talep ilkesi ile birleştirilerek temel bölüşüm kategorileriyle ekonominin diğer tüm değişkenleri arasında ilişkiler kurulmasına yarayacak teoriler oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Neo-Kaleckiyan olarak adlandırılan yaklaşımlar, Kalecki ve Keynesin analizlerinden etkilenecek ücret ve kârlar arasındaki ilişkileri iktisadi analizin içine yerleştirmektedirler. Bu yaklaşım ücretleri hem efektif talebin önemli bir unsuru ve bir maliyet unsuru olarak ele alarak, ekonomik yapının yapısal özelliklerini bölüşüm sorunu açısından ortaya koymada elverişli araçlar sunmaktadır. Böylelikle iktisadi büyüme incelenirken, büyüme sorunu salt teknik boyutundan çıkarılarak bölüşüm ile ilişkilendirilmekte ve iktisadi olduğu kadar tarihsel ve politik açıdan da incelenebilmektedir.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen Neo-Kaleckiyan yaklaşımlar ışığında, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde iktisat teorisi içinde yer alan okulların bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkileri nasıl ve hangi yönde inceledikleri ortaya konacak; bu okulların büyüme analizlerinin bölüşüm açısından ne ifade ettiği incelenmeye çalışılacak ve Neo-Kaleckiyan yaklaşımların ana hatları incelenerek iktisat teorisi içindeki konumu değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye ekonomisi içinde oluşan bölüşüm süreçlerinin Türkiye ekonomisinde iktisadi gelişmeye olan etkisi uzun dönemde incelenmeye çalışılacaktır. Türkiye ekonomisinin 1923-2005 yılları arasında belirlenen dönemler itibarıyla bölüşüm ve büyüme dinamiklerinin ortaya konması, özellikle ücretlerin

belirlenen dönemler içinde iktisadi politika bağlamında maliyet ve/veya talep olma özelliği açısından nasıl değerlendirildiğinin ve bölüşüm ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediğinin incelenmesi ikinci bölümün ana hatlarını oluşturmaktadır

Üçüncü bölüm ise birinci ve ikinci bölümdeki analizlerin tamamlanmasına yardımcı olmak amacıyla, Neo-Kaleckiyen heterodoks bir büyüme modeli kullanılarak 1950-2001 yılları arasında Türkiye imalat sanayi özelinde büyüme ile bölüşüm değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyen ekonometrik bir çalışmayı içerecektir.

2. BÖLÜŞÜM VE İKTİSADİ BÜYÜME: TEORİK ARKA PLAN

2.1 KLASİK OKUL

1776 yılında Adam Smith tarafından yazılan “Ulusların Zenginliği” adlı eserle iktisat teorisinde klasik okulun temel düşünce yapısı ve analiz biçimleri filizlenmeye başlamıştır. Daha sonra özellikle Ricardo, Marks gibi iktisatçıların katkılarıyla iktisat bağımsız bir bilimsel disiplin haline gelmiştir (Özel, 2002:147). Ulusların Zenginliği isimli eserle birlikte mal üretiminin kaynakları, değer sorunu, iktisadi gelişme ve sermaye birikimi kavramları iktisatta yoğun ve sistemli olarak çalışılmaya başlanmıştır. Ricardo, Marks, Malthus gibi klasik iktisat içinde yer alan iktisatçıların analizleriyle birlikte klasik okul kapitalist ekonominin uzun dönemli sermaye birikimini değer sorunu ve bölüşüm ile ilişkilendirerek dinamik bir çerçeve oluşturmuştur. Bu bağlamda klasik iktisatçılar bir yandan statik olarak fiyatın nasıl oluştuğunu emek değer teorisi yoluyla açıklamaya çalışırken diğer yandan sermaye birikiminin dinamik ve dengesiz yapısını bölüşümü merkeze alarak incelemiştirlerdir. Klasik okulun içinde yer alan iktisatçılara göre analizlerde belli farklılıklar oluşsa da genel olarak klasik iktisat, toplumda yaratılan toplam ürünün sınıflar arasındaki bölüşümü ile uzun dönemli sermaye birikim sürecini ele almaktadır (Özel, 2002:148). Bu analiz bölüşüm ile sermaye birikimi arasında ciddi bir ilişkinin varlığını varsaymakta uzun dönemli büyüme sorununu bölüşüm sorunu açısından değerlendirmektedir. Bu bağlamda klasik iktisat bölüşümü esas olarak kapitalist ekonomide yaratılan üründen sınıfların aldıkları paylar olarak gördüğünden analiz sermaye birikimi ve büyüme sorununu politik bir açımla incelemektedir.

Klasik okulun önem verdiği büyüme ve bölüşüm sorunlarını anlayabilmek için çalışmamıza Adam Smith, David Ricardo ve Karl Marks’ın görüşlerini inceleyip değerlendirerek başlamak uygun olacaktır.

2.1.1 Adam Smith: Klasik Tasarruf Varsayımı

Adam Smith “Ulusların Zenginliği” kitabı ile birlikte iktisadın üzerinde tartıştığı temel sorunları sistematik olarak iktisat teorisine sokmakta ve tartıştığı konular üzerinde fikirlerini geliştirirken iktisat bilimi içinde temel ayrımlar oluşturan fikirlerin temellerini

atmaktaydı. Smith, entelektüel düzeyde bir yandan emek değer teorisi ve sınıf çatışması kuramlarına diğer yandan görünmez el ve toplumsal uyum analizleriyle fayda değer teorisine etkiye bulunmuştur(Hunt, 2005:98). Smith'in analizinde bu ikili yapı sermaye birikimi ve büyüme teorisinde de görülebilir.

Adam Smith toplumun zenginliğinin kaynaklarının neler olduğu sorunu üzerinde analiz geliştirirken esas itibariyle sermaye birikiminin ortaya çıkardığı iki zıt etki üzerinde vurgu yapmaktaydı: sermaye sahipleri arasındaki rekabet sonucu azalan kâr oranları eğilimi ve işbölümünün sonucu ortaya çıkan verimlilik artışı (Kurt ve Salvadori, 2001:2).

Sermaye birikiminin bu ikili niteliği, bir yandan hem üretkenlik artışının yol açtığı dengesizliklere diğer yandan rekabetin yol açtığı kâr oranlarının eşitlenmesi ile dengeye götürücü bir nitelik kazanmaktadır(Özel, 2002:149-150). Sermaye birikimi teorisinin bu ikili niteliği ile birlikte analiz esas itibariyle bölüşüm yönlü ortaya koyulmakta ve amaç, üretim sürecinde var olan sınıflardan hangilerinin toplumsal refaha katkı yaptığının ortaya konması olmaktadır(Hunt, 2005:90).

Smith'e göre üretim emek, sermaye ve toprak tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunların sahipleri sırasıyla ücret, kâr ve rant geliri elde etmektedir. Böyle olunca bölüşüm, büyüme açısından temel belirleyici bir nitelik kazanmaktadır. Bunu sağlayan ise sermaye birikimi açısından kârların taşıdığı önemdir. Smith için sermaye birikimi büyümenin sağlanması ve toplumun refahının artması için temel koşuldur. Smith'in modelinde büyümenin itici olan gücü sermaye birikimi; sermaye stokunu arttıracak yatırıma bağlanmaktadır. Yatırımların kaynağı ise kapitalist sınıfın kârlarından elde edilen tasarruflar olmaktadır. Bu yaklaşım klasik tasarruf fonksiyonu varsayımı olarak niteleyeceğimiz çalışanların harcamalarının gelirlerinin tümü tarafından karşılandığını, tasarrufların ancak kârlardan elde edilebileceğini yansıtan yaklaşımı ifade etmektedir.

Böylece ekonomik büyüme kâr elde eden sınıfların yaptıkları tasarruflara bağlı olmaktadır. Bölüşüm açısından bakıldığında kapitalist sınıfın elde ettiği gelirler yoluyla büyüme sağlanmakta bu anlamda kârları azaltan her türlü etken doğal olarak büyümeyi de azaltmaktadır.

Smith'in ortaya koyduğu bu model ile birlikte klasik okulun temel büyüme modelinin ana çatısı kurulmuştur. İlerleyen paragraflarda göreceğimiz gibi belli farklılıklar olmakla beraber klasik okulu oluşturan iktisatçıların analizlerinde klasik tasarruf-yatırım eşitliğine dayanan, arz yönlü sermaye birikimi ve büyüme anlayışı geçerlidir.

Klasik büyüme analizin temeli olan bu yaklaşımda ücret ve ücret dışı gelirler arasında bir karşılıklı göze çarpmaktadır. Bu karşılık örneğın Ricardo'da esas olarak rantlar ile kârlar arasında incelenirken, Marks'ta ise zıtlık kârlar ve ücretler arasında gerçekleşmektedir(Akyüz, 1977:5). Bu bağlamda denilebilir ki Adam Smith klasik sermaye birikimi sürecini kârlara bağlayarak bölüşümü büyüme analizinin temelına yerleştirmiştir. Smith sonrası klasik iktisatçılar da bu temel üzerinde sermaye bölüşüm süreçlerini analiz etmişlerdir. Bu çerçevede David Ricardo, Marks'a da temel olacak şekilde bir değer, bölüşüm ve sermaye birikimi teorisi geliştirmiştir.

Klasik okul içinde önemli bir yer tutan Ricardo, Smith tarafından ortaya çıkan temel fikirleri geliştirerek sermaye birikimi, bölüşüm ile ilgili, tarımda azalan verime dayanan biçimsel bir model kurmuştur. Bunu yaparken Ricardo'nun temel amacı sermaye birikimi ve iktisadi gelişme sürecinde bölüşümdeki değişmelerin nasıl bir seyir izleyeceğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda Smith de olduğu gibi bölüşüm, sermaye birikimi ve büyüme açısından temel belirleyici bir rol üstlenmektedir.

2.1.2 David Ricardo: Azalan Verimler Ve Azalan Kâr Oranı

Ricardo'nun analizinde Smith'de de olduğu gibi üretim yine emek, sermaye ve toprak tarafından gerçekleştirilmekte ve faktörlerin sahipleri ücret, kâr ve rant elde etmektedirler. Ricardo'nun bölüşüm analizi temelde iki ayrı ilkeye dayanmaktadır: Bunlar sırasıyla toprakta rant oluşumunu açıklamaya yönelik olarak "marjinal ilkesi" ve kârları ücretlerden sonra bir artık olarak belirlemek için kullanılan "artık ilkesi" (Kaldor, 1955-1956:84). Buna göre Ricardo tarımda azalan verimlere bağlı olarak değişen ve marjinal toprakta belirlenen bir rant teorisi geliştirdikten sonra, toplam üretimden ücretler çıktıktan sonra kalan net üründen rant sonrası artık anlamında kârı belirlemektedir. Bunu yaptıktan sonra kârlar sermaye birikimi açısından incelenmektedir.

Ricardo modelinin ana hatları şu şekilde özetlenebilir. Üretilen buğday ekilen toprağın verimliliği ile kullanılan işgücü miktarı tarafından belirlenir; ücretler, Malthus yasasına göre asgari geçim düzeyindedir; rant ekilen toprakların farklı verimlilikte olmasından ve toprakta artan sermaye-emek kullanılmasından doğar, diğer bir deyimle buğdayın üretim koşulları tarafından belirlenir. Dolayısıyla kâr toplam buğday ürününden rant ve ücret ödemeleri çıktıktan sonra arta kalan miktara eşittir(Akyüz, 1972:21). Analizin başlangıç noktası olarak tarımsal üretimin seçilmesinin nedeni ise buğdayın tarımsal üretimde hem bir girdi hem de çıktı olması hem de işçilerin temel gıda maddesi olması sebebiyle önemli bir özelliğe sahip olmasıdır(Tanyeri, 2000:4).

Bu çerçevede rant, üretim sürecinde farklı verimliliğin ve artan sermaye-emek kullanımının bir sonucu olarak doğan bir kazançtır. Tarımda üretim başladığında artan nüfus artışıyla birlikte daha az verimliliğe sahip toprak kullanılmaya başlanacak ve rant, iki toprak arasındaki kalite farkına bağlı olarak belirlenecektir. Bu süreç en az verimli toprak üretime açılıncaya kadar devam edecek; sonuç olarak rant, marjinal topraktaki verime bağlı olarak belirlenecektir. Bunu sağlayan ise kapitalistlerin arasındaki rekabettir.

Ricardo'ya göre rant belirlendikten sonra kalan toplam üründen sabit bir ücret düzeyi çıkarılarak, artık net ürünün diğer kısmı olan kâr belirlenebilirdi. Temel bölüşüm kategorilerini böyle belirlendikten sonra Ricardo sermaye birikimi analizine devam etmektedir. Ricardo, sermaye birikim sürecinde klasik tasarruf varsayımını devam ettirmektedir: Sermaye birikiminin kaynağı olan tasarruflar kârlardan kaynaklanmakta; işçiler ücretlerinin tamamını tüketmektedirler. Dolayısıyla tasarruf sadece kârlardan gelmektedir. Ricardo'ya göre, sermaye birikimi devam ettikçe tarımda yeni toprakların kullanılması nedeniyle azalan verimlerin işlenmesi sonucu işgücünün verimliliği ve kâr oranları düşecektir. Azalan kâr oranları ise ekonomide birikimin mevcut olmadığı durgun bir durumu meydana getirecektir(Akyüz, 1972:60, Kurz ve Salvadori, 2001:8). Ricardo'da da daha önce bahsettiğimiz gibi kârlar ile rant gelirleri arasında bir zıtlık söz konusudur. Artan kârlarla sağlanan büyüme, marjinal ilkesi gereğince rantın oluşumuyla sınırlanmakta ve sermaye birikimi ilerledikçe rantın artması nedeniyle azalan kârlara bağlı olarak ekonomi durgun bir duruma sürüklenmektedir.

Görüldüğü gibi Ricardo tarımda marjinal ilkesi ve artık değer ilkesine bağlı olarak bölüşüm kategorilerini belirlemekte; bu kategoriler belirlendikten sonra sermaye birikimi ve büyüme kârlara bağlayarak büyüme açısından bölüşüm temelli bir analiz çerçevesi çizmektedir. Bu çerçeve esas olarak klasik okulun tasarruf – yatırım özdeşliğine dayanmakta ve arz yönlü özelliğini korumaktadır. Bu çerçevede yatırımlar ile birlikte sermaye birikimi kârlara bağlanmakta, kârları azaltan her türlü gelişme büyüme ve sermaye birikimini azaltan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

2.1.3 Marks'ın Sermaye Birikimi Teorisi

Marks klasik okul içinde, Ricardo'yu izleyerek klasik okulun temel analitik yapısı temelinde sermaye birikimini ve bölüşümü merkeze alan bir kapitalist gelişme teorisi kuran önemli bir iktisatçı ve toplumbilimcidir. Klasik okula bağlı diğer iktisatçılardan farklı olarak analizi, kapitalizmin eleştirisi üzerine kurulmaktadır. Marksın kapitalist gelişme teorisini kurarken amacı istikrarlı ve dengeli bir büyüme için nelerin olması gerektiğini tartışmak; ancak bunların kapitalist bir ekonomide gerçekleşemeyeceğini göstermektedir(Akyüz, 1972:74). Bu anlamda Marks'ın teorisi Klasik okulun temel yaklaşımlarını ve varsayımlarını içermekte ancak kapitalizmin eleştirisini yapması anlamında klasiklerden uzaklaşmaktadır.

Marksın sermaye birikimi ve bölüşüm teorisi esas olarak Ricardo'nun artık kavramına dayanmaktadır(Kaldor, 1955-1956:87). Marks Ricardo'dan farklı olarak rantı ve kârı artık değer bir parçası olarak görmekte ve azalan verim yasası teorisine analizinde yer vermemektedir. Buna göre rant, toprakta azalan verimlerin işlemesi yoluyla değil esas olarak toprakta özel mülkiyetin var olması ile ortaya çıkan bir bölüşüm kategorisidir. Kâr ise üretim sürecinde, toplam üretimden emeğin kendini yeniden üretmesi için gereken miktarın çıkarılmasından elde edilen artık değer kapitalistlere giden miktardır. Marksa göre artık değer üretim sürecinde ortaya çıkmakta bir nevi işgücünün yarattığı değerın sömürülmesiyle oluşmaktadır. Çünkü işgücü kendi değerine eşit olan ücretten daha fazla bir değer yaratmakta ve bu kapitalistlere gitmektedir. Diğer klasik iktisatçılar gibi Marks da işgücünün ücretinin asgari geçimlik düzeyde sabit olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu, Ricardo ve Malthus'ta olduğu gibi nüfus yasasının bir sonucu değil kapitalist gelişme içinde tarihsel olarak ve teknolojik gelişmeye bağlı

olarak Marksın “yedek işgücü ordusu” (reserve army) olgusuyla belirlenen bir sabitliktir. Marks bu temelde iktisadi gelişmenin dinamikleri üzerinde analiz geliştirirken diğer klasik büyüme modellerinde olduğu gibi üretim sürecini sınıflar ve onların gelirleri arasındaki karşıtlıklar ile incelemektedir.

Marks'ta diğer klasiklerde olduğu gibi kârlar sermaye birikiminde temel belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla kârları azaltan etkenler sermaye birikiminin dolayısıyla büyümenin yavaşlaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Marks da Ricardo gibi büyüme sürecinde, azalan kâr oranlarının krizlere ve büyümenin durmasına yol açacağını öngörmektedir. Buna göre kapitalist ekonomiler kendi dinamikleri içinde büyümenin durduğu bir kriz ortamına sürükleneceklerdir. Sermaye birikimi, büyüme, kriz analizlerinde ise sınıflar arasındaki bölüşüm ilişkileri önemli rol oynamaktadır. Bu analizleri değerlendirmeden önce Marksın analizine ait bir kaç kavramı özetle incelemek bölüşüm ve büyüme yaklaşımını kavramada kolaylık sağlayacaktır

Öncelikle Marks'ta değer sorunu diğer klasiklerde olduğu gibi önemli bir sorun olarak ele alınmaktadır. Marksa göre bir malın değerini belirleyen şey o mal için üretilmesi için gereken toplumsal soyut emek miktarıdır. Ve aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$\text{Toplam değer: } c+v+s \quad (2.1.1)$$

c =değişmeyen sermaye

v =değişen sermaye

s =artı değer

“ c ” üretimde kullanılıp tüketilen malzemelerin ve makinenin kullanılan kısmının değerini temsil eder. “ v ” ise emek gücünün değerini temsil eder, “ s ” ise emek gücü tarafından üretilen artı değeri ifade eder.

Marks bu denklemden analizinde önemli yer tutan bazı oranlar türetmiştir. Öncelikle bu denklemden artı değer oranını belirleyebiliriz.

$$\text{Artı değer oranı} = a = s/v \quad (2.1.2)$$

Artı değer oranı, artı değer in değişen sermayeye oranını ifade etmektedir.

$$\text{Sermayenin organik bileşimi} = q = c / (c + v) \quad (2.1.3)$$

Sermayenin organik bileşimi değişmeyen sermayenin toplam sermayeye oranıdır. (2.1.3) emeğin ne ölçüde araç gereç ve makineyle donatılmış olduğunun bir ölçüsüdür (Sweezy, 2007:74).

Marksın analizinde bir diğer önemli kavramda kâr oranı kavramıdır. Kâr oranı artı değer in toplam sermaye harcamalarına oranıdır.

$$\text{Kâr oranı} = p = s / (c + v) \quad (2.1.4)$$

Yukarıdaki üç denklemleri matematiksel olarak aşağıdaki denkleme dönüştürebiliriz.

$$p = a(1 - q) \quad (2.1.5)$$

Dolayısıyla kâr oranı artık değer oranının ve sermayenin organik bileşiminin bir fonksiyonu olmaktadır. Burada açıkça kâr oranlarıyla sermayenin organik bileşimi arasında ters bir ilişki söz konusudur. Marksın analizindeki önemli kavramlar kısaca özetlendikten sonra sermaye birikimi, bölüşüm ve kriz ile ilgili yaklaşımları inceleyebiliriz.

Marks'a göre sermaye birikimi ile özgün niteliğini alan kapitalizm, bu süreç sonunda büyümenin durduğu bir kriz ortamıyla karşılaşacaktır. Sweezy (2007)'ye göre Marksist analizde krizler esas olarak kâr oranlarının azalması sonucu ortaya çıkmaktadır. Kâr oranlarının azalması ise temelde iki nedene dayanmaktadır.

Birincisi değer cinsinden ücretlerin artışı sonucunda artı değer oranında meydana gelen azalmalardır. Marks'ta kâr oranları sermaye birikimi açısından oldukça önemli olmaktadır. Marks diğer klasiklerde olduğu gibi kârların dolayısıyla kâr oranları artışının sermaye birikimi sürecini hızlandıracağını söylemektedir. Diğer yandan ise birikim sürecinde işgücü talebinin artacağını bunun da ücretlerde yükselme meydana getireceğini savunmaktadır. Bu durumda denklem (2.1.5)'de artık oranı azalacak dolayısıyla kâr oranları düşecek ve aynı anda sermayenin organik bileşimi (2.1.4) yükselecektir. Kâr oranlarının azalması nedeniyle büyüme yavaşlayacak ve bunun sonucunda bir kriz yaşanacaktır.

Ekonomide krizlerin ikinci nedeni ise belli koşullarda gerçekleşme (realizasyon)¹ sorunu adı verilen ve malı değerinden satmanın imkansız olmasıdır(Sweezy, 2007:152). Gerçekleşme krizleri ise genel olarak değişik üretim dalları arasındaki orantısızlıktan doğan krizler ve kitlelerin eksik tüketiminden kaynaklanan krizler olarak iki şekilde değerlendirilmektedir(Sweezy, 2007:152).

Değişik üretim dalları arasındaki orantısızlıktan doğan krizler esas olarak aşırı üretimin ve piyasada yaşanan karmaşadan kaynaklanmaktadır. Üreticilerin belirsiz piyasa yapısı içinde verecekleri üretim kararı sonucu yapacakları aşırı üretim malın fiyatını değerinden aşağı doğru düşürecek dolayısıyla kâr oranlarını düşürecektir. Bu durumda daha önce de belirttiğimiz gibi büyüme sürecini olumsuz etkileyecektir.

Diğer bir gerçekleşme sorunu ise sektörler arası dengesizlikler sonucu oluşan eksik tüketim krizleridir. Marks üretim sürecini üretim araçları üreten sektör ve tüketim malları üreten sektör olarak ikiye ayırmakta²; iktisadi gelişim teorisini bölüşüm ve emek değer teorisi çerçevesinde incelemektedir.

Marks'a göre kapitalist bir ekonominin istikrarlı büyümesi için bu iki sektör arasındaki arz -talep dengesinin sağlanması gerekiyordu. Burada Klasik tasarruf varsayımı devam etmekte ve iktisadi büyüme tasarruflara bağlanmaktadır. İşçiler ancak kendi yeniden üretimleri için gerekli bir ücret aldıklarından, gelirlerinin hepsini tüketmektedirler. Sistem içinde yatırımlar kârlardan elde edilen tasarruflara bağlanmaktadır. Marks'a göre her iki sektör arasındaki arz ve talep dengesi sağlanırsa kapitalist bir ekonomi istikrarlı bir şekilde büyüme gerçekleştirecektir. Ancak burada kapitalistler arasındaki rekabet ve yatırımı kârlı olan sektörlerdeki ücretlerin yükselmesi sektörlerdeki kâr oranının düşmesine neden olacaktır. Bu durumda kâr paylarını arttırmak için üretimde yeni tekniklerin kullanılması ve mevcut işgücün işten çıkarılmasını gerektirmektedir. Bu da tüketim malları sektöründe bir talep eksikliği meydana getirecek ve tüketim sektöründe kâr oranlarını düşürecektir. Böylelikle büyüme yavaşlayacak ve ekonomi bir krizle karşı karşıya gelecektir.

¹ Gerçekleşme(realizasyon) sorunu ileride göreceğimiz Neo-Kaleckiyen stagnasyonist modeller içinde de incelenmektedir. bkz s.43.

² Bu ayırım ilerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz Kalecki'de de devam etmektedir bkz s.30.

Görüldüğü gibi genel olarak Marksın yaklaşımında iktisadi büyüme bölüşüm ile ortaya konulmakta ve sermaye birikiminin bölüşüm üzerindeki etkisinin, iktisadi gelişme üzerindeki sonuçları vurgulanmaktadır. Klasik okulun modeli çerçevesinde ancak ondan birçok noktada farklılaşarak Marksın analizi, sermaye birikiminin temel mantığı içerisinde kapitalizmin sürekli ve istikrarlı bir büyüme gerçekleştiremeyeceğini savunmaktadır.

Buraya kadar incelediğimiz klasik iktisatçıların analizlerinde kısmen farklılaşsalar da büyüme ve bölüşümle ilgili çalışmalarında büyümenin itici gücünün kâr olduğunda birleşmektedirler. Uzun dönemli sermaye birikimi ve bölüşüm analizi yapan klasik iktisatçılar, bir yandan sermaye birikiminin artan kârlar yoluyla büyümeyi sağlayacağını vurgularken, diğer yandan yine sermaye birikiminin mantığı gereği artan rekabet ve artığın çıkarları birbirine zıt olan sınıflar arasında paylaşımının kâr oranlarını azaltacağı konusunda sermaye birikimini yavaşlatacağı konusunda uzlaşmaktadırlar.

2.2 NEOKLASİK İKTİSAT

Neoklasik iktisat, klasik okulun uzun dönemli sermaye birikimi ve bölüşümü merkezinde ele alınan dinamik iktisadi gelişme teorisinin aksine kaynakların etkin tahsisine dayalı statik bir analitik yapıya sahiptir. Bu yapı iktisadi yapıyı emek-değer teorisi ve üretim maliyetleri açısından incelemek yerine, ekonomik yapının esas olarak dolaşım sürecinde, malların değerlerinin de ancak onlardan elde edilecek fayda yoluyla belirleneceği anlamında fayda-değer teorisinden hareket etmektedirler. Bu anlamda klasiklerin tersine tarihsel, toplumsal ve kurumsal değişkenler analizden dışlanmakta; bunun doğal sonucu olarak ekonomik yapı bireyler arasında eşit mübadele ilişkileri olarak görülmektedir(Hunt, 2005:395).

Mübadele ilişkileri esas olarak her bireyin faydasını azamileştirme çabasının nihayetinde bir denge yaratmaktadır. Bu anlamda ekonomik yapı içindeki bireyler arasında bir çatışmadan çok bir uyum görülmektedir. Bu analiz esas olarak Adam Smith'in görünmez el metaforu ile anlatmaya çalıştığı toplumsal uyum yaklaşımını devam ettirmektedir. Neoklasik iktisat, böylece rasyonel bireylerin fayda maksimize edici davranışlarının ekonomiyi dengede tutacağını savunmakta; iktisadi gelişme, büyüme fiyatlar gibi değişkenler bu temel çerçeve içerisinde ele alınmaktadır.

Neoklasik okulun büyüme ve bölüşüm ile ilgili analizlerini klasik okuldan ayıran en önemli fark ise artık kavramının teoride yer almamasıdır. Özellikle bölüşüm konusunda daha sonra göreceğimiz gibi üretim sonucunda bir artığın kalmaması önemli bir ayırım noktasıdır. Klasik okulda, üretim sürecinde bir artık yaratılmakta ve bu artığın sınıflar arasında bölüşümü büyümeyle etkilemekteydi. Neoklasik iktisatçılara göre ise bölüşüm, üretime katılan faktörlerin üretim sürecinde yaptıkları marjinal katkılara göre belirlenmekte ve ortaya bir artık çıkmamaktadır. Bunun anlamı kaynakların etkin tahsisi sonucunda ulaşılan iktisadi dengede iktisadi bölüşümün kendiliğinden gerçekleşmesidir. Büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkilerde bu anlamda bölüşüm; klasik okuldaki merkezi konumunu kaybetmekte, üretim faktörlerinin aldığı gelirler, büyüme sürecinin bir sonucu olmaktadır. Buradan hareketle ilerleyen bölümde öncelikle Neoklasik iktisadın bölüşüm kuramı ana hatlarıyla özetlenecek ve Neoklasik büyüme modelinin bölüşümle ilgili açılımları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.2.1 Neoklasik Teoride Bölüşüm İlişkileri

Neoklasik teoride bölüşüm yaklaşımı esas olarak üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine dayanmaktadır. Erken dönem Neoklasik bölüşüm teorilerinde, faizler ve kârlar; teknolojinin bir özelliği, kapitalist üretim sürecinin artan üretkenliği, bireylerin tercihlerinin bir özelliği, zaman tercihi gibi kavramlarla incelenmesine rağmen, modern Neoklasik teoride bölüşüm kavrayışı, Wicksteed, Wicksel ve Clark tarafından ortaya koyulan ve temelde marjinal verimlilik ilkesine dayanan yaklaşım ve analizleri yansıtmaktadır.

Marjinal verim teorisine göre üretimde kullanılan üretim faktörlerine marjinal ürünlerine eşit ödeme yapıldığında, bu ödemelerin toplamının ürünün değerine eşit olacağı savunuluyordu. Buna göre üretim fonksiyonu uyumlu olduğu takdirde üreticilerin kâr maksimizasyonuna yönelik davranışları üretim faktörlerinin üretime katkıları ölçüsünde bir pay almalarını gerektirecek ve toplam ürünün tamamı üretim faktörleri arasında verimlilik kıstasına göre bölüşülecektir. Bunu üretim fonksiyonu kullanarak aşağıdaki gibi gösterebiliriz. Üretim emek ve sermaye tarafından gerçekleştirilmektedir ve üretim fonksiyonu şu şekilde yazılabilir.

$$Y = f(K, L) \quad (2.2.1)$$

Net gelir toplam gelir ile faktörlere yapılan ödemeler arasındaki farka eşittir. Dolayısıyla

$$A = Y - rK - wL = f(K, L) - rK - wL \quad (2.2.2)$$

A ekonomideki net geliri, r ve w sırasıyla kârı ve ücreti göstermektedir. Net gelir maksimize edildiğinde

$$\frac{\partial A}{\partial K} = F_K - r \quad \frac{\partial A}{\partial L} = F_L - w \quad (2.2.3)$$

$$F_K = r \quad F_L = w \quad (2.2.4)$$

Olmaktadır. Bunun anlamı faktör fiyatları faktörlerin marjinal katkılarına eşit olmalıdır. Eğer üretimde ölçeğe göre sabit getiri geçerliyse, Euler Teoremi gereği şu sonucu elde ederiz.

$$F_K r + F_L w = f(K, L) \quad (2.2.5)$$

Bu analiz bir yandan ekonomide artık kavramını reddederken diğer yandan her üretim faktörünün üretime marjinal katkısı bağlamında gelir almasının adil olduğunu savunarak, klasik okul içindeki artık kavramına dayanan ve kapitalizmin eleştirisine de yönelen bölüşüm ve büyüme analizini dışlamaktaydı. Örneğin klasik okul içinde rantlar adil olmayan bir kategori olarak görülürken Marks'ta ise kârlar artık değer sömürüsüne dayanan bir gelir türüydü. Bu anlamda her türlü gelir türü üretim faktörlerinin üretim sürecinde yarattığı marjinal katkıya göre belirlendiğinden gelir türleri arasında böylesi bir ayırım söz konusu olmamaktadır.

Marjinal verim teorisiyle bölüşümün bu şekilde ortaya konması üretim faktörü sahiplerinin arasında bir çatışmayı değil aksine üretim sonucunda oluşacak dengede bir uyumu gerektirmekteydi. Yani kârlarını azamileştirmeye çalışan firmalar ile faydasını azamileştirmeye çalışan bireyler üretim sürecine yaptıkları katkılara göre dengede adil bir pay almaktadırlar.

Neoklasik büyüme modellerine bölüşüm açısından baktığımızda ise sermaye stokunun artışının tasarruflara bağlanması bölüşümle büyümenin birbirinden kopmadığını göstermektedir. Kregel (1971)'in Neoklasik iktisatçılardan J.Meade'in büyümeyle sermaye stokunun artışına, işgücünün miktar olarak artışına ve teknolojik gelişmeye bağladığı analizinden aktardığına göre bu analizde sermaye stokunun artışı tasarruflara bağlanmakta ve sermaye stoku büyümeye pozitif etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda tasarruflar, kâr ve ücret kazançlarından gelmektedir. Ancak kârlardan elde edilen tasarruflar ücretlerden elde edilen tasarruflardan daha fazla olmaktadır. Yine Solow (1956)'da geliştirilen büyüme modelinde ise büyüme sermaye stokuna ve tasarruflara bağlanmaktadır. Modelde tasarruflar ise büyük oranda sermayenin kazancına bağlıdır.

Görüldüğü gibi Neoklasik büyüme modelinde de sermaye stoku artışının sermayenin marjinal verimi anlamına gelen kârlara bağlanması, bu yaklaşımın da klasik okulda olduğu gibi büyümenin kârlara bağlı olmasını ima ettiği söylenebilir.

2.3 KEYNESYEN İKTİSAT

Keynes'in milli gelir, istihdam ve fiyatlar üzerine yaptığı analizler kendisinden önce gelen analizlerden birçok açıdan farklılaşmakta ve ekonomik yapıya ilişkin yaklaşımlarıyla çalışmamızın ana konusunu oluşturacak Post-Keynesyen ve heterodoks büyüme modelleri üzerinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Keynes'in yatırım davranışları, bölüşüm, istihdam, gibi konulardaki fikirleri, kendisiyle hemen hemen aynı zamanda çalışmalar yapan Kalecki ile birlikte Post-Keynesyen ve heterodoks modellerin ana unsurlarını ortaya koymaktadır.

Keynesyen analize kadar iktisat teorisinde temel görüş, ekonomi tam rekabet koşullarında çalıştığı zaman, ekonominin tam istihdamda dengeye geleceği yönündeydi. Buna karşılık Keynes, kapitalist bir ekonominin tam rekabet koşulları altında bile, kısa dönemde veri kaynakların tam istihdamını sağlayacak bir mekanizmaya sahip olmadığını savunmaktadır. Keynes'e göre fiyat mekanizması tam istihdamda dengeyi sağlayamamaktadır. Bunun nedeni, parasal olarak işleyen kapitalist bir ekonomide efektif talep yetersizliğidir. Keynesyen analizin Klasik ve Neoklasik analizlerden bir diğer farkı da ekonomide yatırımlar ile tasarrufların birbirinden bağımsız olmasıdır.

Keynes'in efektif talep ilkesi ile birlikte girişimcilerin yatırım davranışları konusundaki bu yaklaşımı Keynesyen analizin ana hatlarını oluşturmaktadır.

Fiyat sisteminin ekonominin eksik istihdamda çalışmasını engelleyememesi efektif talep yetersizliğiyle açıklanmaktadır. Ekonomik dengenin temel unsuru olan efektif talep planlanan gelire bağlı oluşmaktadır. Eğer planlanan gelir gerçekleşen gelirden düşük olursa gerçekleşen talep de planlanan talepten düşük olacaktır. Bunun etkisi üreticilerin üretim düzeylerine olacaktır. Öyle ki gerçekleşen talep planlanan talepten düşük olursa; üretim düzeyi düşük olacak ve gerçekleşen gelir azalacaktır bu durumda ekonomi giderek daralan bir yapı sergileyecektir(Akyüz 1972:200). Bu analizde görüldüğü gibi sistem önemli ölçüde talep koşullarıyla belirlenmektedir. Bu özellik girişimcilerin, ekonominin önemli bir talep unsuru olan tasarruflardan bağımsız yatırım davranışları yaklaşımıyla birlikte Keynes'e göre ekonominin diğer bileşenlerini belirleyen en önemli unsurdur ve Keynes'in büyüme ve bölüşüm yaklaşımları önemli bir yer edinmektedir.

Keynes'in büyüme analizi, dinamik bir çerçevede çoğaltan mekanizması yoluyla incelenmektedir. Esas olarak çoğaltan mekanizması efektif talepte herhangi bir nedenle meydana gelen bir değişimin, gelir düzeyinde kendisinden daha fazla bir değişmeye yol açtığı anlamına gelmektedir. Bu mekanizma yukarıda eksik istihdamın nasıl oluştuğunu incelerken ortaya konulan mekanizmayı ifade etmektedir.

Bu mekanizmanın çalışmamız açısından önemi, ekonomide klasiklerden farklı olarak ücretlerle büyüme arasında negatif olmayan bir ilişkinin kurulabilmesine olanak sağlamaktadır. Buna göre parasal ücretlerin düşmesi, efektif talebi belirleyen diğer harcamalar sabit kaldığı sürece, ücretlerden yapılan tüketim harcamalarını azaltacağı için toplam efektif talep ve istihdam düzeyini de düşürecektir(Akyüz 1972:207).

Büyüme yaklaşımına bölüşüm açısından bakıldığında Klasik ve Neoklasik okuldan bir fark ortaya çıkmaktadır. Keynes'de diğerlerinden farklı olarak ücretler bir maliyet unsuru olmasının yanında bir talep unsuru olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu

anlayış ilerde ayrıntısıyla göreceğimiz gibi Neo-Kaleckiye modellerin temel fikirlerinden birisini ifade etmektedir.³

Keynesyen büyüme yaklaşımı açısından kârların etkisine baktığımızda ise “kâr” kavramı daha önceki analizlerden farklılaşsa da yatırım ve büyüme açısından kârlar farklı bir yolla temel işlevini sürdürmektedir. Keynesyen analizde kâr bir üretim faktörünün geliri olarak değerlendirilmemekte, piyasada malların satışından elde edilen gelire maliyetin arasındaki fark kâr olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kâr ne bir üretim faktörünün geliri ne de toplam gelirin bir fonksiyonudur. Kâr, bir gelir ödemesi olmadığı için tüketim tasarruf kararlarını etkilemeyeceği düşünülmektedir (Akyüz 1972:225). Ancak girişimcilerin yatırım kararları, yatırımlardan gelecekte elde edilmesi beklenen gelirlerin bugünkü değerini sermayenin arz fiyatına eşitleyen sermayenin marjinal etkinliğinin piyasa faiz oranıyla karşılaştırılması ile belirlendiği için, beklenen kârlar yada sermayenin marjinal etkinliği ile yatırımlar arasında pozitif bir ilişki kurulabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta analizde yatırımlar kârlardan elde edilen tasarruflar tarafından değil kâr beklentilerine bağlı olarak girişimcilerin bağımsız kararlarına bağlı olmaktadır. Bu, klasiklerden farklı olarak yatırımların tasarrufları belirlediği anlamına gelir. Şöyle ki efektif talebin önemli bir unsuru olan yatırımlar yoluyla milli gelir ve istihdam düzeyi belirlenmekte; bu gelir üzerinden kesimlerin belirli tüketim ve tasarruf eğilimlerine bağlı olarak tasarruflar oluşmaktadır. Görüldüğü gibi Keynes’de klasiklerin yatırım tasarruf eşitliği bir nevi tersine çevrilmektedir.

Keynes’i izleyen büyüme modelleri esas olarak Keynes’in ortaya koyduğu bu dinamik analiz çerçevesinde ortaya koyulmuştur. Birçok açıdan sonraki büyüme modellerini büyük ölçüde etkileyen Harrod büyüme modeli yatırımların tasarruflardan bağımsız olması ve beklentilerin rolünün büyüme açısından ortaya konulmasıyla Keynesyen bir büyüme modelidir. Bunun yanında model, Keynesyen analizin kısa dönemli açıklamalarının büyüme açısından uzun dönem dinamikleri ile birlikte geçerliliğini vurgulaması nedeniyle de önemli bir yerde durmaktadır.

---

³ Neo-Kaleckiye modellerin teorik ayrıntıları için bkz 36-49.

2.3.1 Harrod Modeli

Harrod modeli öncelikle üç temel varsayıma dayanmaktadır: a) Bir toplumun gelir düzeyi tasarruf arzının en önemli belirleyicisidir. b) Gelir artışı oranı tasarruf talebinin en önemli belirleyicisidir. c) Tasarruf talebi, tasarruf arzına eşittir (Harrod, 1939:14). Bu varsayımlardan yola çıkarak dinamik bir büyüme sürecini temellendirilmektedir. Buradan hareketle büyüme analizi dengenin var olup olmaması ve varsa kararlı⁴ olup olmaması gibi iki sorun üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır. Modele göre büyüme açısından bakıldığında hareketli bir denge söz konusudur ancak bu denge ilerleyen paragraflarda göreceğimiz gibi öncelikle gerekli büyüme ve gerçekleşen büyüme arasındaki uyumsuzluk nedeniyle kararsız bir yapı sergilemektedir.

Harrod'un büyüme modeli temelde iki kavrama dayanmaktadır: gerekli büyüme oranı (G_w) ve gerçekleşen büyüme oranı (G_a). Gerekli büyüme oranı uzun dönemde girişimcilerin bekleyişleriyle uyumlu denge büyüme oranıdır. Gerçekleşen büyüme oranı ise fiilen gerçekleşen büyüme oranıdır. Uzun dönemde denge aşağıdaki koşulda gerçekleşmektedir.

$$G_w = G_a \quad (2.3.1)$$

Gerçekleşen büyüme oranı ile gerekli büyüme oranı arasındaki sapmalar sistemde dengesizlikler yaratmaktadır.

Harrod Keynesyen çerçevede büyüme analizi yaparken, büyümeyi hızlandıran ilkesi ile çarpan teorisini birleştiren bir yapı içinde inceliyordu. Kendi deyimiyle bu iki ilke arasında bir evlilik öngörüyordu (Harrod, 1939:14). Böylelikle büyüme analizinin temeline efektif talebin önemli unsuru olarak yatırımları koymaktaydı.

Harrod analize temel denklem adını verdiği bir eşitlik üzerinden başlamaktadır (Harrod, 1939:17). Bu eşitlik şu şekilde gösterilebilir:

$$G_w = \frac{s}{v_w} \quad (2.3.2)$$

“s” burada tasarruf oranını göstermektedir.

---

⁴ Burada “kararlı denge” kavramı dengeden uzaklaşıldığında sistemin tekrar dengeye gelebildiği denge anlamında kullanılmıştır.

$$v_w = \frac{\Delta Y}{\Delta K_w} \quad (2.3.3)$$

“ v_w ” belirli bir çıktı artışını sağlamak için gerekli olan sermaye malı miktarını ifade eden gerekli marjinal sermaye hâsıla katsayısıdır.

Bu temel denklem Harrod Tipi büyüme modelinde hızlandırıcı ve çarpan teorisini birleştirilmesini içermektedir(Harrod, 1939:16). Yukarıdaki denklemde gerekli büyüme oranı (G_w) denge büyüme oranı olarak görülebilir ancak bu denge statik değil hareketli bir denge olarak nitelendirilmektedir. Çünkü Harrod’a göre gerekli büyüme oranı bir kez yakalandığında üreticiler bu düzeyde ve aynı büyüme oranını devam ettireceklerdir.

Denklemde “ s ” gelirin bir oranı olarak bireylerin tasarruflarını göstermekte; bireylerin elde ettiği gelirlerden hangi oranda tasarruf ettiklerini ifade etmektedir. Harrod’a göre bu oran gelirin büyüklüğü, kurumsal değişkenler ve iş çevrimleri(trade cycle)’nin durumu gibi etkilerle değişiklik gösterilebilir ancak analizde sabit tutulmaktadır. Denklemde gerekli sermaye hâsıla katsayısının değeri yine teknolojinin durumuna ve çıktıyı içeren malların doğasına bağlanmaktadır. Ayrıca Harrod yine bu değerlerin gelir artışı ve iş çevrimlerinin durumuna göre faiz oranına bağlı hale geldiğini söylemektedir(Harrod, 1939:17).

Harrod tipi modelin ana unsurlarını daha iyi kavrayabilmek için modeli şu şekilde açabiliriz.

Modele göre $v_a(Y_1 - Y_0) = I$ olarak varsayılmaktadır. Buna göre ekonomide yatırımlar sermaye stokunun artışına eşittir. Ekonomide toplam tasarruflar sY_0 olarak gösterilmektedir.

$$v_a = \frac{\Delta Y}{\Delta K} \quad (2.3.4)$$

“ v_a ” belirli bir birim çıktı artışını sağlayan fiili sermaye malı miktarını ifade eden gerçekleşen sermaye hâsıla katsayısıdır.

Modelde ayrıca Keynesyen yatırım tasarruf eşitliği varsayılmaktadır.

$$S = I \quad (2.3.5)$$

Bu eşitlik yeniden düzenlenirse şu şekilde ifade edilebilir.

$$sY_0 = v_a(Y_1 - Y_0) \quad (2.3.6)$$

$$sY_0 = v_a \frac{(Y_1 - Y_0)}{Y_1} \quad (2.3.7)$$

$$\frac{s}{v_a} = G_a \quad (2.3.8)$$

Buradan temel denklemi kullanarak sabit bit tasarruf oranı varsayımıyla gerçekleşen büyüme oranı (G_a) ve gerekli büyüme oranı (G_w) arasındaki ilişkiyi şöyle gösterebiliriz.

$$G_w v_w = G_a v_w = s \quad (2.3.9)$$

Görüldüğü gibi modelde gerçekleşen sermaye hâsıla katsayısı, gerekli olana eşit olursa gerçekleşen büyüme oranıyla ile gerekli büyüme oranı eşit olacaktır. Dolayısıyla sistem ancak bu eşitlik sağlandığında bir dengeye oturacaktır.

Harrod bu modelden yola çıkarak modeli iki tip istikrarsızlık açısından değerlendirmektedir. Birincisi $G_a = G_w$ eşitliğinin ancak teknolojik ve diğer gerekli koşullar tarafından belirlenen tasarruf eğilimi ve sermaye hâsıla oranı tarafından sağlanabileceğini söylemekte; ikinci olarak bu durum sağlansa dahi gerçekleşen büyüme oranı ile gerekli büyüme oranlarının farklılaşması sonucu sistemin istikrarsız olacağını söylemektedir. Buna göre eğer gerçekleşen büyüme oranı, gerekli büyüme oranında fazla olursa $v_a < v_w$ olacak bu durumda stoklarda bir azalma olacak ve sistem büyük bir genişlemeye girecek ve dengeden uzaklaşacaktır. Tersine gerçekleştiğinde ise bir daralma meydana gelecektir. Dolayısıyla bir kez sistem, denge koşulundan uzaklaştığında bir daha kendini düzeltemeyerek dengeden gittikçe uzaklaşmaktadır.

Görüldüğü gibi Harrod tipi büyüme modeline göre uzun dönemde denge gerçekleşen büyüme gerekli büyüme oranına eşit olduğunda sağlanmaktadır. Aksi halde istikrarsız

bir büyüme gerçekleşmektedir. Sistemde gerçekleşen bu istikrarsızlık Harrod'a göre öncelikle s ve v nin değerlerinin G 'nin değerlerinden bağımsız olarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır(Harrod, 1939:24). Sonuçta bu model esas olarak uzun dönemde büyüme açısından bir denge sağlansa da bunun bıçak sırtı bir denge olacağı; bu dengeden herhangi bir nedenle uzaklaşıldığında bir daha sistemin kendisini düzeltemeyeceği vurgusu üzerine oturmaktadır.

Keynesyen hızlandırıcı ilkesi ve çarpan teorisinin birleştirilen bu analizde planlanan yatırımlar ile gerçekleşen yatırımlar arasındaki ilişkiler esas olarak incelenmekte ve bu ikisi arasındaki uyumsuzluklar büyümeyi istikrarsız hale getirmektedir. Buna göre gerçekleşen yatırımlar, planlanan yatırımlardan az gerçekleşirse stoklarda istenmeyen azalmalar olacak dolayısıyla genişleyen bir gelir artışı sağlanacaktır. Yine tersi olduğu durumda ise sistem gittikçe daralan bir hale gelecektir. Böylelikle büyümeyi Keynesyen bir yapıda yatırımların istikrarsızlığına bağlamakta; uzun dönemde dinamik bir büyüme analizi ortaya koymaktadır.

Bölüşüm açısından bakıldığında Harrod modelinde gelirin bölüşümü ile yatırımlar arasındaki ilişkilere çok fazla değinilmemektedir. Sınıfsal bir tasarruf analizi yapılmamakta, tasarruf eğilimi “ s ” bir toplulaştırma olarak ele alınmakta; farklı sınıfsal gelirlerden elde edilen bir tasarruflar anlayışı göz ardı edilmektedir. Harrod “ s ” nin farklı gelir düzeylerinde ya da kârların artıp azalması nedeniyle dalgalanacağını ifade etse de modelin sonuçları açısından bir değişikliğin meydana gelmeyeceğini dolayısıyla göz ardı edilebileceğini varsaymaktadır(Harrod, 1939:21).

Sonuç olarak Harrod büyüme modelinde beklenen gelirdeki büyüme tek başına yatırımları belirlemektedir. Ekonomide uzun dönemde sürekli ve kararlı bir büyüme oranının ne olduğunu açıklamayı amaçlayan model uzun dönemde tasarruf oranının ve sermaye hâsıla katsayısının değişmemesi nedeniyle böyle bir dengenin oluşmayacağını savunmaktadır. Bölüşüm açısından değerlendirildiğinde Harrod modelinde bölüşüm açısından eksik kalmaktadır. Yatırımın kârlılığı modelde incelenmemekte yeterli talep sağlandığında yatırımların belli bir kârlılık sağlayacağı varsayılmaktadır(Akyüz, 1972:269).

Bölüşüm açısından eksiklikler taşısa da Harrod modeli Keynesyen analizin temel yaklaşımlarını uzun dönem büyüme sorunlarını analiz etmekte kullanması açısından önem kazanmaktadır. Keynes ve Kalecki ile birlikte Harrod, büyümeyi ücret ve kârlar arasındaki bölüşüm ilişkilerini merkeze alarak inceleyen Post-Keynesyen bölüşüm ve büyüme yaklaşımına büyük etkisi olmuştur.

2.4 POST-KEYNESYEN İKTİSAT

Post-Keynesyen iktisadi düşünce, Ortodoks iktisat olarak adlandırılabilen Neoklasik iktisattan farklı bir kavrayışa sahiptir. Bu nedenle öncelikle Post-Keynesyen analizin kapsamının ve nasıl bir yönetime sahip olduğunun belirlenmesi anlamlı olacaktır.

Post-Keynesyen iktisadın kapsamının neler olduğu ve yöntemsel olarak nasıl bir çerçeveye sahip olduğu ile ilgili yazında genel olarak Post-Keynesyen okulun, kendi içinde tutarlı ve bütünsel bir yapıya sahip olmasa da Post Keynesyen olarak adlandırılabilen çalışmalardan izlendiği gibi birçok ortak noktada buluşabileceği savunulmaktadır. Arestis, Dunn ve Sawyer (1999a) bu konuda şu yaklaşımı savunmaktadır.

Post Keynesyen iktisadın ne tamamıyla tutarlı (iyi kurulmuş, ortak bir analiz yapısı olması anlamında) ne de tam olduğunu savunuyoruz. Ancak şunu iddia edebiliriz ki Post Keynesyen İktisat içindeki farklı parçalarla(Keynes, Kalecki ve yapısalcılardan türetildiği ifade edilen parçalar) tutarlılığa doğru ilerlemektedir (Arestis, Dunn, ve Sawyer ,1999a:339).

Her ne kadar bu okul içinde yer alan çalışmaların kapsamlı ve tutarlı bir bütünlük oluşturup oluşturmadığı tartışmalı olsa da ekonomik analizde efektif talep, bölüşüm, belirsizlik, tarihsellik, politik ve kurumsal yapılar gibi unsurların temel olarak incelenmesi ile Post Keynesyen İktisadi düşüncenin belirli bir tutarlılık taşıdığı görülmektedir.

Post-Keynesyen İktisat kendini Ortodoks olarak tanımladığı okullara karşı konumda tanımlarken, bu okullardan da Post-Keynesyen analize ciddi eleştiriler olmaktadır. Chick (1995), Post-Keynesyen analizin kapsamının ne olduğunu tartışan makalesinde

Post-Keynesyen iktisadi analize ilişkin eleştirileri beş başlıkta toplamının mümkün olduğunu söylemektedir. Buna eleştirilere göre Post-Keynesyen düşünce,

- Tutarlı ve tanımlanabilir değildir,
- Bilimsel değildir,
- Modern değildir,
- Bir teori değildir.
- Eskimiş analizlere dayamakta ve bir iktisat bilimi değildir (Chick, 1995:21).

Bu eleştiriler genel olarak Post-Keynesyen İktisadın neoklasik iktisattaki gibi yoğun matematiksel analizlere dayanmaması, fayda ve kâr maksimizasyonu ve Walrasian biçimde piyasa temizleyici denge anlayışını içermemesi gibi noktalarda odaklanmaktadır. Chick(1995), bu eleştirilere cevap olarak Post-Keynesyen analizin gerçekçi soyutlamalara dayanması, ekonomik hayatı tarihsel zamanda gerçekleşen bir süreç olarak görmesi ve iktisadi analizde makroekonomide yaşanan süreçlerin geçerliliğinin mikroekonomik yapıların sonucunda ortaya çıkması gibi üç açıdan Post-Keynesyen analizin iktisadi analiz açısından geçerliliğinin var olduğunu savunmaktadır.

Bu bağlamda Post Keynesyen iktisadi analizin Neoklasik ortodoks analizin dışında ve ona karşı bir analiz geliştirdiğini söylemek mümkün gözükmektedir. Bölüşüm, kurumsal ve politik değişkenler, ekonominin genel düzeyi ile ilişkilendirilmekte; özellikle Keynes ve Kalecki'nin temellendirdiği firmaların yatırım davranışı, belirsizlik gibi kavramları kullanılarak büyüme, istihdam, fiyat analizi yapmaktadırlar (Arestis, Dunn ve Sawyer, 1999b:535-543).

Post-Keynesyen İktisat yöntemsel olarak da Neoklasik Ortodoks iktisattan ayrılmaktadır. Bu okul, Neoklasik iktisattan farklı olarak eleştirel gerçekçi bir çerçeveye sahiptir. Arestis (1996)'ya göre Post-Keynesyen iktisat eleştirel gerçekçi bir yapıda görünür olgulardan derin nedensel mekanizmalara doğru giden bir anlayışı içermektedir. Bu açıdan Post Keynesyen İktisat bir takım stilize edilmiş gerçeklerden (stylized facts) yola çıkar. Ve ilgilenilen olguyu açıklamak amacıyla, bu stilize edilmiş gerçeklerin altında yatan ilişkileri, yapıları, durumları ve mekanizmaları açıklamaya yönelir. Yine

Ortodoks yaklaşımdan farklı olarak Post-Keynesyen İktisat, analize gözlemlerden başlar ve bunlardan hareketle hayali modeller kurmak yerine gerçekçi soyutlamalar yapmaktadır.

Yöntemsel olarak Post-Keynesyen İktisadın bir diğer özelliği de genel yaklaşıma uygun olarak belirsizlik ve tarihselliğin analizlerinde önemli rol oynamasıdır. Buna göre insanlar sınırlı şekilde bilgi edinebilirler. Bilgilerin karmaşıklığı ve insanların bilgi edinebilme kapasitelerinin sınırlı olması özellikle belirsizliğin hakim olduğu koşullarda bireylerin optimizasyon yapabilmelerini engellemektedir(Arestis, 1996:117). Dolayısıyla hakim anlayışın aksine yöntemsel olarak optimizasyon ve denge yaklaşımlarından uzaklaşmaktadır. Denilebilir ki Post-Keynesyen İktisat, ekonominin her yerde geçerli olabilecek denge koşullarını incelemekten çok tarihsel koşullar içinde süre giden yapının açıklanmasına yönelmektedir.

Yukarıdaki yöntemsel yaklaşımla Post-Keynesyen iktisatçılar bölüşüm ve büyüme, para finans ilişkileri, yatırım gibi konular üzerinde çalışmışlardır. Bu bağlamda Post Keynesyen yazına ait bir diğer çalışmada Eichner ve Kregel (1975), Post Keynesyen iktisadi diğer okullardan ayırt eden özellikler olarak dört farklı karakteristik unsurdan söz etmektedir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir.

- Büyüme ve Hareketlilik (Tarih ve Zaman): Post Keynesyen analiz diğer ekonomik analiz biçimlerinden farklı olarak zaman içinde genişleyen ekonomiyle ilgilenmekte ve bunu tarihsel bir içerikte yapmaktadır. Post Keynesyen iktisat esas itibariyle dinamik bir analiz yapmakta bunu da yatırımlara analizde merkezi bir önem vererek gerçekleştirmektedir. Tarihsel bir içerikle zaman içinde genişleyen bir ekonomiyi ele almak ekonomideki değişimin etkisini ortaya koymaktır. Bu da ancak yatırım ve tasarruf davranışlarını analiz yoluyla olmaktadır. Bu tip bir dinamik etki Harrod-Domar formüleştirilmesine dayanmakta ve onu izleyen Joan Robinson, N.Kaldor L.L Passinetti gibi iktisatçılar Post keynesyen dinamik büyüme anlayışının temel yapısını oluşturmaktadır.
- Bölüşümsel Etkiler: Gelirin Bölüşümü iktisadi aktivitenin belirlenmesinde temel rol oynamaktadır. Post-Keynesyen analiz bölüşümü doğrudan ekonomik

büyümeyle ilişkilendirmiştir. Buna göre milli gelir esas olarak ücretler ve kapitalistlerin kârlarından oluşmaktadır. Klasik modelde olduğu gibi burada bölüşüm ve büyüme sınıfsal bir karakter kazanmaktadır.

- Keynesyen Kısıtlar: Post-Keynesyen iktisadı ortodoks yaklaşımlardan ayıran unsurlardan bir diğeri de Post-Keynesyen iktisadın Keynes'in Para Üzerine Deneme ve Genel Teoride ortaya koyduğu parasal üretim ekonomisi yaklaşımını benimsemesidir. Buna göre Post-Keynesyen iktisat Keynes'in ortaya koyduğu birbiriyle bağlı dört yaklaşımı içermektedir. Bunlardan birincisi ekonominin reel unsurları milli gelirin üretim kısmında yer almakta, parasal akımlar gelir tarafında yer almaktadır. Bunun anlamı malların ve emeğin para ile değişmesidir. Bu durumda parasal ücret oranı reel ücret oranından bağımsız olarak değişme olanağı bulmaktadır (ücret pazarlığı parasal ücret üzerinden yapılır). Okulun paylaştığı ikinci Keynesyen Yaklaşım ise ulusal gelirin isteğe bağlı ve isteğe bağlı olmayan bölümlere ayrılmasıdır. Üçüncü Kısıt ise Ex-ante yatırımlar ile tasarrufların eşitliğinin toplam denge için birinci koşul olmasıdır. Dördüncü olarak ise Post-Keynesyen analizde Keynes de olduğu gibi yatırımlar ekonomik işleyişi belirleyen temel etkindir. Ekonomik genişlemeyi belirleyen şey özünde yatırımlardır. Bu etkene verilen önem nedeniyle Post-Keynesyenler doğal olarak yatırımları belirleyen değişkenlere analizde önemli bir yer vermişlerdir.
- Mikro ekonomik Temel: Post-Keynesyen İktisadın Neoklasik Ortodoks iktisattan ayrılan bir diğer yanı da analizin mikro ekonomik temelidir. Post-Keynesyen iktisat firma ve tüketici düzeyinde, mikro ekonomik açıdan farklılaşmaktadır. Post-Keynesyen iktisatta firmalar fiyatları Neo-klasik iktisatta olduğu gibi marjinal maliyet-marjinal gelir hesaplamasına göre belirlemezler. Bunun yanında reel ücretler de marjinal üretkenliği yansıtmaz. Bu tip fiyat belirlemeleri Neoklasik iktisadi analizden farklı biçimde analiz edilmektedir (Eichner ve Kregel, 1975:1294-1309).

Görüldüğü gibi Post-Keynesyen analiz gerek yöntemsel olarak gerekse incelediği konular açısından ve ekonomik işleyişin belirleyicilerine bakış tarzı açısından Neoklasik iktisattan ayrılmakta bir anlamda kendi varlığını bu karşı koyuş üzerinden oluşturmaktadır.

Bu karşı koyuş ve konumlandırma ile Post-Keynesyen iktisadi mikro düzeyde de, bireylerin davranışlarının analizi açısından Neoklasik iktisattan ayırmaktadır. Post-Keynesyen analizde bireyler, toplumsal ilişkilerinden soyut, tam bilgiyle donanmış olarak optimizasyon yapan ajanlar değil belirli sosyal normlar içinde karar alan iktisadi aktörlerdir. Bireyler,

ne satın alacakları, ne kadar emek arz edecekleri gibi kararları kendileri alırlar, ancak bunu “toplum diye bir şey yoktur” yerine “hiçbir kişi ada değildir” anlamında satış çabaları, kredi kullanılabilirliği, toplam talebin düzeyi, sosyal normlar vb. bağlamında yapmaktadır (Arestis, Dunn ve Sawyer, 1999b:529).

Sonuç olarak Post-Keynesyen analizin tarihe, belirsizliğe, bölüşüm konularına ve ekonomik işleyişin belirlenmesinde politik ve iktisadi kurumların önemine olan ilgisi ile önemli bir iktisadi tutarlı ve tam bir analiz çerçevesine sahip olma yoluna doğru gittiği söylenebilir.

Bunun yanında Post Keynesyen okul Neoklasik iktisat dışında yer alan farklı iktisadi düşünce biçimlerinin izlerini de ciddi olarak taşıdığından⁵ okul içerisinde yer alan çalışmaları sınıflandırmak oldukça zor olmaktadır. Özel (2000)'nin Harcourt ve Hamouda(1988)'e dayanarak yaptığı sınıflandırmayı izleyerek Post-Keynesyen okul içindeki farklı yaklaşımları üç ana grupta toplamak mümkün görünmektedir: İlk olarak Klasik okuldan gelen ve daha çok Sraffa'yı izleyen “Neo-Ricardiyen” yaklaşımdır. İkincisi, Klasik okula yakın olmakla birlikte Robinson ve Kaleckinin öne çıktığı, aynı zamanda Kaldor, Passinetti gibi “Cambridge Ekolü”ne mensup iktisatçıların yer aldığı ve daha çok dinamik analiz üzerinde yoğunlaşarak büyüme bölüşüm ilişkilerini dikkate

---

⁵ Arestis (1996) Post Keynesyen İktisat içinde değerlendirilen birçok çalışmanın Keynes'i ve Kalecki'yi olduğu kadar Klasik geleneğin ve Marks'ın izlerini de yansıttığını söylemektedir.

alan yaklaşımdır. Ve son olarak daha çok Davidson, Minsky, Shackle, Sydney Weintraub gibi iktisatçıların temsil ettiği, belirsizliği vurgulayan, paranın ve parasal ücretlerin ekonominin yapısında önemli olduğunu düşünen, parasal ve reel kesim arasındaki karmaşık ilişkileri öne çıkaran yaklaşımdır(Özel, 2000:3).

Bu sınıflandırmadan hareketle ilerleyen bölümlerde çalışmamızın konusunu içeren, sınıflandırma içinde ikinci grupta yer alan Kaleckiye ve Neo-Kaleckiye yaklaşımların ana unsurları incelenerek Post-Keynesyen iktisadın bölüşüm ve büyüme ile ilgili yaklaşımları değerlendirilecektir.

2.4.1 Post Keynesyen Analizde Bölüşüm ve Büyüme

Post-Keynesyen iktisat, Keynesin ve Kalecki'nin birbirinden bağımsız olarak geliştirdiği ortak analiz ile yatırım harcamalarını efektif talebi belirleyen en önemli unsur olarak ele almakta özellikle bunu Klasik analize benzer şekilde bölüşüm ve büyümeye bağlamaktadır.

Post-Keynesyen İktisat içindeki temel bölüşüm ve büyüme analizlerine bakıldığında Kaleckinin ekonomik sürece ilişkin yaklaşımları ve kabulleri ön plana çıkmaktadır. Genel olarak Kalecki mili geliri kapitalistlerin ve işçilerin gelirlerinden oluştuğunu varsaymakta bunu efektif talebin en önemli unsuru olarak düşündüğü yatırımlarla ilişkilendirmektedir. Buradan hareketle N.Kaldor, J. Robinson Passinetti gibi "Cambridge Ekolü"nü oluşturan olarak bilinen iktisatçılar Harrod-Dommar modelini uzun dönem dinamik bir çerçevede bölüşüm merkezli olarak genişletmişlerdir⁶. Post-Keynesyen içinde bir diğer büyüme yaklaşımı da Kalecki'yi izleyerek bölüşüm payları ile büyümeyi sağlayan yatırımlar arasındaki ilişkileri uzun dönem bir çerçevede inceleyen; Kalecki'nin analizini yatırımı, kârların, ücretin talep etkisini yansıtacak şekilde kapasite kullanım oranlarının bir fonksiyonu olarak genişleten Neo-Kaleckiye büyüme modelleridir. İzleyen bölümlerde öncelikle Kalecki'nin bölüşüm teorisi değerlendirildikten sonra, çalışmamızın ana yaklaşımını veren Neo-Kaleckiye büyüme

---

⁶ "Cambridge Ekolü"nü bölüşüm ve büyüme ile ilgili analizleri için Kaldor(1956,1957),Passinetti(1962) ve Robinson(1956,1977)'ye bakılabilir.

yaklaşımları incelenmeye çalışılacak. Bu yaklaşımlarla birlikte özellikle bölüşüm açısından ücretlerin büyüme açısından izlediği rol ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.4.1.1 Kaleckiye Bölüşüm Analizi

Kalecki fiyat analizi, konjktür teorisi bölüşüm ve büyüme gibi alanlarda geliştirdiği fikirlerle Post-Keynesyen iktisat üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Büyüme teorisi açısından bakıldığında ortaya koyduğu analizler diğer Post-Keynesyen çalışmalara kaynaklık etmektedir. Özellikle bölüşüm, fiyat, efektif talep ile ilgili yaklaşımları Kalecki'nin kendisinden sonra gelen Post-Keynes'yen çalışmalara önemli etkileri olarak değerlendirilebilir.

İlerleyen paragraflarda ayrıntısıyla inceleyeceğimiz gibi Kaleckinin Klasik-Marksist analizdeki gibi büyümeyi sınıfsal bölüşüme dayandırması ve Keynes ile aynı zamanlarda ve ondan bağımsız olarak geliştirdiği efektif talep ilkesi ile konjktür teorilerine yaptığı katkı⁷ Post-Keynesyen iktisat içerisinde Kalecki'yi önemli bir yapı taşı haline getirmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın bu bölümünde Kaleckinin fiyatlama mekanizması, bölüşüm ve efektif talebin bir unsuru olan yatırımlar arasında kurduğu ilişkiler değerlendirilerek, bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkiler incelenmeye çalışılacaktır.

Kalecki analizi esas olarak tam rekabetçi olmayan piyasa yapıları üzerine kurulmuştur. Kalecki'nin analizinde piyasa ekonomileri hiçbir zaman tam rekabetçi olmamıştır. Kalecki'ye göre tam rekabet varsayımı,

ancak, sadece kapitalizmin günümüz aşaması için değil, geçmiş yüzyılların çok bilinen rekabetçi ekonomileri için bile çok gerçekçi olmayan bir varsayımdır(Kalecki, 1970:3).

Bölüşüm teorisi esas olarak Kalecki'nin eksik rekabet yaklaşımına dayanmaktadır. Bu bağlamda Kalecki'nin bölüşüm teorisini birbiriyle ilişkili iki kanala ayırmak mümkündür. Biri Kalecki'nin eksik rekabet analizinden türeyen ve Kalecki'nin "Tekelleşme Derecesi" kavramına dayanan; bölüşümü firmaların fiyat politikası analizine dayandıran yaklaşımıdır. Buna göre endüstrilerde tam kapasite altında

⁷ Kaleckinin konjktür teorileri ile ilgili çalışmaları için bkz. Kalecki(1935,1937,1968).

çalışmak normal olduğundan ve rekabet hiçbir zaman tam olmadığından safi kâr marjları firmaların fiyat politikaları yoluyla belirlenir. Parasal ücretlerle fiyatlar arasında kurulan ilişkiyle de reel ücretler belirlenmektedir. Dolayısıyla ücret payları tekelleşme derecesinin büyüklüğüne bağlı olarak belirlenir(Robinson, 1960:145).

Kaleckinin bölüşüm analizindeki diğer tartışma efektif talep ve yatırım düzeyiyle kârlar arasında kurduğu ilişkiye dayanır. Burada görelî gelir payları yatırımlar ile her bir sınıfın tüketim eğilimi tarafından belirlenmektedir. Bu daha az kesin bir dille Keynes'te de yer almaktadır. Kapitalizm içindeki sınıfların verili tüketim eğilimlerine bağlı olarak, yatırımlar ne kadar fazla olursa ücret payları o kadar az olacaktır(Robinson, 1960:146).

Kalecki' nin iktisadi analizi içinde yatırımlar merkezi bir öneme sahiptir(Sawyer,1985: 41). Bölüşüm analizinde olduğu gibi kapitalistlerin yatırım kararları kârlar ve büyüme açısından kilit konumdadır. Diğer yandan Kalecki açısından yatırımlar sadece milli gelir düzeyini belirlemek açısından değil ekonomideki devrevî dalgalanmalar teorisi açısından da önemli olmaktadır.

Efektif talep analizinin merkezinde olan yatırımlar Kalecki analizinde öncelikle gelir dağılımını şekillendirmekte, buradan hareketle de milli geliri belirlemektedir. Bu nedenle öncelikle Kalecki analizinde yatırımlar ile milli gelir arasındaki ilişkileri inceledikten sonra Kaleckinin fiyat, tekelleşme derecesi ve yatırımlar arasındaki ilişkileri içeren yaklaşımlarını değerlendirerek bölüşüm analizini genişletebiliriz.

Kalecki iki kesimli, iki sınıflı bir üretim modeli varsaymaktadır. Tüketim malları üreten kesimde üretilen mallara olan talep işçilerden ve kapitalistlerden gelmektedir. Kalecki milli gelirin işçilerin ücretlerinden ve kapitalist sınıfın kârlarından oluştuğunu varsaymaktadır. Sınıfların tasarruf davranışları açısından Kalecki işçilerin tüm gelirlerini harcadıklarını düşünmekte, kapitalist kesimin ise gelirlerinin bir kısmını tüketim mallarına harcamakta diğer kısmını ise tasarruf ettiklerini düşünmektedir. Burada Klasik tasarruf varsayımının geçerli olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda ekonomideki gelir üç farklı yönden gösterilebilir. Y ekonomideki parasal geliri, P kapitalist sınıfın kârını, W İşçilerin ücret gelirlerini gösterebilir bu durumda gelir,

$$Y = P + W \quad (2.4.1)$$

olarak yazılabilir. Harcamalar açısından gelire baktığımızda,

$$Y = C_w + C_a + I \quad (2.4.2)$$

olmaktadır. Burada C_w işçilerin tüketimlerini, $C_c + I$ kapitalist kesimin tüketim(C_c) ve yatırım harcamalarını (I) göstermektedir. Her iki denklem birbirine eşit olduğundan şöyle yazılabilir.

$$P + W = C_w + C_a + I \quad (2.4.3)$$

Bu durumda,

$$W = C_w \quad (2.4.4)$$

olduğunu kabul edersek

$$P = C_c + I \quad (2.4.5)$$

olacaktır.

Yani kapitalistlerin kârları, yatırımlarla kapitalistlerin tüketim harcamalarının toplamına eşit olmaktadır. Bu iki denklem Kalecki'nin kapitalist ekonomiler için yaptığı ve kârların belirlenmesinde yatırımların önemini vurgulayan “ işçiler kazandıklarını harcar, kapitalistler harcadıklarını kazanır”(Kalecki, 1937:79) anlayışını yansıtır. Son denklemi yeniden düzenlersek,

$$P - C_c = I \quad (2.4.6)$$

$$P - C_c = S_c \quad (2.4.7)$$

olduğundan,

$$S_c = I \quad (2.4.8)$$

yazılabilir.

Bu denklem işçiler tasarruf yapmadıklarından kapitalistlerin tasarruflarının yatırımları belirlediğini göstermektedir. Toplam tasarruflar kârlardan yapıldığına göre denklemi şu şekilde dönüştürebiliriz.

$$s_c P = I \quad (2.4.9)$$

Burada “ s_c ” kârlardan yapılan tasarruf eğilimini göstermektedir. Son denklemden aşağıdaki ilişkiyi çıkartabiliriz.

$$P = \frac{I}{s_c} \quad (2.4.10)$$

Son denklemden anlaşılacağı üzere Kalecki modelinde yatırımlar kapitalistlerin tasarruf eğilimiyle birlikte kârları belirlemektedir. Kalecki büyüme modelinde yatırımlar dışsal değişken olarak efektif talebi belirlemekte, buradan hareketle efektif talep milli geliri ve kârları ortaya çıkarmaktadır. Yatırımların bu niteliği ile birlikte, efektif talep Kalecki'nin gelir ve bölüşüm analizinin merkezinde yer aldığı söylenebilir.

Görüldüğü gibi Kalecki bölüşüm analizinde kapitalistlerin harcamaları- özellikle yatırım harcamaları- kârlar ve dolayısı ile gelir düzeyini belirleyen en önemli etkidir. Kalecki'ye göre kısa dönem dengesini toplam yatırımlar belirlemektedir. Belli miktarda yapılan yatırımlar kendisine eşit tasarrufu ortaya çıkarmakta böylece yatırım tasarruf dengesi sağlanmaktadır. Sonuç olarak efektif talebin Kalecki'ye göre en önemli bileşeni olan yatırımlar, ekonominin bölüşüm ve gelir yapısını belirleyen en önemli etken olarak değerlendirilmektedir.

Kalecki'nin efektif talep yatırımlar ve bölüşüm arasında kurduğu ilişkileri böylece belirledikten sonra sonra, bölüşüm ile fiyat, tekelleşme derecesi ve yatırımlar arasındaki ilişkileri ele alıp bölüşüm ile ilgili analizleri genişletebiliriz.

Kalecki çalışmalarında ekonomilerin mikro ve makro boyutlarını birleştiren bir bölüşüm teorisine sahiptir. Kalecki'ye göre gelir payları firmaların oligopolistik bir piyasa içinde **mark-up** fiyatlamasından ve efektif talebin düzeyinden etkilenmektedir (Asimokopulos 1975:314). Buradan hareketle Asimokopulos (1975) Kalecki'nin analizinin temel yaklaşımlarını içeren, yatırım, mark-up fiyatlaması ile bölüşümü birlikte inceleyen bir Kaleckiye bölüşüm modeli geliştirmiştir. Kaleckiye bölüşüm teorisini daha iyi

kavrayabilmek için Kalecki'nin temel yaklaşımlarını içeren bu Asimakopulos'un bahsedilen modelini inceleyebiliriz.

Modelin Temel Değişkenleri:

w Parasal ücret oranı

α Dolaysız emek başına ortalama çıktı

L_1 Dolaysız emeğin istihdam düzeyi

$\bar{L}_1$ Mevcut işletmede maksimum muhtemel dolaysız emek istihdamı

L_0 Dolaylı emeğin istihdam düzeyi

L Toplam istihdam düzeyi

p Çıktının fiyatı

m Temel maliyetler üzerine konan mark-up oranı

Y Toplam çıktının değeri

W Toplam ücret ödemesi

P Toplam kârların değeri

C Toplam tüketimin değeri

A Kapitalistlerin reel tüketimlerini gösteren katsayı

λ Mevcut kârlardan yapılan harcamaların oranı

S Toplam tasarrufların değeri

I Toplam yatırımların değeri

$\bar{I}$ Toplam Reel Yatırımlar

Modelde temel fiyat ilişkisi oligopolistik piyasa yapısı içinde ortalama temel maliyetlerin üstüne bir mark-up oranı konulması ile elde edilen mark-up fiyatlaması olarak değerlendirilmektedir. Burada fiyat lideri firma bir ortalama temel maliyetlerin

üzerine mark-up koyarak fiyatı belirlemede diğer firmalarda onu takip etmektedir. Temel maliyetler esas olarak emek maliyeti olarak görülmekte dolayısıyla temel fiyat ilişkisi aşağıdaki şekilde olmaktadır.

$$p = (1 + m)w/a \quad (2.4.11)$$

Görüldüğü gibi modelde fiyatları belirleyen üç unsur vardır. Bunlar mark-up oranı (m), parasal ücret oranı (w) ve dolaysız emek başına ortalama çıktı (a) olmaktadır. Burada parasal ücret oranı işveren ve sendikalar arasındaki pazarlık sonucu belirlenmekte ve bu modelde dışsal olarak yer almaktadır.

Belirli kısa dönemde üretilen çıktı değeri şu denklemlerle ifade edilmektedir.

$$Y = paL_1 \quad L_1 \leq \bar{L}_1 \quad (2.4.12)$$

Ayrıca Kalecki'nin sınıfsal analizi gereği çıktı iki gelir kategorisine ayrılmaktadır.

$$Y = W + P \quad (2.4.13)$$

$$W = wL \quad (2.4.14)$$

Toplam emek istihdamı doğrudan emek ve dolaylı emek olarak ayrılmaktadır. Dolayısıyla toplam istihdam,

$$L = L_0 + L_1 \quad L \leq \text{toplam emek gücü} \quad (2.4.15)$$

olmaktadır.

Modelde tüketim şu şekilde ifade edilmektedir.

$$C = W + \lambda P + pA \quad (2.4.16)$$

Buna göre toplam tüketim işçilerin ücretlerine karların belli bir oranına ve kapitalistlerin reel tüketimlerine bağlı olmaktadır.

Toplam tasarruflar ise,

$$S = (1 + \lambda)P - pA \quad (2.4.17)$$

denkleminde eşittir.

Reel anlamda yatırımlar modelde kısa dönemde dışsaldır. Reel yatırımların belirlenmesinde iki kısıt söz konusudur. Birincisi planlanan yatırımlar ve tüketim işletmenin üretken kapasitesini geçmemeli; ikinci olarak da enflasyon sınırına ulaşılmamış olmalı. Bu bağlamda yatırımlar aşağıdaki gibi belirlenmektedir.

$$I = p\bar{I} \quad (2.4.18)$$

Sonuç olarak modelde yatırım tasarruf eşitliği söz konusudur.

$$I = S \quad (2.4.19)$$

Modelde toplam tasarruflar arzulanan tasarrufları ifade etmekteyken, yatırımlar planlanan yatırımları ifade etmektedir, dolayısıyla denklem (1.4.19) sadece tasarruflar ve yatırımlar arasında ex-post eşitliği değil kısa dönem dengesini de vermektedir.

Bu denklem sistemi P için çözüldüğünde şu sonuca ulaşılmaktadır.

$$P = \frac{(1+m)w(\bar{I}+A)}{a(1-\lambda)} \quad (2.4.20)$$

Bu denklem Kalecki'nin kârların belirlenmesi ile ilgili görüşlerini yansıtmaktadır. Kârlar kapitalistlerin tüketim ve yatırım harcamaları tarafından belirlenmektedir. Bu sonuç Kalecki'nin bölüşüm ile ilgili tüm çalışmalarında yer almaktadır (Asimokapolus, 1975:326).

Sonuç olarak toplam kârın çıktının değeri içindeki payı aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$\frac{P}{Y} = \frac{m(\bar{I}+A)}{a(1-\lambda)L_0+(1+m)(I+A)} \quad (2.4.21)$$

Kalecki'nin tekelleşme derecesi ile bölüşüm analizini birleştiren Kaleckinin yukarıda bahsettiğimiz bölüşüm ile ilgili ikinci tartışmasının⁸ temel özelliklerini yansıtan bu model Kalecki'nin önemli iki yaklaşımını göstermektedir. Modelde kârların belirlenmesi sürecinde mark-up fiyatlaması yoluyla gerçekleşen tekelleşme derecesi ile birlikte kapitalist kesimin harcamalarının rolünün etkileri görülmektedir.

---

⁸ Bkz s.30

Buna göre tekelleşme derecesi yatırımlarla birlikte kârları ve ücretleri belirlemekte, buradan hareketle kapitalist kesimin kârları üretken yatırımları sağlamaktadır. Yatırımların efektif talepteki değişmelerin en önemli belirleyici olduğu düşünüldüğünde, bu analizle birlikte milli gelir düzeyini belirleyen efektif talep bölüşüm ile ilişkilendirilebilmektedir.

Bahsedilen bölüşüm yaklaşımının özellikle fiyatlama mekanizması ve efektif talebin önemli unsuru olan yatırımların rolü ile ilgili yaklaşımları Neo-Kaleckiye yaklaşım tarafından temel alınarak bölüşümdeki değişmelerin büyüme ve yatırımlara olan etkisinin incelenbildiği büyüme modelleri ortaya konmuştur.

2.4.1.2 Neo-Kaleckiye Büyüme Modelleri

Post Keynesyen İktisat içinde özellikle 1970'lerden sonra gelişen, Kaleckinin bölüşüm teorisinden etkilenen büyüme modelleri Neo-Kaleckiye büyüme modelleri olarak adlandırılan büyüme modelleridir. Bu yaklaşımlar özellikle Steindl(1952)'nin geliştirdiği analizi temel alarak bölüşümü analizin merkezine koyarak istihdam, gelir, büyümenin belirleyenlerini incelemişlerdir.

Neo-Kaleckiye büyüme modellerinde temel vurgu bölüşüm paylarının yeniden dağılımının büyüme üzerindeki etkilerini görmektir. Kalecki'yi izleyerek ücretler, kârlar yatırım, büyüme ve istihdamın karşılıklı ilişkilerini incelerken, analizde önemli unsur ücretlerin ve kârların aldığı biçimin değişmesinin istihdam, gelir ve büyüme üzerindeki etkisinin ne olduğunu görebilmektir.

Neo-Kaleckiye büyüme analizi ile ilgili yapılan Taylor(1985,1990), Dutt(1984), Blecker(1989), Sarantis(1991), Bhaduri ve Barglin (1990) gibi temel çalışmaların ortak özelliği ücret düzeylerindeki değişmelerinin yatırımlar üzerindeki pozitif veya negatif etkilerini araştırmaktır.

Bu modellerde önemli olan bir diğer noktada Kalecki ve diğer Post-Keynesyen büyüme yaklaşımlarında olduğu gibi efektif talebe ekonomik işleyişte önemli bir yer vermeleridir. Bu modeller, efektif talebin geçerli olduğu bir yapıda uzun dönemin makroekonomik belirleyicilerinin ne olduğunu anlamaya yönelik bir çerçeveye sahiptirler(Setterfield, 2001:1).

Bu bağlamda Neo-Kaleckiyen yaklaşım efektif talep ile bölüşümü birleştiren bir analiz yapısını içermektedir. Özellikle ücretler ile efektif talep arasındaki ilişkinin niteliği Neo-Kaleckiyen yaklaşıma özgün halini verdiği söylenebilir. Bu modeller esas itibariyle ücretlerin büyüme üzerindeki pozitif veya negatif etkilerini incelerken, ücretleri efektif talebin bir unsuru olarak analiz etmektedirler. Bu aynı zamanda büyüme açısından ücretlerin sadece maliyet unsuru olarak değerlendirilmesinin eleştirisini içermektedir. Neo-Kaleckiyen çalışmalarda ücretler ile büyüme ilişkisi bağlamında ücretler sadece maliyet unsuru değil aynı zamanda efektif talebin bir unsuru olarak incelenmektedir.

Ücretlerin yapısına ilişkin yapılan bu vurgu Neo-Kaleckiyen yaklaşımlar açısından oldukça önemlidir. Buradan yola çıkarak ücret artışlarıyla büyüme arasında pozitif ilişkiler vurgulayan stagnasyonist yaklaşım ile ücret artışları ve büyüme arasında; ülkelerin ekonomik yapılarına göre pozitif veya negatif bir ilişki olabileceğini öne süren yaklaşımlar Neo-Kaleckiyen analiz içinde ön plana çıkmaktadır.

Ücretler ile büyüme arasındaki ilişkiler açısından farklı açılardan ayrışmalar da Neo-Kaleckiyen büyüme anlayışı içerisinde temel vurgu kalıcı atıl kapasitelere konu olan bir ekonomide taleple ilgili faktörlerin makroekonomik değişkenlerin düzeyini açıklamada anahtar role sahip olduğudur.(Taylor, 1985:383). Taylor(1985), bu tezin çok eskiden beri geliştirildiğini söylemektedir. Baran ve Sweezy(1966), Steindl(1952), gibi tekelci kapitalizm analizlerini, Boddy ve Crotty(1975)'in yaptığı kâr sıkışması analizlerini, Lustig(1980)'in Latin Amerika yapısalci teoriye bağlı çalışmalarını sıralayarak; bu analizleri büyüme açısından Neo-kaleckiyen çalışmalar içindeki stagnasyonist analizler ile ilişkilendirmektedir.

Bütün bu yazarlar farklı gelir bölüşümlerinde ve makroekonomik politikalar altında hem büyüme hem de kapasite kullanım düzeylerinin farklılaşacağını varsaydıklarından stagnasyonistdir. Tercih ettikleri politikalar muhtemelen eşitliği arttırmak ya da büyümeyi hızlandırmak olacaktır. Belirli olarak iki analitik soru sormaktadırlar; Kısa dönemde gelir dağılımındaki kaymalara çıktının nasıl tepki vereceği; çıktı uyumunun özellikle fiyat ve ücret enflasyonlarının istihdam düzeyiyle, üretkenlik değişmelerinden ve çatışan gelir iddialarından etkilendiği durumlarda bölüşüm dinamiklerinin nasıl tepki vereceği(Taylor, 1985:383).

Sonuç olarak, gelir dağılımındaki değişmelerin büyüme üzerindeki olası etkilerini araştıran Neo-Kaleckiyen analiz içinde ücretler ile büyüme arasındaki ilişkilere yönelik yapılan tartışmalara bağlı olarak iki tip büyüme yaklaşımının ön plana çıktığı söylenebilir: Stagnasyonist yaklaşımlar ile Ücret-Çekişli Kâr-Çekişli modeller olarak adlandırabileceğimiz yaklaşımlar.

Stagnasyonist modeller esas itibariyle ücretlerle büyüme arasında pozitif bir ilişki öngörmektedir. Bunun yanında ücret-çekişli kâr-çekişli model ise stagnasyonist analizi içeren geniş bir çerçeve içinde ekonomilerin yapısal durumlarına göre ücretler ile büyüme arasında pozitif veya negatif ilişkiler olabileceğini savunmaktadır.

Neo-Kaleckiyen yaklaşımın ana hatlarını belirledikten sonra çalışmamızın takip eden bölümünde stagnasyonist modeller ile ücret-çekişli kâr-çekişli modeller ana hatlarıyla tartışılmaya çalışılacaktır.

2.4.1.2.1 Stagnasyonist Model

Bu bölümde Dutt(1984)'ü izleyerek stagnasyonist modelin ana çerçevesi basit bir makro model ile özetlenmeye çalışılacaktır.

Dutt(1984), bu çalışmada tek mallı, oligopolistik bir piyasa içerisinde, temel karakteri sermaye mallarında fazla kapasiteye sahip bir ekonomide stagnasyonist büyüme yaklaşımının ana hatlarını ortaya koymaktadır(Dutt, 1984:27). Hindistan üzerine yapılan bu çalışmada temel amaç kötü gelir dağılımının Hindistan ekonomisinin yaşadığı stagnasyonun temel nedeni olduğunu göstermeye çalışırken diğer ekonomiler için de kullanabilecek bir analiz çerçevesi oluşturmaktadır. Dutt (1984)'e göre

Model, temel olarak kötü bir gelir dağılımının stagnasyonu (büyümenin düşmesi anlamında) açıklayabileceği iddiasının içsel tutarlılığını araştırmaktadır. Ve bunu, diğer bağlamlarda gösterilebileceği gibi, Hindistan bağlamında yapmaktadır. Bu iddia stagnasyonu açıklarken ön plana koyulabilir(Dutt, 1984:25).

Modelin temel amacını vurguladıktan sonra modelin temel varsayımlarına geçebiliriz. Model açıkça sınıfsal bir karaktere sahiptir. Ekonomide temel ekonomik birimler işçiler ve kapitalistler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Basit model hükümeti ve dış dünyayı yok

saymakta, para ve varlık piyasalarını göz ardı etmektedir. Faiz oranlarının para otoritesi tarafından belli bir düzeyde sabit tutulduğu varsayılmaktadır.

Modelde tek bir mal, emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörü tarafından üretilmektedir. Parasal ücretler ücret pazarlıkları ya da hükümet tarafından belli bir düzeyde sabitlenmiştir. Dutt(1984) parasal ücretlerin fiyat düzeyine yavaşca uyum sağlayacak şekilde kolayca genişletilebileceğini ancak bunun analize enflasyonu eklemekten başka bir katkısının olmayacağını söylemektedir(Dutt, 1984:27).

Bu varsayımlar altında emek talebi şu şekilde belirlenmektedir.

$$L = a_l Y \quad (2.4.22)$$

a_l = emek-çıktı oranı

Fazla kapasite altında sermaye stoku da aşağıdaki gibidir.

$$K \geq a_k Y \quad (2.4.23)$$

a_k = sermaye-çıktı oranı

Model oligopolistik piyasa yapısı öngörmekte ve fiyat belirleme süreci Kalecki'yi izleyerek mark-up fiyatlaması olarak düşünülmektedir.

$$p = (1 + m) w a_l \quad (2.4.24)$$

Buna göre fiyatlar temel maliyetler olan emek maliyetinin üstüne bir mark-up eklenerek belirlenmektedir. Modelde kâr oranı kapitalistlerin elde ettiği kârın(P) sermayenin parasal değerine (pK) oranı olarak ele alınmaktadır. Bu durumda kâr oranı r,

$$r = \frac{P}{pK} \quad (2.4.25)$$

olmaktadır.

Buradan kâr oranını, (2.4.22) ve (2.4.24) denklemlerini kullanarak şu şekilde açık halde yazabiliriz.

$$r = \frac{pY - wL}{pK} \quad (2.4.26)$$

$$r = \frac{(1+m)w_a l Y - w_a l Y}{(1+m)w_a l K} \quad (2.4.27)$$

Bu denklemleri düzenlersek aşağıdaki ilişkiyi elde ederiz.

$$r = \frac{m}{(1+m)} \frac{Y}{K} \quad (2.4.28)$$

Bölüşüm açısından bakıldığında, bu denklemden açıkça görüldüğü gibi kâr oranı, mark-up oranı ve sermaye hâsıla katsayısı tarafından belirlenmektedir.

Dutt(1984) çalışmasını Marks, Kalecki(1971), Kaldor(1956), Passinetti(1962)ye dayandırmakta ve şu varsayımı yapmaktadır: İşçiler ve kapitalistler farklı tasarruf eğilimine sahiptir. Bu noktada Kalecki'yi izleyerek işçilerin gelirlerini tükettiklerini, kapitalistlerin ise gelirlerinin belli bir oranını tasarruf ettiklerini düşünmekte, diğer bir ifade ile klasik tasarruf fonksiyonu varsaymaktadır.

Dolayısıyla modele göre tüketim fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$PC = wL + rPK - srPK \quad (2.4.29)$$

$$PC = wL + (1 - s)rPK \quad (2.4.30)$$

s =kâr gelirinin tasarruf oranı

Modelin yatırım ile ilgili yaklaşımına bakıldığında, yatırımlar kâr oranına ve kapasite kullanım oranlarına bağlanmaktadır. Buna göre

$$\frac{I}{K} = a + br + ca_k \frac{Y}{K} \quad (2.4.31)$$

Yukarıda a,b,c sabit terimlerdir. İlk terim a pozitif varsayılmakta ve yatırımlarla ilgili pozitif beklemeyle ilgili yapılan yatırımları yansıtmaktadır. Kâr oranlarıyla yatırımlar arasında pozitif bir ilişki varsayılmaktadır. $a_k \frac{Y}{K}$ değişkeni kapasite kullanım oranlarının bir ölçüsü olarak modele dahil edilmiştir. Son değişkenin Kapasite kullanım oranlarının yatırımları belirleyen bir değişken olarak modele dâhil edilmesi Neo-Kaleckiye analizinin temel yapıtaşısı olarak değerlendirilebilir.

Bu tip bir ilişki Taylor(1985)'de de yer almakta ve bu ilişki Neo-Kaleckiyen modellerin en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Dutt(1984), Steindl (1952)'ye dayanarak bu tip bir ilişkinin fazla kapasiteye sahip olan ekonomilerde neden geçerli olabileceğini talep unsuruna dayanarak ortaya koymaktadır. Buna göre firmalar, talepteki dalgalanmalara ya da beklenen talep artışlarından kaynaklanan arzulanırları bir fazla kapasite düzeyi belirlerler. Kapasite kullanım oranı arzulanan oranın altına düşerse üreticiler kullanımı arttırmak isteyecek ve stokları azaltmak için yatırımlar kısacaktır. Tersine bir durumda ise arzulanan kapasite oranı gerçekleşenin üstünde olursa firmalar bu duruma uyum sağlamak amacıyla yatırımları artıracaklardır (Dutt, 1984:28).

Yatırım fonksiyonunun bu şekilde belirlenmesi ile birlikte büyüme analizi doğrudan bölüşüm merkezli yapılabilmektedir. Kâr oranları ile mark-up arasındaki pozitif ilişkiye dayanarak mark-up'ta meydana gelen azalmalara bağlı olarak kâr oranları azalacak yatırımlar kısıllacak dolayısıyla büyüme yavaşlayacaktır. Diğer yandan mark-up'lardaki bu azalma ücretler lehine bir iyileştirmeyi ifade etmektedir. Bu durumda ücretlerin efektif talebin unsuru olma rolü işleyecek ve kapasite kullanım oranları artacaktır. Bunun etkisi ise yatırımlar üzerinde olumlu olacaktır. Görüldüğü gibi büyüme analizi kâr oranları ve kapasite kullanım oranları yoluyla bölüşüme bağlanmaktadır. Bu noktada kârlar, ücretler ve yatırımlar arasındaki ilişkiler modelin denge koşullarını incelenmesi ile daha açık hale gelecektir.

Yatırım fonksiyonunu bu şekilde belirledikten sonra modelin denge koşullarını yazabiliriz. Hükümet harcamaları göz ardı edildiğinde denge koşulları aşağıdaki gibidir.

$$Y = C + I \quad (2.4.32)$$

$$\frac{S}{K} = \frac{I}{K} \quad (2.2.33)$$

(2.4.32) numaralı denklem modelde tasarruf-yatırım denkleğini göstermektedir. Burada S/K tasarruf oranıdır. Daha önce belirtildiği gibi kapitalistler kârlarının belirli bir oranını (s) tasarruf etmektedirler.

Yukarıdaki denklem sistemi r,Y ve I/K için çözüldüğünde aşağıdaki denge değerleri bulunabilir.

$$r = \frac{a}{s-b-\frac{ca_k(1+m)}{m}} \quad (2.4.34)$$

$$Y = \left(\frac{1+m}{m}\right) \left(\frac{a}{s-b-\frac{ca_k(1+m)}{m}}\right) K \quad (2.4.35)$$

$$\frac{I}{K} = a + \left(b + \frac{a_k c(1+m)}{m}\right) \left(\frac{a}{s-b-\frac{ca_k(1+m)}{m}}\right) \quad (2.4.36)$$

Denge değerlerinden hareketle stagnasyonist model bölüşüm ve büyüme açısından değerlendirilebilir. Dutt(1984) bu iki değişken arasındaki ilişkiyi tanımlama için bir gelir bölüşümü denklemi tanımlamaktadır.

$$Y_w = \frac{wL}{PY} \quad (2.4.37)$$

Ücret gelirlerinin toplam parasal gelir içindeki payı olarak değerlendirilen bu ilişki gelirin sınıflar arasındaki bölüşümünün bir ölçüsü olarak ortaya konmaktadır. Bu denklemi (2.4.22) ve (2.4.24) nolu denklemleri kullanarak şu şekilde dönüştürebiliriz.

$$Y_w = \frac{wa_l Y}{(1+m)wa_l Y} \quad (2.4.38)$$

$$Y_w = \frac{1}{(1+m)} \quad (2.4.39)$$

Dolayısıyla modelde gelir bölüşümü mark-up oranları tarafından belirlenmektedir. Şöyle ki denkleme (2.4.38) nolu denkleme göre mark-up oranlarındaki bir artış gelirin bölüşümünü ücretlilerin aleyhine bozacaktır(Dutt, 1984:31).

Büyüme açısından bakıldığında, büyüme sermaye stoku artış oranı olarak ifade edilmektedir. Sermayenin aşınması yok sayıldığında büyüme şu eşitlik biçiminde yazılmaktadır.

$$g = \frac{I}{K} \quad (2.4.40)$$

Denklem (2.4.33) kullanılarak g şu şekilde yazılabilir,

$$g = a + \left(b + \frac{a_k c(1+m)}{m}\right) \left(\frac{a}{s-b-\frac{ca_k(1+m)}{m}}\right) \quad (2.4.41)$$

olacaktır.

Bu denklemden $dg/dm < 0$ elde edilir. Bu bize stagnasyonist yaklaşımın büyüme ile bölüşüm ilişkisi açısından en önemli sonucunu göstermektedir. Bu ilişkiye ($dg/dm < 0$) göre gelir bölüşümünde mark-up oranları yoluyla yapılacak bir iyileşme bununla birlikte gerçekleşecek bir büyüme artışıyla birleşebilmektedir. Şöyleki mark-up oranlarındaki bir azalış (2.4.39) numaralı denkleme göre gelir bölüşümünde ücretliler lehine bir iyileşme anlamına gelmektedir. Bununla birlikte bu tip bir iyileşme büyüme üzerinde pozitif bir etkide bulunmakta ve büyümenin yapısı ücret çekişli olmaktadır. Bu bağlamda stagnasyonist modelin temel sonucu atıl kapasitenin varlığında gelirin daha eşit dağılımının daha yüksek bir geliri, tasarrufu ve büyümeyi sağlayacağını ima etmektedir(Dutt1984:31). Bu yaklaşıma göre mark-up'ların azalması yoluyla yapılacak azalmalar ücretlerin talep etkisi yoluyla kapasite kullanım oranlarını artıracak ve dolayısıyla yatırımlar artacaktır. Bu etkinin azalan kâr oranlarını telafi edeceği dolayısıyla ücretlerle büyüme arasında atıl kapasitelerin varlığında pozitif ilişkilerin varolduğu savunulmaktadır.

Dutt(1984) bu yaklaşımı orijinal kökenlerini Marks'ta bulan realizasyon krizleri yaklaşımı geleneğine dayandırmaktadır(Dutt, 1984:31).⁹ Buna göre kapitalist ekonomilerde krizler, yetersiz toplam talep nedeniyle artan kârların gerçekleşmemesi (realizasyon) sorunu olduğunu savunulmaktadır (Dutt, 1984:31). Ayrıca yazara göre bu gelenek Keynesin efektif talep yaklaşımıyla da ortaklaşmaktadır ancak Keynes kısa dönem sorunlarıyla ilgilenirken bu gelenek içinde stagnasyonist yaklaşım büyüme gibi uzun dönem sorunlarıyla ilgilenmektedir(Dutt, 1984:31).

Sonuç olarak Neo-Kaleckiyen stagnasyonist model yukarıda basit makro model ile gösterilmeye çalışıldığı gibi büyüme analizinin temeline Post-Keynesyen analize uygun olarak bölüşümü koymakta ve temel olarak bölüşümdeki kaymaların büyüme üzerindeki etkisini görmeye çalışmaktadır. Stagnasyonist modelde bölüşüm, oligopolistik bir yapı içinde mark-up oranları tarafından belirlenmektedir. Bu halde bölüşümde ücretliler lehine yapılan iyileştirmelerin büyüme ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu

---

⁹ Yazar Kalecki(1971), Baran ve Sweezy(1966) ve Steindl(1952) gibi çalışmaları da bu geleneğin içine sokmaktadır(Dutt, 1984:31).

savunulmaktadır. Modelde talep-özellikle ekonomik durgunluğun nedeni olarak toplam talep yetersizliğini vurgulaması bağlamında – önemli bir rol oynamaktadır. Talebin etkisi modelde esas olarak kapasite kullanım oranları ile yatırımlar arasında kurulan bağ ile ortaya konulmaktadır.

Neo-Kaleckiyen yaklaşımlar içerisinde stagnasyonist modelin yanı sıra efektif talep analizini ön plana alarak bölüşüm ile istihdam, gelir, büyüme ilişkileri inceleyen ancak bunu stagnasyonist modeli de içine alacak şekilde genişleten alternatif yaklaşım da mevcuttur. Bu yaklaşım stagnasyonist modelde olduğu gibi ücretleri bir yandan firmalar açısından maliyet unsuru diğer yandan da efektif talebin bir unsuru olarak değerlendirmekte; Stagnasyonist modelden farklı olarak ekonomilerin yapılarına göre ücretler ile büyüme arasında negatif veya pozitif ilişkiler olabileceğini savunmaktadır. Buna göre ekonomiler stagnasyonist büyüme yapısına sahip olabilirler ya da exhilarasyonist olarak tanımlanan ücretler ile büyüme arasında negatif ilişkilerin geçerli olduğu büyüme yapısına da sahip olabilmektedir. Büyüme rejimlerden hangisini ekonomilerde geçerli olacağı ise ücretlerin maliyet ve talep rollerinden hangisinin ekonomik işleyişte baskın olacağına bağlı olarak belirlenmektedir. Stagnasyonist modelin ana hatlarını yukarıdaki gibi belirledikten sonra Ücret Çekişli-Kâr Çekişli Model olarak değerlendirebileceğimiz yaklaşımı inceleyebiliriz.

2.4.1.2.2 Ücret Çekişli-Kâr Çekişli Model

Bu bölümde Neo-Kaleckiyen çalışmalar içerisinde yer alan bir diğer yaklaşım olan Ücret-Çekişli Kâr-Çekişli Büyüme yaklaşımı olarak adlandırabileceğimiz yaklaşım (Bhaduri ve Marglin 1990)'ın ana hatları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu yaklaşımda stagnasyonist yaklaşımda olduğu gibi ücretlerin ikili rolünün altı çizilmekte ve ücretlerin, üretimde hem bir maliyet unsuru olmasının hem de efektif talebin bir unsuru olması nedeniyle, ücretlerle istihdam ve gelir arasında karmaşık ve belirsiz (ambiguous) ilişkilerin var olduğunu savunulmaktadır. Bhaduri ve Marglin (1990)'a göre

Ücretlerin temel üretim maliyeti olması ve efektif talebin önemli bir unsuru olması nedeniyle, ücret oranlarındaki hareketlerin, istihdam ve çıktı üzerindeki etkisi karmaşık, hatta belirsiz olmaktadır(Bhaduri ve Marglin, 1990:375).

Bahsedilen çalışma efektif talebin merkezi önemini esas alan geniş Keynesyen bir yaklaşıma sahiptir(Bhaduri ve Marglin,1990:375). Ancak çalışmada ortaya konulan model Keynes'ten farklı olarak ücret düzeylerini bir politika değişkeni olarak dışsal biçimde değerlendirmektedir(Bhaduri ve Marglin 1990:375). Bhaduri ve Marglin (1990)'a göre

Genel Teori'deki modele göre reel ücret oranı içsel bir değişkendir. Otonom yatırımların çarpan mekanizması yoluyla belirlediği efektif talep düzeyi reel ücret oranını belirlemektedir (Bhaduri ve Marglin 1990:375).

Yaklaşım Keynesyen efektif talep ilkesini analizin merkezine alırken Keynesten farklı olarak ücret düzeylerini dışsal varsaymaktadır. Ücretler aynı zamanda efektif talebin bir belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir.

Bu yaklaşıma göre ücretlerin bu ikili niteliği nedeniyle ekonomilerde büyümenin yapısı ya ücret-çekişli(wage-led) ya da kâr-çekişli(profit-led) olmaktadır.¹⁰

Model Post-Keynesyen analize uygun olarak sınıfsal bir analiz çerçevesine sahiptir. Temel ekonomik birimler kapitalist kesim ile işçiler olarak kabul edilmekte ve modelde klasik tasarruf varsayımı yapılmaktadır. Kârların sabit bir kısmı tasarruf edilmekte ücretler ise tümüyle harcanmaktadır. Böylelikle tasarruf fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$S = sR = s \left(\frac{R}{Y} \right) \left(\frac{Y}{Y^*} \right) Y^* \quad (2.4.42)$$

R= kâr

Y= gelir

Y*= tam kapasite muhtemel gelir

¹⁰ Bu konu ile ilgili yapılmış ampirik çalışmalar için ve ekonometrik çalışmanın sonuçları için bkz. s.77-91.

Kısa dönemlerin her birinde Y^* sabit kabul edilmekte tasarruf fonksiyonu, ilgili değişkenlerin tam kapasite gelirinin oranı olarak aşağıdaki gibi normalize edilmektedir.

$$S = shz \quad Y^* = 1 \quad (2.4.43)$$

$h = R/Y = \text{kâr oranı}$ $1 > h > 0$

$z = Y/Y^* = \text{kapasite kullanım oranı}$ $1 > z > 0$

Model Kalecki'yi izleyerek mark up fiyatlaması anlayışını devam ettirmektedir.

$$P = (1 + m)bw \quad (2.4.44)$$

$w = \text{parasal ücret}$

$b = \text{bir birim çıktı için gerekli emek miktarı}$

$m = \text{mark-up oranı}$

Burada $1/b$ emek üretkenliğini ifade etmekte iken; m , birim emek maliyeti üzerine konan yüzde mark-up olarak kâr marjı olarak değerlendirilmektedir. Denklem (2.4.43) aşağıdaki ilişkiyi ima etmektedir.

$$h = \frac{m}{1+m} \quad \frac{dh}{dm} > 0 \quad (2.4.45)$$

Burada kâr oranı ile kâr marjı arasındaki pozitif bir ilişki söz konusudur. Diğer yandan bu denklem verili emek üretkenliğinde kâr payı ile reel ücretler arasında, bölüşümsel açıdan çatışmanın varlığını ifade etmektedir. Şöyle ki

$$\frac{(1+m)w}{p} = (1 - h)^{-1} \left(\frac{w}{p} \right) = 1/b \quad (2.4.46)$$

Kâr marjı ve kâr oranını azaltan herhangi bir ücret artışı, kârlardan elde edilen tasarrufları azaltmakta, tüketimi arttırmaktadır. Ancak toplam talep bu durumda azalabilir ya da artabilir. Bu etki kâr marjı/oranının azalışının yatırımlar üzerindeki etkisine bağlıdır. Eğer bu etki tüketim artışından daha fazla ise toplam talep dolayısıyla gelir düşecektir.

Yatırım düzeyi ise kâr marjı/oranının ve kapasite kullanım oranının bir fonksiyonu olmaktadır.

$$I = (h, z) \quad Y^* = 1 \quad (2.4.47)$$

Yatırım fonksiyonu belirlendiğinde yatırımları belirleyen arz ve talep etkileri modele dâhil edilmektedir. Bhaduri ve Marglin (1990)'a göre kapasite kullanım oranlarının yatırım fonksiyonunun içinde yer alması, yüksek kapasite kullanımının hızlandırıcı etkisi yoluyla talep yönünü göstermekte iken diğer yandan yatırım fonksiyonunda kâr marjı/ kâr oranının yer alması ise azalan/artan ücretlerin maliyet azaltıcı/artırıcı yönünü göstermektedir.

Buna göre modelde reel ücretlerde bir artış olduğunda bu ücretlilerin harcamalarını arttıracak ve kapasite kullanım oranları artacaktır. Bunun yatırımlar üzerindeki etkisi pozitif olacaktır. Diğer yandan ücret artışları kârları azaltacağından azalan kârlar nedeniyle yatırımlar azalacaktır. Dolayısıyla yatırımların ücret artışlarına tepkisi, ücretin talep ve maliyet etkilerine bağlı olacaktır. Toplam talep açısından baktığımızda ise ücretlerin yatırımlar üzerindeki etkisinin yanında, ücretteki değişmelerin tüketim üzerindeki etkisi de efektif talebi dolayısıyla toplam talebi etkileyen bir unsur olacaktır.

Bhaduri ve Marglin (1990) bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkileri esas olarak IS analizini yeniden formüle eden bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu yaklaşımla IS eğrisi şu şekilde yeniden formüle edilmektedir. Keynesyen yatırım-tasarruf eşitliği uyarınca

$$shz = I(h, z) \quad (2.4.48)$$

IS eğrisinin eğimi

$$d_z/d_h = \frac{I_h - sz}{sh - I_z} \quad I_h = \left(d_1/d_h \right) > 0 \quad (2.4.49)$$

Dolayısıyla pay ve paydadaki katsayıların değerlerine göre eğimin değeri pozitif veya negatif değerler alabilmektedir.

Modelde Keynesyen gelir uyum sürecinin istikrarlı olabilmesi için şu varsayım yapılmaktadır.

$$(s_h - I_z) > 0 \quad (2.4.50)$$

Yatırımların kârlılığa daha zayıf tepki verdiğiinde ($I_h - sz$) < 0 olmakta. Tüketim artışı efektif talepte daha önemli rol oynamaktadır. Bu tip bir durumda ücret-çekişli durum olarak nitelendirilmekte, düşük kâr payına rağmen yüksek reel ücret oranı yüksek bir toplam talep yaratmaktadır (Bhaduri ve Marglin, 1990:381).

Büyüme açısından bakıldığında bu durum stagnasyonist bir rejim olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda artan ücretler işçilerin tüketimini artıracak, kapasite kullanım oranları artacak, bu artışın hızlandırıcı etkisi nedeniyle yatırımlar artacaktır. Bu bize bir önceki bölümde gördüğümüz stagnasyonist modelin sonuçlarını vermektedir.

Stagnasyonist modelin tersine bir durum Ücret-Çekişli Kâr-Çekişli modelin içinde yer alabilmektedir. Model Neo-Kaleckiyen yaklaşımı stagnasyonist yaklaşımı da içine alacak şekilde genişletmektedir. Öyle ki, kapitalist kesim daha enerjik ve özel yatırımlar kâr marjı/oranına daha hızlı uyum sağlayabildiği durumda stagnasyonist sonuçların tam tersi gerçekleşebilmektedir. Buna göre ($I_h - sz$) > 0 olduğunda IS eğrisinin eğimi pozitif olacaktır. Bu durumda kâr marjı/oranı yatırım üzerindeki etkisi daha fazla olacaktır. Ücretlerdeki bir azalma nedeniyle oluşacak tüketim azalması, özel yatırımların düşük ücret maliyetlerine verdiği tepkiyle telafi edilecektir. Düşük ücret maliyetleri nedeniyle artan kârlar yoluyla sağlanan yatırımlar efektif talep artışında baskın rol oynayacaktır. Bu tip bir durum kâr-çekişli olarak adlandırılmakta ve büyüme açısından bakıldığında bu yolla sağlanacak büyüme exhilarasyonist rejim olarak nitelendirilmektedir.

Yukarıdaki ana hatları özetlenen Neo-Kaleckiyen modeller içindeki alternatif yaklaşım geniş bir Keynesyen çerçevede bölüşüm ve yatırımlar arasındaki ilişkiyi efektif talebi merkeze alarak incelemektedir. Ücretlerin dışsal olarak ele alınması ve ücretlerin ikili yapısı yaklaşımın en önemli özelliğini oluşturmaktadır.

Yatırımlar stagnasyonist modelde oluşu gibi kapasite kullanım oranları ile kârların bir fonksiyonu olarak değerlendirilmekte ve büyüme ile ilişkilendirilmektedir ancak modelin sonuçları itibariyle stagnasyonist modelden farklı olarak ücretler ile büyüme arasındaki ilişkiler pozitif veya negatif olabilmektedir.

Bu anlamda bahsedilen Neo-Kaleckiyen yaklaşımlar Kalecki'nin bölüşüm yaklaşımını ücretleri efektif talebin önemli bir belirleyicisi olarak daha geniş bir çerçeveye oturtmaktadır. Kalecki'de ücretler milli gelirin oluşumu sürecinde efektif talep tarafından belirlenmekte iken bu yeni yaklaşımlarda kapasite kullanım oranlarının yatırımları belirleyen bir değişken olarak ele alınması ücretleri efektif talebin önemli bir bileşeni haline getirmektedir. Ücretlerdeki değişmeler kapasite kullanım oranları açısından hızlandıran yoluyla büyümeyi etkilerken; kâr oranları açısından maliyet unsuru olmaktadır. Bu iki etkinin yatırımlar ve toplam talep üzerindeki ağırlığına göre büyüme ücret-çekişli ya da kâr-çekişli özellikler göstermektedir.

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME SÜREÇLERİ

3.1 KURULUŞ YILLARI (1923-1929)

Türkiye Ekonomisinde 1923-1929 yılları ekonomik ve sosyal yönden yeni bir ülkenin kuruluş aşamalarının tüm zorluklarını taşımaktadır. Savaş yıllarının getirdiği tahribat yanında eski ekonomik ve sosyal yapının getirdiği sınırlamalar Türkiye ekonomisi açısından kuruluş yıllarının önemli zorluklarından.

1923'ten başlayarak Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğundan siyasi olarak ciddi ve kesin bir kopuşu gerçekleştirse de iktisadi hayatta böyle bir kopuşun ciddi anlamda yaşandığını söylemek çok mümkün olmamaktadır. İktisat politikaları açısından 1923-1929 yılları Meşrutiyet dönemi iktisat politikası görüşleriyle ciddi paralellikler taşımaktadır(Boratav 2004:39). Bunun yanında Lozan antlaşmasının iktisadi açıdan getirdiği sınırlamalar Türkiye ekonomisi açısından ciddi bir yenileşme hamlesini yapmayı zorlaştırmaktadır.

Türkiye ekonomisi açısından bu dönemde öne çıkan gelişmeler Türkiye ekonomisinin dünyadaki yerini belirleyen Lozan antlaşmasıyla, 1929 yılında dünya ekonomisini sarsan büyük buhrandır(Boratav 2004:43). Bu dönemde Türkiye ekonomisi Lozan antlaşmasının getirdiği sınırlamalar altında bir yandan savaş sonrası yıkımı telafi etmekte diğer yandan yeni kurulan devletin ekonomik sorunlarıyla uğraşmaktaydı. Türkiye ekonomisi ancak 1929 Büyük Buhranla birlikte ekonomik açıdan ciddi yenileşme hareketlerini gerçekleştirme imkânına sahip olmuştur.

Lozan Antlaşmasının hükümlerine göre Osmanlı borçlarının önemli bir kısmı Türkiye ekonomisi tarafından devralınıyordu. Türkiye anlaşmaya göre borçların 2/3'ünü devralıyordu. Bu yeni kurulan bir ekonomi açısından ciddi bir yük oluşturmaktaydı. Diğer yandan Lozan antlaşmasına ek olarak imzalanan Ticaret sözleşmesi de koruyucu bir dış ticaret politikası uygulamayı zorlaştırmaktaydı. Bu sözleşme, beş yıl süreyle Türkiye'nin dışarıya karşı uygulayabileceği iktisat politikalarını belirlemekte ve bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasaklarının kaldırılmasını ve yenilerinin

konmamasını; gümrük tarifelerinin ise beş yıl süre ile değişmemesini öngörmekteydi. Bahsedilen anlaşmalar uyarınca Türkiye ekonomisi beş yıl süresince koruyucu bir dış ticaret politikası uygulayamamış ve gümrük gelirlerini çok fazla artıramamıştır (Boratav 2004:44).

1923-1929 yıllarında Türkiye Ekonomisine yön veren bir diğer gelişmede İzmir İktisat Kongresinin toplanmasıdır. Bu kongrenin temel amacı yeni sistemin karşılaşılabileceği iktisadi problemlerin ve iktisadi politikaların tartışılması ve yeni ekonomik sistemin ne şekilde oluşacağını belirlemektir. Kongrede temel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiyi özendirici; ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı savunan görüşler kabul edilmiştir(Boratav 2004:46). Bu kongre esas olarak Osmanlı devletinin son dönemlerinde oluşan “mili iktisat” fikrinin uzantısı sayılabilir. İzmir İktisat kongresinde Osmanlıdan devir alınan ekonomik yapı, ulusalcı bir anlayışla onaylanıyor ve ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için yasal ve kurumsal düzenlemeler öngörülmüyordu(Yentürk, 2004:34). Bu anlamda İzmir İktisat Kongresi iktisadi açıdan geçmişle yaşanan sürekliliği yansıtmaktadır. Gümrük tarifelerinde bulunan kısıtlar ile birlikte kongre kuruluş yıllarının iktisadi politika seçeneklerinin ana belirleyeni durumundadır.

Dönemin koşullarını kabaca bu şekilde belirledikten sonra kuruluş yılları Türkiye ekonomisini bölüşüm ve büyüme açısından değerlendirmeden önce, bu yıllarda sanayi ve tarımın nasıl bir gelişme içinde olduğunu incelemek dönemin üretim yapısını görmek açısından önemli görünmektedir.

Kuruluş dönemine sanayi üretimi açısından bakıldığında yıllık ortalama gelişme hızı gelişme hızı yaklaşık %10,1 olmuştur. Ancak Bu dönemde imalat sanayinin milli gelir içindeki payı ortalama olarak %11’ civarındaydı ve milli gelirin küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Sanayide yaşanan gelişme hızının savaş sonrası emeğin üretime dönmesi ile birlikte yaşanan atıl kapasitenin kullanılmasından kaynaklandığı söylenebilir(Boratav, 2004:52).

Bu dönemde tarımda yaşanan en önemli gelişmenin aşar vergisinin kaldırılması olduğu söylenebilir. Aşar vergisinin kaldırılmasıyla köylülüğün üzerinden önemli bir yük

kaldırılmış tarımda önemli bir dinamizm yakalanmıştır. Bunun yanında tıpkı sanayide olduğu gibi savaş nedeniyle azalan topraktaki emeğin tekrar üretime dönmesi olgusu da tarımda yaşanan bir diğer önemli gelişmedir. 1924-1929 yılları arasında tarımsal gelirin yıllık büyüme hızı ortalama olarak yaklaşık %13 gibi bir rakama ulaşmıştır. Bu dönemin büyüme ortalamasının üstünde bir gelişmedir. Tarımın milli gelir içindeki payına bakıldığında yaşanan bu gelişmenin ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 3.1'e göre 1923 yılında Tarımın milli hâsıla içindeki payı bu dönemde %43,2 iken 1929 yılında %49,8'e yükselmiştir. Dolayısıyla kuruluş yıllarında tarımın ekonomik gelişmede önemli bir yer teşkil ettiği söylenebilir.

Tablo 3.1 (1923-1929) Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Sektörünün Gayrisafi Milli Hasıla İçindeki Payı ve Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım/GSMH	Sanayi/GSMH	Tarım Büyüme Hızı	Sanayi Büyüme Hızı
1923	43,2	10,5		
1924	47,8	8,5	27,2	-7,1
1925	44,7	8,9	5,6	17,9
1926	49,9	10,3	31,8	14,8
1927	39,54	11,8	-30,9	19,8
1928	42,4	11,0	19,2	19,4
1929	49,8	10,2	42,6	-0,6

Kaynak: (TÜİK, 2007:676-677)

Dönemin temel makroekonomik değişkenlerinin nasıl bir seyir izlediği kısaca böyle belirledikten sonra kuruluş yıllarını bölüşüm ve büyüme açısından değerlendirebiliriz. Tüm diğer ekonomik gelişmelerde ki gibi var olan kısıtlar ve yaşanan zorluklar bu dönemde bölüşüm ve büyüme değişkenlerinde yansımıştır. Büyüme açısından savaş sonrası atıl kapasitelerin kullanılması önemli etken olmuştur. Diğer yandan özellikle tarımda yaşanan aşar vergisinin kaldırılması gibi tarıma dönük olumlu politikaların bölüşüm ve büyüme üzerinde önemli etkileri olduğu söylenebilir.

Tablo 3.2'den elde edilen bulgulara göre bahsedilen yıllar arasında ortalama yıllık büyüme oranı yaklaşık %10,3'olarak gerçekleşmiştir. Buna göre dönem içinde yatırımların milli gelir'e oranı %9,1 ile düşük seviyelerdeyken ve dış ticaret açıklarının yatırımlara oranı %40'ı aşmışken sağlanan bu büyüme oranı ancak savaşta kullanılmayan kapasitelerin yeniden kullanılmasıyla açıklanabilmektedir(Boratav, 2004:50-51).

Tablo 3.2 GSMH Yıllık Büyüme Oranı (1924-1929)

Yıllar	Büyüme
1924	14,8
1925	12,9
1926	18,2
1927	-12,8
1928	11,0
1929	21,6

Kaynak: (TÜİK, 2007:672)

Bölüşüm göstergeleri açısından özellikle aşar vergilerinin kaldırılması önemli iktisadi politika değişikliği olarak göze çarpmaktadır. Aşar vergisinin kaldırılmasıyla birlikte köylünün üzerinden önemli bir vergi yükü kalkmış, bu değişiklikle birlikte tarım kesimi lehine bir gelir transferi gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan bu dönemde tarımsal fiyatlar açısından da tarım lehine gelişmeler olmuştur. Buğday ile sanayi malları arasındaki iç ticaret hadlerine bakıldığında buğday lehine burada %44'lük bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Tütün ve pamuk fiyatlarına bakıldığında ise sırasıyla %29 ve %26'lık bir artış gerçekleşmiştir(Boratav, 2004:55).

Bu dönemdeki ücretlerde yaşanan gelişmelere Tablo 3.3'den inceleyebiliriz 1928-1929 Reel ücretlerdeki artış ortalamasının 1923-1924 değerlerinin yaklaşık %4 üstünde olduğu görülmektedir. Bu dönem boyunca Tablo 3.3'ten de görüldüğü gibi tarımdaki reel ücretlerde de artış gözlenmektedir. 1923 yılından 1929 yılına tarımda 44,6 puanlık bir reel ücret artışı yaşanmıştır. Tablodan elde edilen veriler özetle tüm dönem boyunca hem tarım ve hem de imalat sanayi reel ücretlerinde artışlar yaşandığı söylenebilir. İmalat sanayi ücretlerinde ki değişimler ise tarımdaki ücretlere göre daha düşük olmuştur.

Tablo 3.3 1923-1929 Yılları Arası Nominal ve Reel Ücretler

Yıllar	Nominal Ücretler		Toptan Eşya Fiyat Endeksi	Reel Ücretler	
	Endeksi			Endeksi	
	Tarım	İmalat		Tarım	İmalat
1923	11,75	34,65	29,4	40,0	117,9
1924	17,41	30,97	30,9	56,3	100,2
1925	21,81	38,53	32,5	67,1	118,6
1926	23,93	35,88	33,7	71,0	106,5
1927	17,38	39,69	33,4	52,0	118,8
1928	20,25	37,64	34,3	59,0	109,7
1929	29,44	36,08	34,8	84,6	117,7

Kaynak: (Makal 1999:378)

Bölüşüm göstergelerine kârlar açısından bakıldığında ise dışa açık bir ekonomik yapı içinde dış ticaret ile uğraşan kesimlerin kârlarında bir artış olduğu söylenebilir. Boratav (2004)'e göre bu artışlar artan kâr oranlarından değil daha çok dış ticaretin artmasıyla birlikte artan satışlardan gerçekleşmiştir.

Yukarıdaki veriler açısından bakıldığında Türkiye Ekonomisinde kuruluş yılları bölüşüm ve büyüme dinamikleri savaş sonrası atıl kapasitenin kullanılmasıyla sağlanan büyüme ile şekillenmektedir. Yeniden yapılanma sürecindeki ekonomi büyüme açısından önemli gelişmeler kaydetmiş; büyüme yapısında yaşanan bu gelişmeler tarım kesimi çalışanları ve ücretliler lehine bölüşüm açısından yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte gerçekleşmiştir. Özellikle tarım sektörünün bu dönemde milli gelir içindeki payı düşünüldüğünde tarımda çalışanların lehine yapılan gelir dağılımı düzeltmelerinin büyüme açısından pozitif bir etkide bulunduğu söylenebilir.

3.2 TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DEVLETÇİLİK DÖNEMİ (1930-1960)

1929 yılında Dünya ekonomik sistemini derinden etkileyen ekonomik krizle birlikte Türkiye ekonomisi kuruluş yıllarından farklı bir çizgiye girmiştir. Dünya ekonomisine ciddi derecede açık olan bir ekonomiden, korumacı ve devletçi iktisadi politikalara ağırlık veren bir ekonomik yapıya geçiş 1930-1960'lı yılların en temel özelliklerindedir.

Böylesi temel bir dönüşümün yaşanmasında en önemli etken 1929 Büyük Buhranının yaşanmış olması olarak görülebilir. 1929 krizi ile birlikte bir yandan Türkiye ekonomisinde bağımsız iktisadi politika üretme olanakları ortaya çıkarken diğer yandan krizden korunmak için dış ticarete korumacı politikalar gündeme gelmiştir. Bunun yanında 1929 yılı ile birlikte Lozan anlaşması çerçevesinde yapılan sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin kalkması Türkiye’de devletin ağırlıkta olduğu ve korumacı iktisadi politika yapabilme olanaklarını pekiştirmiştir.

1930’lu yıllar genel olarak devletçi ve korumacı iktisadi politikaların izlendiği bir dönemdir. Bu dönemde ilk defa sanayileşme olgusu ciddi olarak ele alınmış devletçilik politikası ile devlet eliyle sanayileşme süreci başlamıştır. Bu yıllara hâkim olan iktisadi yapı böyleyken, dönemde tek başına türdeş bir yapı da izlenmemektedir. Bu yıllar içinde yaşanan ikinci dünya savaşı bu dönemde ciddi bir kesinti olarak değerlendirilebilir. İkinci dünya savaşı ile birlikte 1940’lı yılların başına kadar süren sanayileşmenin hız verdiği büyüme süreci kesintiye uğramış; savaş sonrası ise kısmen liberal iktisadi politikalar gündeme gelmiştir.

Dönem içinde 1930-1939’lu yıllar devletçiliğin başladığı ve sanayileşmenin hız kazandığı yıllardır. Bu dönemi sanayileşme doğrultusunda ilk ciddi atılımların atıldığı yıllar olarak nitelendirmek mümkündür. Tablo 3.4’e göre 1930-1939 yılları arasında sanayi üretiminin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızı ortalaması %10,3 tür. Bu orana bakıldığında Bu yıllarda yaşanan devletçilik politikası altında gerçekleştirilen sanayileşmenin oldukça başarılı olduğu söylenebilir.

Ekonominin geçirdiği yapısal dönüşüme bakıldığında dönem içinde sanayileşme doğrultusunda bir yapısal dönüşüm gerçekleştirildiği de görülmektedir. 1929’da reel fiyatlarla milli gelirin %10,2’sini oluşturan sanayi kesiminin payı 1939’da %15,5’e yükselmiştir. Diğer yandan bu yıllarda sanayinin alt bileşimine bakıldığında yaygın tüketim malları sanayideki gelişmelerle birlikte bu mallar artık ülke içinde üreilmeye başlanırken Metalürji, özellikle demir-çelik kâğıt ve kimya sanayi kollarında ilk modern tesisler de kurulmuş, inşaat malzemesi ve çimento üretiminde büyük sıçramalar gerçekleştirilmiştir(Boratav, 2004:71).

Tablo 3.4 1930-1960 yılları Asında Tarım ve Sanayi Sektörünün Gayrisafi Milli Hâsıla İçindeki Payı ve Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım/GSMH	Sanayi/GSMH	Tarım Büyüme Hızı	Sanayi Büyüme Hızı
1930	46,8	10,0	-3,9	12,7
1931	49,2	10,5	14,3	14,2
1932	39,3	13,8	-28,8	17,8
1933	41,4	14,2	22,1	19,0
1934	40,1	15,3	2,7	13,8
1935	38,8	15,7	-6,1	-0,1
1936	48,6	12,3	54,1	-3,4
1937	46,2	13,4	-3,5	10,3
1938	44,4	14,2	5,4	15,7
1939	43,2	15,5	3,8	16,7
1940	44,8	14,6	-1,2	-10,2
1941	41,8	15,9	-16,5	-2,4
1942	47,2	14,7	19,4	-2,5
1943	45,8	16,0	-12,5	-1,4
1944	43,1	15,8	-10,7	-6,1
1945	39,0	15,7	-23,4	-16,6
1946	45,5	14,9	54,2	26,1
1947	38,6	15,2	-11,7	5,8
1948	44,3	12,9	35,6	7,0
1949	40,4	13,8	-13,5	-2,7
1950	40,9	13,1	10,9	9,3
1951	43,4	13,1	19,8	2,6
1952	42,5	11,9	9,5	10,9
1953	41,5	11,8	8,7	9,2
1954	36,8	12,7	-13,9	19,2
1955	37,5	14,3	9,8	11,3
1956	38,2	14,7	5,0	3,6
1957	37,7	15,6	6,5	10,7
1958	39,3	15,0	9,2	5,6
1959	37,9	16,1	0,3	3,6
1960	37,5	15,7	2,3	0,4

Kaynak: (TÜİK,2007:676-677)

Savaş yıllarında ise sanayinin gelişme sürecinde bir gerilemenin yaşandığı yıllar olarak değerlendirilebilir 1940-1945 döneminde sanayi büyüme hızı hep negatif değerler almış ve ortalama büyüme hızı bu dönemde ortalama yaklaşık -%6,5 olarak gerçekleşmiştir.

Savaş sonrası sanayi kesiminde toparlanma yaşanmakta 1946-1960 yılları arasında sanayi büyüme hızı ortalama olarak %8,2 olmakta sanayi sektörünün milli gelir içindeki payı ise %15,7'den %18'e çıkmıştır.

Döneme tarım açısından bakıldığında 1930-1939 yıllarında tarımın gelişmesi sanayinin gerisinde kaldığı söylenebilir. Bu yıllar içinde tarımın büyüme hızı yıllık yaklaşık %6,1'dir. Tarımın milli gelir içindeki payı ise bu dönemde %3,5 düşmüştür. Savaş sonrası tarımın ortalama büyüme hızı 1946-1960 arasında yaklaşık %8,8'i bulmuştur.

Dış ticaret açısından incelediğimiz dönem savaş sonuna kadar dış dünyaya kapalı bir yapı sergilerken savaş sonrası dönemde izlenen liberal politikaların etkisiyle kısmen daha dışa açık bir yapı izlemiştir. 1930-1939 devletçilik döneminde sanayileşmenin etkisi ve ithal edilen ürünlerin etkisiyle dış açıklar kapanmıştır. Dönem boyunca 1938 hariç tüm yıllar içinde dış ticaret fazlası verilmiştir (Boratav, 2004:72). Savaş yıllarının etkisiyle 1940-1945 yıllarında ithalat oldukça daralmış, ihracatta çok fazla bir gelişme olmamıştır. Bu nedenle savaş yılları ülke dışındaki savaş koşulları nedeniyle dış ticaret fazlasının verildiği yıllar olarak geçmiştir. Savaş sonrasına dış ticaret açısından bakıldığında ise 1946 yılında yapılan devalüasyonla birlikte ithalatta miktar kontrollerinin uygulanmasını sınırlayan listelerin hazırlanmasıyla dış ticaret rejiminde korumacı önlemlerin gevşetilme süreci yaşandığı görülmektedir. (Boratav, 2004:100). 1946-1953 yılları arasında ithalat %100 aşan bir büyüme gösterirken ihracat sabit kalmış ve bu yıllar ciddi dış ticaret açıklarının verildiği yıllar olmuştur. Bunun etkisiyle 1954 yılında dış ticaret rejiminde bir takım kontroller getirilmeye başlanmıştır. Bunun etkisiyle dış ticaret açığının bu dönem içinde daralmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı artmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye ekonomisi 1930'lu yıllara büyük dünya krizinin etkileriyle girmiş, bu krizi aşma yolunda devletçi-korumacı bir çizgide sanayileşme yolunu seçmiştir. Dönem içinde savaş yıllarında ekonomik gelişmede ciddi bir gerileme yaşanmış savaş sonrası yıllar liberal bir iktisadi politika çerçevesinde savaş yıllarının getirdiği olumsuzluklar aşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.5 GSMH Yıllık Büyüme Oranı (1930-1960)

Yıllar	Yıllık Büyüme Hızı
1930	2,2
1931	8,7
1932	-10,7
1933	15,8
1934	6,0
1935	-3,0
1936	23,2
1937	1,5
1938	9,5
1939	6,9
1940	-4,9
1941	-10,3
1942	5,6
1943	-9,8
1944	-5,1
1945	-15,3
1946	31,9
1947	4,2
1948	15,9
1949	-5,0
1950	9,4
1951	12,8
1952	11,9
1953	11,2
1954	-3,0
1955	7,9
1956	3,2
1957	7,8
1958	4,5
1959	4,1
1960	3,4

Kaynak: (TÜİK 2007:672)

Türkiye ekonomisinde 1930-1960 yıllarında bölüşüm ve büyüme ilişkileri de tarım ve sanayideki gelişmelerle birlikte şekillenmiştir. 1930-1939 yılları arasında yıllık büyüme hızı Tablo 3.5'ten elde edilen verilere göre yaklaşık %6,1 olmuştur. Dünya ekonomisindeki kriz koşulları dikkate alındığında sağlanan bu büyümenin Türkiye ekonomisi açısından önemli başarı olduğu söylenmelidir. Büyümenin arkasında yatan en önemli gelişmede sanayileşmenin bu dönemde geldiği nokta olduğu söylenebilir.

Dönemin sanayi yapısını değerlendirirken değindiğimiz gibi bu dönemde devlet eliyle sanayileşme politikası sanayinin gelişmesini önemli ölçüde artırmıştır.

Tablo 3.6 Bölüşüm Göstergeleri (1930-1939)

Yıllar	Ücretlerin Milli Gelirden Aldığı Pay(%)	Karların Milli Gelirden Aldığı Pay (%)	Reel Ücretler(İndeks)
1932	1,3	3,4	100
1933	1,4	4,9	99,9
1934	1,6	5,8	109,5
1935	1,5	5,7	93,5
1936	1,3	4,9	86,4
1937	1,4	5,5	73,1
1938	1,7	5,3	89,5
1939	1,7	6,2	90,3

Kaynak: (Boratav, 2004:73)

1930-1939 dönemini büyümemin ardında yatan bölüşüm ilişkileri açısından değerlendirirsek büyük özel sanayinin gayri safi kârlarının genişlediğini, işçilerin reel ücretlerinin düştüğü, tarım kesiminde ise iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmüş olmasından dolayı gelir dağılımı açısından durumlarının kötüleştiği bir dönemdir. Tablo 3.6'ya bölüşümdeki değişimleri incelemek için baktığımızda 1932-1939 yıllarında özel sanai kârların milli gelir içindeki payı %3,4'ten %6,2'ye yükselmiştir. Ücretler açısından döneme bakıldığında 1932-1939 döneminde ücretlerin milli gelirden aldığı pay %1,3'ten %1,7'ye küçük bir yükseliş göstermekle birlikte; özel sektör reel ücretlerin bakıldığında ise 1932=100 kabul edildiğinde 1939'da 90,3'e düşmektedir. Görüldüğü gibi dönem reel ücretlerdeki yükselişlerin kârlardaki artışlara oranla ücretlerden kârlara doğru bir gelir kaymasının yaşandığı bir alt dönem olmuştur.

1930-1939 alt dönem tarımda iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine döndüğü bölüşüm ilişkileri tarımdaki çalışanların aleyhine bir durumu gerçekleştirdiği yıllar olmuştur(Boratav, 2004:74). 1930-1939 yılları arasında sanayileşmenin kaynakları tarım kesimi ve ücretli çalışanların aleyhine bir gelir transferiyle birlikte özel kesimdeki artan kârlara bağlı olmaktadır.

İncelediğimiz dönemin bir alt dönemi olan savaş yılları, ikinci dünya savaşının etkisiyle büyüme açısından bir gerilemeyi içermektedir. İthalatın dolayısıyla hammadde, aramalı

ve yatırım malı biçimindeki üretim girdilerini daralması ve çalışan nüfusun önemli bir kısmının silâh altına alınması büyümedeki bu daralmanın temel nedeni sayılabilir. 1940-1945 yılları arasında ortalama olarak %6,6 oranında gerilemiştir. Bu döneme bölüşüm değişkenleri açısından bakıldığında bir önceki alt döneme uygun olarak ücretli ve tarım kesimi çalışanlarının reel olarak milli gelirden aldıkları paylar azalmış özellikle savaş yıllarının getirdiği kıtlık nedeniyle tarımsal ürünlerin ticaretiyle uğraşan kesimlerin kârlarının arttığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır.

Savaş sonrası dönemde 1946-1953 yıllarında savaş yıllarının telafisi olarak hızlı bir büyüme yakalanmıştır. Tablo 3.5'e bakıldığında sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişmelerin yıllık ortalaması %11,5 olarak gerçekleşmiştir. 1954-1961 yıllarına büyüme açısından bakarsak bu yıllarda savaş sonrasının 1946-1953 dönemine göre milli gelirin büyüme oranlarında düşüşler yaşanmıştır. Milli gelirin ortalama yıllık büyüme oranları bu dönem için % 3,9'dur. Savaş sonrası dönemi bölüşüm ilişkileri açısından değerlendirdiğimizde dönemin geneline uygun olarak tarım dışındaki ücretli maaşlı grupların milli gelirden aldıkları payın azaldığı söylenebilir. 1950-1953 yılları arasında bu gelir türlerinin milli gelire oranı %19,5 'ten %16,1'e, tarım dışı gelir içinde ise %38,92'dan %32'ye düştüğü saptanmaktadır. İmalat sanayi içinde ücret/katma değer oranlarına bakıldığında aynı dönemde %32'3'ten %30'a düşmüştür. 1954-1961 arasında reel ücretlerde yıllık ortalama olarak yaklaşık %3,2' yıllık bir artış olmakla birlikte, katma değer içinde ücret payı ise %31,4'ten %30'e düşmektedir. Kârlar açısından bakıldığında ise savaş sonrası dönemde sanayi kârlardan çok tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlamasını ve genel olarak ithalatı örgütleyen ticaret sermayesi için olumlu gelişmelerin olduğu yıllar olduğu bilinmektedir. Küçük tüccar ve esnafın da bu gelişmeden belli ölçülerde yararlandığı söylenebilir (Boratav, 2004:102-114).

Türkiye ekonomisini yukarıdaki veriler ışığında bölüşüm ve büyüme açısından genel olarak değerlendirildiğinde; 1930-1960 dönemi savaş öncesi ve savaş yılları ve sonrası olarak üç alt döneme göre bir takım farklılıklar göstermektedir. İkinci dünya savaşı öncesi Türkiye ekonomisi ciddi bir sanayileşme sürecine girmiş, devletçilik politikasıyla yürütülen bu süreç sonunda büyüme anlamında ciddi bir artış sağlanmıştır. Ancak bu büyüme bölüşüm tarafından bakıldığında tarım kesimi ve ücretle çalışanların gelirlerinde yaşanan gerilemelerle birlikte olmuştur. Savaş dönemi hem milli gelirin

daraldığı hem de bahsedilen sınıfların gelirlerinin daraldığı bir dönem olarak gerçekleşirken; savaş sonrası dönemde ise devletçi-korumacı döneme kıyasla daha yavaş bir büyüme sağlanmış; bölüşüm açısından ise diğer alt dönemlere benzer bir gelişme çizgisi oluşmuştur.

Tarım kesimi çalışanların ve ücretli çalışanların gelirlerin de yaşanan bu azalmalar ile kârlardaki artışlar birlikte düşünüldüğünde 1930-1960 yıllarında ücretlerin maliyet olarak değerlendirildiği ve büyümenin kaynağının tarım kesimi çalışanlarından ve sanayi kesiminden kârlara doğru bir gelir kaymasıyla gerçekleştiği söylenebilir.

3.3 PLANLI DÖNEM: İTHAL İKAMECİ SANAYİLEŞME STRATEJİSİ ALTINDA BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME (1961-1980)

1960'lı yıllarla beraber Türkiye ekonomisi ekonomi yönetiminde ve kalkınma strateji açısından yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemle birlikte iktisadi hayatta planlama ağırlık kazanmış ve ithal ikameci sanayileşme olarak nitelendirilen, dışarıdan ithal edilen ürünlerin ülke içinde üretilmesine dayalı bir büyüme ve kalkınma stratejisine geçilmiştir.

Gelişme biçimi bakımından bu dönem korumacı iç pazara dönük ve ithal ikameci görüntüsüyle 1930'lu yıllara ve 1954-1961 dönemine benzer görünmekle birlikte sanayileşmenin içeriği, yatırımların dağılımı ve sektör öncelikleri bakımından tamamen farklı özellikler taşımaktadır. Bu dönemde tüketim mallarında 1930'lu yıllarda başlatılan ithal ikamesi büyük oranda tamamlanmış ve Birinci Beş yıllık Plan'ın çok açık stratejik tercihi olan ithal ikameci sanayileşme 1960'lı yılların bölüşüm ilişkileri tarafından biçimlendirilmiştir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin bölüşüm ile ilişkilerine geçmeden önce, bu stratejilerin neden tercih edildiği ve niteliği üzerinde değinebiliriz. Bu dönemden önceki yaşanan gelir artışları ve ekonomide yaşanan gelişmeler sonucunda bireylerin tüketim tercihlerinde bir takım gelişmeler bu dönemde yaşanan ithal ikameci sanayileşmeyi getirmekteydi. Dayanıklı tüketim mallarının talebinin artışı bu malların genelde dışarıdan ithal ediliyor olmalarından dolayı ülke dışına çıkacak döviz anlamına gelmekteydi. Dış ticaret tıkanmaları bu mallara olan talebin ülke ekonomisi tarafından

karşılanması zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bu malların bazı durumlarda yabancı sermayenin katılmasıyla ülke içinde üretilmesi etkili bir iktisadi politika tercihi olmuştur. İlk başta salt montaj biçiminde kurulan dayanıklı tüketim malları sanayi, zamanla daha fazla yerli katkıyla ve çevresinde beslediği yan sanayi kollarıyla modern sanayi görüntüleri kazanmıştır. Diğer taraftan ise temel girdiler bakımından dışarıya olan bağımlılığı devam ettirmektedir(Boratav, 2004:119).

Kamu sektörü ise bu dönemde bazen maliyetlerin altında fiyatlandığı temel girdilerde özel sanayinin ve tarımın girdi ihtiyacını ucuza karşılamaya çalışmış ve bu politikaların ekonominin temel dengelerini ve bölüşüm ilişkilerini etkileyen sonuçları olmuştur. İlk bakışta ekonominin dışa bağımlılığını zaman içinde azaltacakmış gibi görünen bu sanayileşme biçimi beklenenin zıddı bir sonuç vererek, ekonominin ithalata bağımlılığını artırmıştır.

Dönem içinde uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisinin önemli özelliği iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine kurulmasıdır. Böylesi bir yapıda ücretler sadece maliyet unsuru olarak görülmemekle birlikte sermayenin yeniden üretilen sürecini sürükleyen bir talep unsurudur. Dolayısıyla dönem “popülist” diye adlandırılan bir bölüşüm politikasıyla beraber işçi haklarında önemli bir ilerlemenin sağlandığı yıllar olarak değerlendirilebilir. Grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışları güvence altına almıştır. Popülist politikaların bir diğer yansıması, Türkiye’de bu dönem için etkin bir sosyal güvenlik sistemi kurulabilmiş olmasıdır. Böylece çalışanlar, ücret dışında önemli güvencelere ve parasal olmayan gelir türlerine kavuşabilmiştir(Boratav, 2004:124).

1960-1979 yıllarını sanayi açısından değerlendirdiğimizde dönem ithal ikameci sanayileşmenin damga vurduğunu görmekteyiz. İthal ikameci ve korumacı politikaların hâkim olduğu döneme sanayiye açısından bakıldığında; dönemin bunalıma girdiği 79 yılına kadar sanayi kesimi büyüme hızlarının ortalaması yaklaşık %8,9 gibi bir seviyede gerçekleşmiştir. Bu rakamdan anlaşılacağı üzere bu dönemde canlı bir sanayi gelişiminin var olduğu söylenebilir. 1979 yılında ekonomik krizle birlikte sanayi %5 oranında gerilemiştir. Sanayinin milli gelir içindeki payına baktığımızda ise 1960 -1979 yılları arasında % 17,2 den % 20’ye çıkmıştır.

Tarımdaki gelişmelere bakıldığında tarımda çalkantılı bir büyüme süreci olduğunu Tablo 3.7'den izleyebiliriz. Bu yıllarda tarımın gelir içindeki payı da % 35'lik düzeyinden %23,2'ye gerilemiştir. Bu veriler ışığında bu dönemde sanayiye doğru yapısal değişimin devam ettiği söylenebilir.

Tablo 3.7 (1960-1980) Yılları Arasında Tarım ve Sanayi Sektörünün Gayrisafi Milli Hâsıla İçindeki Payı Ve Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım/GSMH	Sanayi/GSMH	Tarım Büyüme Hızı	Sanayi Büyüme Hızı
1961	35,0	17,2	-4,9	11,7
1962	34,6	16,7	5,0	3,5
1963	34,6	17,1	9,6	12,0
1964	33,1	18,2	-0,4	11,2
1965	30,9	19,4	-3,9	9,5
1966	30,5	19,9	10,7	15,2
1967	29,3	20,7	0,1	8,2
1968	33,0	17,1	1,5	11,1
1969	31,2	18,4	-1,4	12,0
1970	30,7	17,5	2,8	-0,5
1971	30,2	17,8	5,1	8,9
1972	27,9	18,1	1,0	10,6
1973	24,5	19,3	-8,1	12,0
1974	25,2	20,0	6,2	7,1
1975	24,5	20,6	3,0	9,1
1976	24,0	20,5	6,9	8,9
1977	22,8	21,3	-2,1	6,6
1978	23,1	21,7	2,7	3,1
1979	23,2	20,7	-0,2	-5,0

Kaynak: (TÜİK, 2007:676-677)

Tablo 3.8 GSMH Yıllık Büyüme Oranı (1960-1979)

Yıllar	Yıllık Büyüme Hızı
1960	3,4
1961	2,0
1962	6,2
1963	9,7
1964	4,1
1965	3,1
1966	12,0
1967	4,2
1968	6,7
1969	4,3
1970	4,4
1971	7,0
1972	9,2
1973	4,9
1974	3,3
1975	6,1
1976	9,0
1977	3,0
1978	1,2
1979	-0,5

Kaynak: (TÜİK, 2007:672)

Dönemi kısaca böyle belirledikten sonra çalışmamızın ana konusunu oluşturan bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkilere değinebiliriz. Tablo 3.8'e göre 1960-1979 yıllarının tümü için ortalama yıllık büyüme hızı yaklaşık %6,2 olarak gerçekleşmiştir. Milli gelirdeki bu gelişmeye dönem içinde katkı daha çok sanayi tarafından gelmiştir. Tarımın yıllık büyüme ortalaması %1,8 iken sanayinin bu dönemde büyüme hızı %5,2 olmuştur. Bu büyümenin bir diğer nedeni de aşırı ithal bağımlılığı ve ihracattaki görece durgunluğa rağmen 1962-1976 arasında ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak enjekte edilmesidir.

Bölüşümün bu dönemde büyüme üzerinde daha önce belirttiğimiz popülist politikalar nedeniyle doğrudan etkileri vardır. Ücretler bu dönemde iç pazara dayalı bir sanayi yapısında bir talep unsur olarak görüldüğünden bölüşüm açısından ücretler lehine olan gelişmeler büyümenin ardında yatan diğer bir neden olarak düşünülebilir.

Ücretlerin bölüşüm göstergeleri açısından seyrine baktığımızda 1963 yılından itibaren giderek yaygınlaşan dinamik bir sendika hareketi ve grev hakkıyla desteklenen bir toplu sözleşme rejimi içinde oluşan işçi ücretleri bir iki yıl dışında her yıl reel olarak artmıştır.

Popülist politikaların tarım sektöründeki etkilerine değinirsek tarımın gelir dağılımı açısından iyi bir konuma yükseldiğini görmekteyiz. Giderek yaygınlaşan taban fiyat ve destekleme politikaları, dönem boyunca tarım sanayi ve fiyat ilişkilerinin tarım lehine dönmesine katkıda bulunmuştur. Planlı dönem olarak nitelendirdiğimiz bu dönemde 1977 yılına kadar gelen genişleme süreci ithal ikameci sanayileşme stratejisinin kendi içinde barındırdığı zayıflıklar, dışa bağımlı yapısı ve özellikle petrol fiyatlarındaki ani sıçramalar nedeniyle bir gerilemeye girmiştir.

Büyümenin daraldığı bu dönemde ücret ve kârlar arasındaki ilişkilere değinecek olursak ücretlerin imalat sanayinde katma değerden aldıkları pay 1979'da geldiğinde %38,3'e yükselmiş ve bu artış esas olarak kamu sektöründen kaynaklanmıştır. Özel sanayideki ücret kâr ilişkilerine gelince 1970-1974 arasında katma değer içinde ortalama olarak %32,1 olan ücret payı 1975-1979 yıllarında %34,1'e yükselmiştir.

1960-1979 yılları Türkiye ekonomisi açısından planlı bir iktisadi politikanın izlendiği ve ithal ikameci bir sanayileşme ve kalkınma stratejisinin iktisadi gelişme politikasında ağırlık kazandığı yıllar olmuştur. Böyle bir yapıda büyüme açısından dönemin ilk yarısında iyi sayılabilecek bir büyüme performansı kaydedilmiş ancak büyüme hızında gerçek bir ithal ikamesinin sağlanamaması nedeniyle dönemin ikinci yarısında bir gerileme gerçekleşmiştir. Bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkiler açısından bu dönemde ücret salt maliyet rolünden sıyrılıp birer talep unsuru olarak da değerlendirildiğinden döneme hakim olan "popülist" politikalar nedeniyle ücretli çalışan ve tarım kesimlerinde çalışanların lehine olan gelir düzenlemeleri büyümenin arkasındaki en önemli etken olduğu söylenebilmektedir.

3.4 İHRACATA DAYALI SANAYİLEŞME YILLARI (1980-89)

1980'li yıllarla birlikte Türkiye ekonomisinde iktisadi politika yaklaşımları kalkınma ve büyüme açısından önceki dönemin aksine dışa dayalı bir gelişme çizgisi içermiştir.. Bir önceki bölümde gördüğümüz gibi 1970'li yılların sonuna doğru Türkiye ekonomisinde

ciddi bir kriz yaşanmaktaydı. İthal ikamesinin tam olarak gerçekleşmemesi, dışa bağımlılığın artması ve yaşanan ağır enflasyon Türkiye ekonomisinde iktisadi politika açısından yeni politika arayışlarını gündeme getirmiştir. 1980’de sonra krize çözüm olarak dış pazarlara dönük ve ihracata dayalı bir büyüme yaklaşımı tercih edilmeye başlanmıştır.

Bu dönemdeki politika değişikliğine geçişi sağlayan en önemli gelişme 24 Ocak 1980 yılında yürürlüğe konan istikrar tedbirleridir. Bu kararlar 1980 sonrasının büyüme, istihdam, bölüşüm yapısını önemli ölçüde belirlemiştir. 24 Ocak kararlarının ana unsurlarını reel devalüasyonlar yoluyla işletilen bir kambiyo politikası, ithalatın giderek daha serbestleştirilmesi, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın ekonomide öncelik haline getirilmesi, fiyat kontrollerini ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük politikalar olarak sıralayabiliriz.

1980 dönüşümü ile birlikte yaşanan bir diğer gelişme finansal sistemde yaşanan serbestleşmedir. Finansal sistemde serbestleşme, 1980 Temmuzunda vadeli mevduat ve kredi faizlerin serbest bırakılmasıyla başlamıştır. Ancak bu dönemde küçük bankaların ve bankerlerin faiz oranları konusundaki rekabeti sonucu 1982’de bankacılık sistemi bir krizle karşı karşıya gelmiştir.

Dış ticaret açısından 1980’li yıllardaki temel tercih dışa açılmak şeklinde gerçekleşmiş; dönem boyunca güçlü ihraç teşvikleri, düşen emek maliyetleri ve döviz kuru politikalarıyla sanayi ürünleriyle dünya piyasalarına girmek dışa açılma politikasının temel unsurları olmuştur (Boratav, 2004:152).

Dönem esas olarak yukarıda belirtildiği gibi dışa açık bir iktisadi politika öngörmüştür. Böylesi bir yapıda büyüme ve bölüşüm ilişkilerini incelediğimizde, büyümenin dış piyasalara ihracat yoluyla sağlanması amaçlanmıştır. Bu çerçevede bir önceki dönemin ücret artışlarının getirdiği maliyetler nedeniyle 1980 sonrasında ücretlerin mili gelirden aldığı payların azaltılarak, bununla birlikte iç talebin kısılarak buradan elde edilen artılla ihracat artışları sağlanmaya çalışılmıştır.

1980-1988 yılları arasında ortalama yaklaşık %4,9’luk bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyümenin ardında yatan nedenler esas olarak iç talebin kısılarak gerçekleştirilen

gerçekleşen ihracat artışları ve güçlü ihracat teşvikleridir. Diğer yandan bu dönemin büyüme yapısı ile ilgili diğer bir gelişmede büyümenin sanayide 1978-1980 yılları arasındaki düşük kapasitelerin özellikle sanayide kapasite kullanım düzeylerinin artmasıyla yakından ilgili olmasıdır. Bunu desteklemek amacıyla sanayi sektöründeki yatırımlara bakabiliriz. 1978-1979 yıllarında toplam sermaye birikiminden %29 pay alan sanayi sektörüne giden yatırım oranı 1988 yılında %16'ya düşmüş, bunun sonucunda sanayi yatırımların milli gelir içindeki oranı %6,1den %4,2 ye düşmüştür. Dolayısıyla Türkiye sanayi sektörünün bu yıllardaki ihracat başarısının ve büyümeye yaptığı katkısının teknolojik bir atılıma dayalı verim artışlarına değil, esas olarak reel devalüasyonları gerçekleştiren döviz kuru politikaları ile ücret maliyetlerindeki aşınmaya dayandığı söylenebilir(Boratav, 2004:152).

Büyümede ve özellikle sanayi sektöründe yaşanan bu gelişmeler iç talebin daraltılması politikalarıyla birlikte gelirin sınıflar arasındaki bölüşüm ile doğrudan ilişkiye girmektedir. Türkiye ekonomisinde incelenen dönemde bölüşüm açısından bir politika değişikliği yaşanmıştır. Çalışanların özellikle ücretlerin 1960-1970 yıllar arasındaki elde ettiği kazanımların sanayi ve büyüme açısından yüksek maliyetler oluşturduğu yaklaşımı içinde ücretlilerin reel gelirleri bir takım politikalarla daraltılmıştır. Kimi zaman askeri yollarla da olabilen bu politikalarla birlikte dönem içinde çalışanların milli gelir içindeki payları hızla gerilemiştir. İmalat sanayi verilerinden hesaplanan reel ücretlerin 1978-1979 ile 1988 arasında toptan fiyatlara göre %29, tüketici fiyatlarına göre %32 oranında gerilemiştir. Aynı yıllar içinde ücret/katma değer oranının imalat sanayinin tümünde %32'den %15,4 düşmüştür.

Tarım kesimi bölüşüm açısından değerlendirirsek bölüşüm açısından ücretli çalışanlara benzer gelişmeler olduğu görülmektedir. Tarıma dönük destekleme politikalarının daralması, tarımın kullandığı sınaî girdilere verilen sübvansiyonların kaldırılması veya azaltılması, iç ticaret hadlerini doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde tarım satış kooperatiflerinin ve kamu kuruluşlarının destekleme alımların da azaldığı bilinmektedir. Bu çerçevede tarımın ticaret hadlerine bakıldığında 1978-1979 ve 1988 yılları arasında mili gelir serilerinden hesaplandığında %38,9 oranında gerilemiştir. Görüldüğü gibi tarımda da ücretli çalışanlardakine benzer bir bölüşüm değişikliği gerçekleşmiştir. Buna

göre tarımda ciddi iç ticaret hadleri gerilemesi yaşanmış ve tarım çalışanları aleyhine gelir değişimi yaşanmıştır.

Yukarıdaki veriler ve değerlendirmeler ışığında bu dönemde sanayi ve ticaret sermayesi açısından kârların arttığı bir dönem olarak belirtilebilir. Ancak burada büyümeyi irdelerken bahsettiğimiz gibi bu kâr artışlarının üretken kapasite artışlarıyla birlikte gitmemesi kârların çok fazla yatırım artışlarına gitmediği söylenebilir. Boratav(2004)'ün Eskişehir Sanayi odasının yaptığı bir çalışmasından aktardığı veriler bu gözlemi doğrular niteliktedir. Buna göre 1979-1986 yılları arasında sanayi artık payı içinde faizlerin payının %13'ten %39,2'ye çıktığı belirtilmektedir.

Bu gözlemler ışığında denilebilir ki Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara dış pazarlara dönük ihracata dayalı bir büyüme ve kalkınma stratejisi içinde, özellikle çalışanların gelirlerinin kısılması yoluyla iç talebin kısılması politikasıyla ciddi bir büyüme sağlanmıştır. Bu büyüme esas olarak üretken kapasitelerin artmasını sağlayacak yatırımlar yoluyla değil atıl kapasitelerin kullanılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Ücretler ve çalışanların gelirlerine bölüşüm politikası olarak yaklaşım daha çok maliyet yaratıcı etki açısından değerlendirilmiş ve bu dönemde bir takım iktisadi politikalarla ücretlilerin ve çalışanların gelirlerinde ciddi gerilemeler yaşanmıştır.

3.5 FİNANSAL SERBESTLEŞME ALTINDA BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME (1989-2005)

1980'li yıllarla birlikte başlayan dışa açılma ve serbestleşme çabaları 1989 yılıyla birlikte uluslar arası finansal hareketlerin de tam olarak serbestliğini içerecek şekilde genişlemiştir. Bu dönemin başlarında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte uluslararası sermaye hareketleri ülke içine rahat giriş ve çıkış yapabilme şansına sahip olmuş, uluslar arası finansal sermayenin önündeki yasal engeller kaldırılmıştır. Böylelikle Türkiye ekonomisinde büyüme yabancı sermaye girişlerine duyarlı hale gelmiştir. Dönem içinde sermaye girişleriyle belli oranlarda büyüme sağlansa da özellikle kısa dönemli sermaye hareketlerinin belirsiz yapısı nedeniyle büyüme yapısı çalkantılı bir döneme girmiştir

Bu dönemin iktisadi yapısını belirleyen en önemli öge 1980’li yıllarda faizlerin belli oranda serbest bırakılmasını içeren iç finansal serbestleşmesini takip ederek uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle beraber dış finansal serbestleşmenin yaşanmasıdır. 1989 yılından sonra temel ekonomik gelişmeler bu değişiminin yansımalarını taşımaktadır. Bu nedenle 1989-2005 yılları arasındaki bölüşüm ve büyüme ilişkisini değerlendirmeden önce uluslararası sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisine etkilerini incelemek dönemin büyüme ve bölüşüm ilişkileri kavramada önemli görünmektedir.

Türkiye ekonomisinde dış finansal serbestleşme 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtların kaldırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ağustos 1989’da dış dünya ile Türkiye arasındaki sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasına yönelik bir karar çıkarılmış diğer bir ifade ile sermaye kaçışlarını önlemeye dönük kambiyo kontrolleri kaldırılmıştır. İlk baştaki miktar kısıtlamaları bir kaç ay sonra tamamen kaldırılmış ve 1990 yılının başlarında IMF’nin ölçütlerine göre TL konvertibiliteye geçmiş olarak kabul edilmiştir. Böylece 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı konvertibiliteye geçiş kararı ile sermaye hareketlerinin Türkiye’ye giriş ve çıkışına konan her türlü kısıtlama kaldırılıyordu(Boratav, 2004:179). Dış finansal serbestleşme politikalarıyla temelde amaçlanan yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı durumlarda yabancı tasarrufların yurtiçi yatırımlar ve büyüme için bir kaynak olarak kullanılmasıydı.

Dış finansal serbestleşmeyle izlenen hedef esas olarak sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin tasarrufların sermaye darboğazı çeken ülkelere akmasına neden olacağı, yani istenilen büyüme hızına ulaşmak için yurtiçi tasarrufları yeterli olamayan gelişmekte ülkelerde faiz oranı yükseleceği, tasarruf fazlası olan ülkelerin tasarrufları bu ülkelere çekebileceği öngörülerini içermektedir. Bu süreçle gelişmekte olan ülkelerde faiz oranları, uluslararası faiz oranı düzeyine inene kadar devam edeceği düşünülmüştür. Türkiye ekonomisinde uygulanan finansal serbestleşme süreci içinde hayata geçirilen yasal ve kurumsal düzenlemeler genel olarak beklentilerin tersi bir durum ortaya çıkarmıştır. Daha önce belirtildiği gibi finansal serbestleşme sürecinde beklenen tasarruf-yatırım etkinliğinin artması; kaynakların üretken alanlara yöneltilip büyüme hızına ivme kazandırmasıdır. Türkiye’de bu süreç bu beklentileri gerçekleştirememiş aksine makro ekonomik dengeler açısından istikrarsız bir yapı ile sonuçlanmıştır. Bu

istikrarsız yapıyı dış ticaret ve ödemeler dengesi ve tasarruf-yatırım dengeleri açısından inceleyebiliriz.

Finansal serbestleşme sürecine sermaye hareketleri açısından bakıldığında. Bu süreçle birlikte Türkiye finansal piyasaları kısa vadeli sıcak paranın spekülasyonuna açıldığı söylenebilir. Böylece döviz ve faiz kuru birbirine bağlanmış ve merkez bankasınca birbirinden bağımsız biçimde birer politika aracı olarak kullanılabilme olanağını yitirmiştir. Bu yapı altında dengelerin sağlanmasının gerekli koşulu yurt içi faiz getirisinin dövizle bağlı getiriden yüksek olması yani reel faiz haddinin aşırı yüksek tutulmasıdır. Böylece kısa vadeli yabancı sermaye bir yandan kamu açıklarını dış tasarruflar biçimiyle finanse ederken bir yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişletmektedir.

Bilindiği gibi aşırı sermaye girişi sonucu yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanmaktadır. Bu olgunun ihracatçı sektörler, rekabet ve dış ticaret dengesi üzerinde önemli olumsuzlukları vardır. Türkiye ekonomisinde spekülatif sermaye hareketlerinin denetimsiz şekilde ülkeye girmesi böyle bir sorun ortaya çıkarmıştır. Yüksek reel faiz aşırı değerli para politikasına sıkışan ekonomide kullanılabilir fonlar sabit yatırımlara yönelmek yerine tüketim ve ithalat patlamasına dönüşmekte ve cari işlemler açığını tehlikeli biçimde arttırmaktadır

Tablo 3.9'da görüldüğü gibi sermaye hareketlerinin serbestleşmesini izleyen 1989 yılından itibaren cari işlemler açıkları hızla artmıştır. Özellikle 1993 yılında en yüksek değerine ulaşmıştır. Sermaye hareketlerinin en yüksek miktarına ve cari açıkların en yüksek düzeyine 1994 finansal krizinden bir yıl önce ulaşılmış olması şaşırtıcı gözükmemektedir. Bu veriler Türkiye ekonomisinde bu dönemde yaşanan ekonomik krizlerle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi arasındaki ilişkinin varlığını göstermektedir. Sonuçta sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ardından 1994 ve 2001 de ağır 1998 ve 1999 da hafif üç kriz ekonomiyi sarsmıştır. Bu üç krizin temel belirleyicisi sermaye hareketlerinden kaynaklanan bir çevrimin sert bir iniş aşamasını içermesidir. Bu çevrimin çıkış aşaması yüksek arbitraj beklentisiyle giren, dövizin ucuzlamasına katkı yaparak parasal genişlemeye ve talep artışlarına yol açan sermaye girişleriyle başlar. Giderek büyüyen cari işlem açıkları bankalar sisteminde artan riskler ve siyaset alanıyla ilgili belirsizlikler sermaye çıkışlarını tetikleyecek bir iniş aşamasının

önkoşullarını oluşturur. Önce sıcak paranın sonra da diğer sermaye türlerinin ekonomiyi terk etmesiyle başlayan bu ikinci aşama döviz piyasalarında ve bankalar sisteminde büyük çapta şoklara ve çöküntülere yol açar.(Boratav, 2004:189). Sözü geçen sermaye çıkışının bir önceki yılın milli gelirine oranı Tablo 3.10'teki verilere göre %-11,9(1994), %-4(1998), %-15,1(2001)¹¹e ulaşmaktadır.

Tablo 3.9 Spekülatif Kısa Vadeli Yabancı Sermaye (Sıcak Para) Hareketleri Ve Seçilmiş Göstergeler

Yıllar	Sıcak para yurtiçi getirisi	Bankacılık Kesimi Dış Kredileri		(3)Ödemeler Dengesi Net Hata &Noksan	Net Kısa vadeli Sermaye Hareketleri	Cari İşlemler Dengesi	Para İkamesi
		(1)giriş	(2)çıkış				
1989	0,236			971	-584	961	23
1990	0,293			-468	3000	-2625	22,5
1991	-0,038	43186	42523	948	-3020	250	29,5
1992	0,154	64767	62363	-1190	1396	-974	39,9
1993	0,045	122053	118271	-2222	3054	-6433	50,2
1994	-0,315	75439	82040	1769	-5127	2631	53
1995	0,197	76427	75626	2354	3713	-2339	54,8
1996	0,329	8824	8055	-1781	5945	-2437	50,9
1997	0,278	19110	18386	-2755	1761	-2638	48,6
1998	0,254	19288	19225	-1985	2601	1984	45,1
1999	0,298	122673	120603	1899	759	-1364	45,2

Kaynak: (Yeldan, 2004:137)

¹¹ Parantez içindeki yıllar dönem içinde yaşanan kriz yıllarıdır. Sermaye çıkışları negatif değer verdiğinden bu oranların işaretleri negatiftir.

Tablo 3.10 Yabancı Sermaye Hareketleri Cari Açık (Yüzdeler)

Yıllar	Yabancı Sermaye/GSMH	Cari Denge/ GSMH
Birikimli	2	-1,4
Birikimli	3	-1
1990	3	-1,7
1991	0,2	0,2
1992	4,3	-0,6
1993	7,1	-3,5
Birikimli	3,8	-1,5
1994	-4,8	2
1995	3,5	-1,4
1996	5,4	-1,3
1997	5,8	-1,4
Birikimli	4,9	-1,3
1998	1,8	0,9
1999	4,6	-0,7
2000	6,5	-4,9
Kriz 2001	-8,6	2,3

Kaynak: (Boratav, 2004:189)

Sermaye hareketleriyle ödemeler dengesi arasındaki ilişkiyi Tablo 3.10'dan izleyebiliriz. Buradaki verilere göre 1980 sonrası yabancı sermaye hareketlerinde artışlar olmamakla beraber Türkiye ekonomisi sürekli cari açıklar vermiştir. Tabloda dikkat çeken 1994 ve 2001 krizlerinde sırasıyla gayrisafi milli hâsılının %-4,8 ve %-8,6 oranında sermaye çıkışları olmasıdır. Bu veriler yabancı sermaye çıkışlarıyla Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Tasarruf ve yatırımlar açısından bakıldığında finansal serbestleşme politikaları ile hedeflenen amaçlara ulaşıldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Söz konusu beklenti daha önce belirtildiği gibi finansal serbestleşme süreciyle birlikte tasarruf ve yatırım davranışlarının uyarılması ve yatırıma aktarılacak fonların arttırılabilmesiydi. Bankacılık kesimi, tasarruf sahipleri ve yatırımcıları giderek çeşitlenen ve derinlik kazanan finansal araçlar aracılığıyla yakınlaştırarak yatırım talebinin genişlemesine olanak sağlayacaktı.

Tablo 3.11 Yurtiçi Tasarruf - Özel Sabit Sermaye Yatırımları

Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar	Özel Sabit Sermaye Yatırımları
1987	23,9	14,7
1988	27,2	17,3
1989	22,1	15
1990	22	15,7
1991	21,4	16,2
1992	21,6	16
1993	22,7	19,1
1994	23,1	19,6
1995	22,1	19,8
1996	19,8	20
1997	21,4	20,2
1998	22,7	18,1
1999	21,2	15,6
2000	18,1	15,6

Kaynak: (Atamtürk, 2003:44)

Bu dönemde bankacılık kesimi kredilerinin milli gelire oranı 1980’de %17,6 iken 1990 %16,5’e, 1992 de %12,7’ye 1997’de %21,7’lik sıçramadan sonra 1998’den sonra tekrar %19’lar civarında kalmıştır. Burada ilginç olan gözlem finansal serbestlik sürecinin en yoğun yaşandığı yıllar olan 1990’ların ilk yarısında kredi hacminin görece gerilemesidir.

Finansal serbestleşme sonrası tasarruf-yatırım ilişkileri ile ilgili Tablo 3.11’den anlaşılacağı gibi finansal serbestleşmenin tasarruflarda beklenen bir artışı gerçekleştirmediği görülmektedir. Tabloya göre tasarruflar 1987’ den 2000 yılına gelindiğinde %23,9 dan %18,1 e düşmüştür. Yatırımlar açısından bakıldığında; yatırımlarda bu dönem içerisinde 1.1 puanlık bir artış gözlenmektedir. Bu düzeyde gerçekleşen özel sabit sermaye yatırımı artışı finansal serbestleşme ile beklenen yatırım artışlarının uzağında görünmektedir.

1989-2001 dönemini olumlu etkileri olacağı beklenen dış ticaret ve ödemeler dengesi, tasarruf-yatırım dengesi açılarından döneme bakıldığında denilebilir ki sermaye hareketlerinin serbestleşmesi kendisinden bekleneni gerçekleştirmemiştir. Bu yapıda büyüme ve bölüşüm ilişkilerine bakıldığında her iki değişken açısından da dalgalı bir dönemin yaşandığı görülmektedir.

1989-2002 yılları arasında ortalama milli gelir büyüme hızı %3,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu Türkiye ekonomisinde tüm dönemler içinde yaşanan ortalama olarak en düşük büyüme hızıdır. Bunun yanında bu büyüme süreci çalkantılı bir yapıda gerçekleşmiştir. 2002 yılına gelindiğinde dış ticarete en açık olan sektörleri oluşturan tarım madencilik ve imalat sanayi yatırımlarının milli gelir içindeki payı %4'ün altındadır. Bu açıdan bakıldığında uzun dönemli büyüme potansiyelinin ciddi biçimde aşınmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Bölüşüm açısından bu döneme baktığımızda 1980'lerden itibaren devam eden eğilimin devam ettiğini söyleyebiliriz. 1989 yıllarının başı hariç ücretler maliyet unsuru olarak değerlendirilmekte çalışanların reel ücretleri düşmekte ve tarım sektöründeki bölüşüm ilişkileri 1980'li yıllardaki eğilimini devam ettirmektedir.

Tablo 3.12 Özel Büyük Sanayi Kuruluşlarında Faaliyet Dışı Gelirler ve Bilanço Kârları (Reel 1987 fiyatlarıyla, milyar TL)

Yıllar	Net Bilanço kârları(1)	Faaliyet Dışı Gelirler(2)	(2)/(1)%
1988	1.402.468	355.526	25,3
1989	1.467.425	455.083	31
1990	1.513.170	503.980	33,3
1991	983.396	502.550	51,1
1992	1.592.112	618.853	38,9
1993	2.139.316	871.181	40,7
1994	2.293.358	1.253.130	54,6
1995	2.482.298	1.154.305	46,5
1996	2.610.120	1.380.729	52,9
1997	3.007.820	1.586.430	52,7
1998	1.872.140	1.642.466	87,7
1999	1.076.619	2.357.257	219,0

Kaynak : (Yeldan, 2004:156)

Dönemi kârlar açısından yukarıdaki tablodan inceleyebiliriz. Tablodan çıkarılacak en önemli sonuç kârların önemli bir bölümünün işletmelerin faaliyet dışı kârlarından elde edilmesidir. Sanayi işletmelerinin ana faaliyet dışında elde ettikleri gelirler 1990'dan başlayarak üretim gelirlerini besleyen ek bir kaynak olmaktan çıkmış, kârlar açısından olmazsa olmaz koşullardan biri haline gelmiştir. Buna göre 1990'a göre hesaplandığında özel sanayi işletmelerin faaliyet dışı gelirler 1999'a değin yılda ortalama %18,7 reel artış gösterdiğini görmekteyiz. Faaliyet dışı gelirlerin vergi öncesi bilanço kârlarına oranı 1998'de %87,7 iken 1999'da %219'a ulaşmıştır.1998'den 1999'a geçilirken söz konusu özel sanayi işletmelerinde bilanço kârlarının sabit fiyatlarla aslında %42,5 daraldığını; ancak faaliyet dışındaki gelirdeki %43,5'lik artış sayesinde sanayi sektörünün kârlılığını sürdürebildiğini görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde İstanbul Sanayi Odasının verilerine göre 1997-2001 arasında %45'ulaşmış şirketlerin artan kârları giderek bankalar sistemine aktarılmıştır(Boratav K. 2003:185).

2001 yılından sonra uygulanan istikrar önlemleri ile birlikte Türkiye Ekonomisi tekrar bir büyüme eğilimi içine girmiştir. Ancak bölüşüm ilişkileri açısından bu büyüme dönemin genel eğilimine uygun olarak düşme eğilimindedir. Büyüme ile ücretler arasındaki ilişkileri aşağıdaki tablodan inceleyebiliriz.

Tablo 3.13 (2001-2005) Milli Gelir Yıllık Büyüme ve Reel Ücret Endeksi

Yıllar	Milli Gelir Yıllık Büyüme	Ücret Endeksi(1997=100)
2001	-9,5	95,1
2002	7,9	90,0
2003	5,9	88,3
2004	9,9	90,5
2005	7,6	92,3

Kaynak: (TÜİK, 2007:672,)

Yukarıdaki tabloya göre 2001 yılından 2005 yılına kadar geçen sürede yıllık büyüme ortalaması yaklaşık % 4,36 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında milli gelirden yaşanan %9,5lik gerilemenin ardından Türkiye Ekonomisi dört yıl yüksek büyüme oranlarına sahip olmuştur. Ancak reel ücretler açısından bakıldığında bu büyüme gelir kayıplarıyla birlikte gitmektedir. 2001 yılından 2005 yılına reel ücret endeksi 95,1'lik düzeyinden 92'3 düzeyine gerilemiştir.

Sonuç olarak finansal serbestleşmenin hâkim olduğu 1989-2005 yıllarında büyüme dalgalı bir seyir altında diğer dönemlere göre düşük bir hızda gerçekleşmiş, bu dalgalı ve düşük büyüme koşullarında ücretler ve tarım kesimi açısından milli gelirden aldıkları pay 1980'li yıllardaki düşme eğilimini sürdürmüştür. Ücretler yine bu dönemde maliyet unsur olarak değerlendirilmiş ve reel ücretlerde ciddi aşınmalar gerçekleşmiştir. Ücret dışı gelirler açısından bakıldığında ise kârlar daha çok faaliyet dışı gelirlerden oluşmuştur. Bu anlamda dönem içindeki yaşanan dalgalı ve düşük büyümenin temel nedenlerinde bir olarak kârların bu niteliği olduğu söylenebilir. Özel sanayi işletmelerin kâr yapısına bakıldığında kârların üretken yatırımlardan çok faaliyet dışı kârlara gitmesi bu gözlemi doğrular nitelikte gözükmektedir.

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK TAHMİNİ

Bu bölümde Türkiye Ekonomisinde belirli dönemler itibariyle incelediğimiz bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkiler ile ilgili analizleri tamamlayacak şekilde, bu iki değişken arasındaki etkileşimleri Post-Keynesyen bir çerçevede değerlendiren Neo-Kaleckiyan bir model kullanılarak elde edilen ekonometrik tahmin sonuçları değerlendirilecektir.

Birinci bölümde ayrıntısıyla gördüğümüz gibi Post-Keynesyen iktisadi analiz, gelirin bölüşümünü merkeze alan bir analiz yapısına sahiptir. Bu çerçevede Kaleckinin bölüşüm ile ilgili yaklaşımlarını büyüme analizi çerçevesinde genişleten Neo-Kaleckiyan yaklaşımlar özellikle ücretlerin efektif talep rolü üzerinde durarak bölüşüm odaklı büyüme modelleri ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda bu modeller ücretler ve kârlar arasındaki bileşimin değişmesinin büyüme üzerindeki doğrudan etkilerini görmemize olanak sağlamaktadır.

Bu yaklaşımlara göre ülkeler yapılarına göre ya ücret-çekişli ya da kâr-çekişli büyüme rejimlerine sahip olabilmektedirler. Birinci rejimde ücretlerin efektif talep içindeki yeri ağır basmakta ve ücretler ile büyüme arasında pozitif bir ilişki geçerli olmaktadır; ikinci büyüme rejiminde ise ücretlerin kârlar açısından oluşturacağı maliyet etkisi ağır basmakta ve ücretler ile büyüme arasında negatif ilişkiler öngörülmektedir.

4.1 NEO-KALECKİYEN YAKLAŞIMLA YAPILMIŞ AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Neo-Kaleckiyan yaklaşımlarla ilgili çok sayıda teorik çalışma¹² yer alsa da Neo-Kaleckiyan büyüme yaklaşımlarını sınamak için yapılmış ampirik çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Yapılan ampirik çalışmalarda ise gelişmiş olan ülkelerde daha çok bölüşüm ile büyüme arasındaki ilişkilerde kâr-çekişli bir yapının görüldüğü, atıl kapasitelerin çok olduğu gelişmekte olan ekonomilerde ise daha çok ücret-çekişli yapının geçerli olduğu savunulmakta ise de bu konuda ampirik olarak kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Örneğin ABD ekonomisinin 1950-2002 yıllarını içeren bir çalışmada ABD ekonomisinin kâr-çekişli bir yapıda olduğu belirtilmektedir(Barbaraso-Filho ve Taylor, 2001:14).

¹² Jong ve Dutt(1996), Setterfield(2003), Taylor(1990)

Bu çerçevede İngiltere, ABD, Fransa üzerine yapılan bir diğer Post-Keynesyen çalışmada (Stockhamer ve Onaran 2001)¹³Yapısal VAR analizi kullanılarak birikim, bölüşüm, istihdam ve büyüme arasındaki ilişkilerin ücret-çekişli mi yoksa kâr-çekişli mi olduğunu araştırmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre bahsedilen üç ülke açısından Keynesyen iddiaların geçerli olduğu ortaya konmaktadır. Buna göre sermaye birikimi talebin, hızlandıran ilkesi ise sermaye birikiminin en önemli belirleyicisi olarak savunulmaktadır. Ancak bu ülkelerin büyüme rejimleri açısından çalışmanın sonuçlarının belirsiz olduğu ortaya konmuştur(Stockhamer ve Onaran 2001:25). Bahsedilen çalışmada ABD ve İngiltere açısında gelir bölüşümünün sermaye birikimi ve kapasite kullanımı üzerinde etkisinin olmadığı, Fransa içinse istatistiki olarak düşük düzeyde ücret-çekişli olduğu sonucuna varılmıştır(Stockhamer ve Onaran 2001:21).

Avrupa açısından yapılan bir diğer çalışmada ise genel kanının aksi sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre tüm Avrupa açısından bakıldığında talep yapısının ücret-çekişli olduğu söylenmekte ancak birçok Avrupa ülkesine tek başına bakıldığında kâr-çekişli olduğu belirtilmektedir(Stockhammer Onaran ve Ederer, 2007)

Türkiye ile ilgili yapılan Post-Keynesyen iki çalışmanın sonuçlarına göre ise genel olarak Türkiye ekonomisinin yapısının ücret-çekişli olduğu savunulmaktadır. Onaran ve Yentürk'ün (2001), 1973-1995 yılları arasında özel imalat sanayi sektörü içindeki 26 endüstri için yaptıkları panel veri analizlerinin sonuçlarına göre, çalışma özel imalat sanayi sektörünün yatırımlarının esas olarak ücret-çekişli bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın amacı esas olarak özel imalat sanayinde kârlılığın ve talebin birikim üzerindeki görece etkilerini incelemektir(Onaran ve Yentürk, 2001:369). Yapısal uyum programları sonrası dönemde kârlılığın artmasına rağmen birikim ve büyümenin daralmasının ardında yatan talep faktörlerinin etkilerini inceleyen çalışmada 1973-1995 dönemleri arasında özel imalat sanayi yatırımları ile kârlar arasında anlamlı ilişkiler olmadığı sonucuna varılmıştır. Çalışmadan çıkan bulgulara göre talep boyutlarına değinmeden sadece kârı artırmaya yönelik politikaların sermaye birikimi ve büyüme sorunlarını giderilmesine yardımcı olmayacağını savunulmakta, yüksek kârlara rağmen Türkiye ekonomisinde imalat sanayinde büyümenin kâr-çekişli bir büyüme

---

¹³ Çalışmanın geliştirilmiş hali için bkz. Stockhamer ve Onaran (2004)

yapısından uzak olduğu ortaya konmaktadır. Buna ek çalışmada olarak özellikle ihracata dayalı sanayileşme yıllarında yatırımlar ile kârlar arasında bağın koptuğu ve artan kârların yatırımları dolayısıyla büyümeyi genişletemediği savunulmaktadır (Onaran ve Yentürk, 2001:370).

Bu konuda yapılan diğer bir çalışma ise bu bulguları destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymaktadır. İki farklı ihracata dönük büyüme stratejisine sahip Türkiye ve Güney Kore ekonomilerini karşılaştırılan çalışmada, iki ülkenin, farklı bir büyüme politikası izlemesine rağmen Türkiye ve Güney Kore’de birikimin ve istihdamın kâr-çekişli olmadığı sonucu bulunmuş ve büyüme rejimleri stagnasyonist olarak belirlenmiştir. Çalışmada büyüme yapısı incelen bu iki ülkede farklı nitelikte ihracata dayalı sanayileşme strateji izlediği belirtilmektedir. Buna göre Onaran ve Stockhammer (2005) Türkiye Ekonomisinde 1980’li yıllarda itibaren ücretlerin kısılmasına bağlı olarak endüstriyel kapasitenin iç pazarlardan dış pazarlara kaydırılmaya çalışıldığı, Güney Kore’de ise 1960’lardan itibaren başlayan ihracata dayalı sanayileşmenin ise ne ücretlerin daraltılması ne de mal ve finans piyasalarının geniş bir şekilde deregülasyonu yoluyla gerçekleştirildiğinden bahsetmektedir. Güney Kore’de bu dönemde yüksek yatırım ve büyüme oranlarının sürdürülebilir düzeydeki ücret artışlarıyla birlikte gerçekleştiği belirtilmektedir(Onaran ve Stockhammer2005:74). Bu bağlamda Neo-Kaleckiyen yaklaşımda sermaye birikimi, talep ve büyüme arasındaki ilişkilerin her iki ülke açısından irdelendiği çalışmada Güney Kore’de kâr paylarındaki artışın sermaye birikimi üzerinde güçlü ve kalıcı negatif etkiler oluşturduğu bulunmuştur. Türkiye ekonomisi açısından bakıldığında ise kâr payı artışlarına rağmen yatırımlarda belli bir durgunluğun gerçekleştiği yönünde ampirik bulgular ortaya konmuştur(Onaran ve Stockhammer, 2005:79). Sonuç olarak söz konusu çalışmada Türkiye açısından güçlü bir ücret-çekişli kanıtlar bulunmamasına rağmen, yüksek kârların yatırımları genişletmediği sonucuna varılmıştır(Onaran ve Stockhammer, 2005:84).

Ampirik çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde gelişmiş ülkeler açısından büyüme rejimleri ile ilgili belirsiz sonuçlar görülmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise birikim, istihdam, yatırım arasındaki ilişkilerin ücret-çekişli olduğunu içeren ampirik sonuçlar yoğunluk kazanmaktadır. Aşağıda 1950-2001 yılları arasında Türkiye’de

toplam imalat sanayinde gelir, kârlar ve ücretler arasındaki ilişkiler Neo-Kaleckiye yaklaşımıyla tahmin edilmeye çalışılacaktır.

4.2 BÖLÜŞÜM VE BÜYÜME İLİŞKİSİNİN TAHMİNİ

4.2.1 Model

Bu bölümde Neo-Kaleckiye yaklaşımlar esas alınarak Türkiye Ekonomisi İmalat Sanayinde ne tip bir birikim, büyüme ve bölüşüm rejiminin geçerli olduğu ampirik olarak irdelenecektir. Yapılan ampirik çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinin bölüşüm ve büyüme dinamiklerin ücret-çekişli ve kâr-çekişli büyüme yapısından hangisine sahip olduğunu imalat sanayi verilerinden hareketle sınamaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde değerlendirdiğimiz¹⁴ bölüşüm ve büyüme ilişkilerini kabaca tekrar gözden geçirirsek 1950-1960 yılları arasında ücretlerin milli gelir içindeki paylarının azaldığı; bahsedilen dönemde 1930-1960 yılları geneline göre düşük büyüme oranlarının gerçekleştiği görülmektedir. 1960-1980 yıllarına bakıldığında bölüşüm ve büyüme açısından bölüşümün-özellikler maaşlı ve ücretli çalışanlarının gelirlerinin-büyüme üzerinde “popülist” politikalar yoluyla doğrudan olumlu etkileri gözlemlenmektedir. Canlı bir iç piyasa ve talebe ihtiyaç duyan ithal ikameci strateji altında ücretlerin talep yaratıcı özelliği iktisadi politikalarda ağır basmıştır. Bu bağlamda yüksek büyüme oranları ücret artışlarıyla birlikte gerçekleşmiştir. İhracata dayalı sanayileşmeye geçiş ve finansal serbestleşmenin yaşandığı 1980-2005 yılları büyüme açısından çalkantılı bir döneme geçildiği yıllar olarak değerlendirilebilir. Özellikle finansal serbestleşme ile birlikte ekonominin büyüme yapısı kriz, durgunluk canlanma sarmalı içinde ağırlıklı olarak durgun bir yapı sergilemektedir. Bu dönemde ücretler bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmiş ve ücretlerde ciddi düşüş eğilimi gerçekleşmiştir. Bu veriler Türkiye Ekonomisi açısından ücretler ile büyüme arasında pozitif ilişkilerin olduğunu düşündürmektedir. Bu sonuçlar genel olarak Neo-Kaleckiye analizin ücretler ve büyüme arasında ciddi ilişkilerin var olduğuna dair

---

¹⁴ Bahsedilen dönemler ile ilgili tartışmalar için bkz. s.56-76.

yaklaşımlarına uygun düşmekte ve Türkiye Ekonomisinde stagnasyonist ücret-çekişli bir büyüme yapısının var olduğunu düşündürmektedir.¹⁵

Neo-Kaleckiyen çalışmalar esas olarak ekonomideki büyümeyi sağlayan yatırımları kârlara ve kapasite kullanım oranlarına bağlamaktadır. Kârlar ve kapasite kullanım oranları ise doğrudan ekonomideki bölüşüm ilişkilerine bağlı olmaktadır. Dolayısıyla ekonomilerin büyüme yapıları bölüşüm merkeze alınarak incelenebilmektedir. Onaran ve Yentürk(2001) buradan hareketle Bhaduri ve Marglin (1990)'ı takip ederek Türkiye imalat sanayi için şu denklemleri tahmin etmiştir.

$$\left(\frac{I}{VA}\right)_{it} = a_i + \beta_1 \ln\left(\frac{I}{VA}\right)_{it-1} + \beta_2 \ln\left(\frac{P}{VA}\right)_{it-1} + \beta_3 d\ln(VA_{it-1})$$

$(I/VA)_{it}$ = Sektör i'de t anında reel gayri safi sabit sermaye yatırımlarının reel katma değere oranı

$(P/VA)_{it}$ =Sektör i'de t anında kâr/katma değer oranı

$d\ln(VA)_{it}$ =Sektör i'de t anında katma değer birinci logaritmik farkı. Bu değişken modelde kapasite kullanım oranlarını temsil edebilmek için bir yakınlaştırma olarak kullanılmıştır.

Bu modele göre yatırımlar; kârlara, kapasite kullanım oranlarına ve bir önceki dönemin yatırımlarına bağlı olmaktadır. Çalışmada kapasite kullanım oranlarının modele dâhil edilmesi, ücretlerin talep etkisini ve kâr/katma değer değişkeninin modelde yer alması ise ücretlerin maliyet etkisini yansıtmaktadır. Buna göre ücretler ile kârlar arasında ters bir ilişki olduğundan kârların azalması ücretlerin artması anlamına gelmektedir. Diğer yandan kapasite kullanım oranı ise ücretlerin talep etkisini yansıtmaktadır. Bu durumda atıl kapasitelerin var olduğu durumda artan ücretler talep yoluyla kapasite kullanım oranlarını artıracak; hızlandıran yoluyla yatırımları artıracaktır. Model Neo-Kaleckiyen yaklaşımlarının temel unsurlarını yansıtsa da bir takım eksiklikler de içermektedir. Kapasite kullanım oranları hızlandıran yaklaşımı ile ücretlerin talep etkisini

¹⁵ Neo-Kaleckiyen yaklaşımlar ile ilgili ayrıntılar için bkz. s.36-49

içermektedir ancak diğer yandan kapasite kullanım artışları hızlandıran etkisi nedeniyle gerekli olan yatırım artışlarını nötralize edebilir. Bhaduri ve Marglin (1990) kapasite kullanım oranlarının talep etkisini kabul etmekle birlikte, statik bekleyişler altında kar oranlarının ve kapasite kullanım oranlarının, yeni yatırımların marjinal kârlılığının göstergesi olarak kabul edilebileceğini söylemektedir (Bhaduri ve Marglin 1990:380). Bu durumda artan kapasite kullanımı nedeniyle firmalar yeni yatırım talebinde bulunmayacaklardır dolayısıyla yatırım talebinin artmaması efektif talebin artmasını engelleyebilir. Böylece kapasite kullanım oranlarıyla yatırımlar arasında negatif ilişkiler de söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla modele ücretleri talep etkisini yansıtacak şekilde açıkça dâhil etmek bu etkiyi de görebilmek açısından anlamlı olabilmektedir. Ayrıca ücretlerin toplam talep üzerindeki tüketim yoluyla etkisi olabileceği için bölüşümün yatırımlar yerine büyüme etkisine bakmak daha anlamlı olabilir. Bu yaklaşımla yukarıdaki modeli şu şekilde dönüştürebiliriz.

$$g_t = a_0 + \beta_1 \left(\frac{k}{kd}\right)_{t-1} + \beta_2 \left(\frac{\ddot{u}}{kd}\right)_t + \beta_3 (kko)_{t-1} + \beta_4 \left(\left(\frac{k}{kd}\right) (kko) \right)_t + \beta_5 \left(\frac{\left(\frac{k}{kd}\right)_{t-1}}{\left(\frac{\ddot{u}}{kd}\right)} \right)_t$$

g_t = İmalat Sanayi büyüme oranı¹⁶

$(k/kd)_{t-1}$ = t-1 yılında İmalat Sanayinde elde edilen kârların katma değere oranı

$(\ddot{u}/kd)_t$ = t yılında İmalat Sanayinde elde edilen ücret gelirlerinin katma değere oranı

$(kko)_{t-1}$ = t-1 yılında kapasite kullanım oranları

$((k/kd)*(kko))_{t-1}$ = t-1 yılında kâr/katma değeri değişkeni ile kapasite kullanım oranlarının çarpımı

$((k/kd)_{t-1}/(\ddot{u}/kd))_{t-1}$ = t-1 yılında kâr/katma değerinin ücret/katma değere oranı

¹⁶ Dutt (1984)'teki ilişkiye dayanarak modelde bağımlı değişken olarak büyüme oranı dâhil etmek Neo-Kaleckiye çerçeve açısından çelişkili görünmektedir bkz s.43.

Modelde Neo-Kaleckiye yaklaşımına uygun olarak kâr ve kapasite kullanım oranları ile ilgili değişkenler yer almaktadır. Modele ücretlerin talep etkisini görebilmek için ücret/katma değer oranı dâhil edilmiştir. Diğer yandan $(k/kd) \cdot (kko)$ ve $(k/kd(t-1))/(ü/kd)$ değişkenleri sırasıyla kapasite kullanımı ile kârlar arasındaki ve ücretler ile kârlar arasındaki karşılıklı hareketleri daha açık hale getirmek amacıyla türetilen eşanlı hareket (interaksiyon) terimleridir.

Ücret değişkeninin $((ü/kd)_t)$ büyüme üzerindeki etkisine bağlı olarak Neo-Kaleckiye çerçeve içinde büyüme ücret-çekişli ve kâr çekişli olacağından, bu değişkenin katsayısının işaretinin negatif çıkması ücret-çekişli, pozitif çıkması ise kâr-çekişli bulgular sunacaktır. Diğer yandan Türkiye Ekonomisinde imalat sanayi büyüme yapısı ve sermaye birikimi üzerine yapılan diğer ampirik çalışmalara bakıldığında kâr değişkeninin $((k/kd)_{t-1})$ büyüme üzerindeki etkisinin negatif veya istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Modelde kâr değişkeni ile ilgili oluşabilecek böylesi bir sonuç, Türkiye imalat sanayinin kâr-çekişli bir büyüme sürecinden uzak olduğu şeklinde yorumlanabilir. Nitekim Türkiye Ekonomisi açısından bakıldığında özellikle ihracata dayalı sanayileşme yıllarından sonra Türkiye İmalat sanayinde yüksek karlılığa rağmen düşük büyüme hızları gözlenmektedir. Bu nedenle kâr değişkeninin katsayısı ile ilgili böylesi bir beklenti mantıklı görünmektedir.

Kapasite kullanım oranlarının söz konusu dönemde imalat sanayi yatırım ve büyüme yapısına etkisinin yukarıda bahsedilen nedenlerle ¹⁷ negatif veya pozitif olacağı düşünülmektedir.

4.2.2 Modelin Verileri

Modelde ücretler ve kârlar ile ilgili veriler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan İstatistikî Göstergeler 1923-2006 çalışmasında yer alan İmalat Sanayi verilerinden derlenmiştir. Kapasite kullanım oranları teoride mevcut gelirin potansiyel gelire oranı olarak ele alındığından potansiyel gelirin hesaplanması önemli bir sorun olmaktadır. Bu nedenler kapasite kullanım oranları ile ilgili veriler Hodrick_Presscot Filtreleme tekniği ile hesaplanmıştır. Bu yöntemin potansiyel gelir hesaplamasında

---

¹⁷ Bkz.s.81-82

kullanılmasının temel mantığı serilerdeki gözlenen şokları arz ve talep yönlü şoklar olarak ayrıştırmasıdır. Bu teknikle arz şoklarının etkilerinin geçici ve sonlu talep şoklarını etkileri sürekli kabul edilmiştir. (Gibbs, 1995:86). Bu nedenle imalat sanayinde gerçekleşen çıktı verilerinin Hodrick Prescott Filtreleme yöntemi ile ilgili düzleştirilmiş hali potansiyel çıktı olarak kabul edilmiş; buna göre imalat sanayi için kapasite kullanım oranları hesaplanmıştır.¹⁸

4.2.3 Modelin Tahmin Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde en önemli sorunlardan bir tanesi zaman içinde serilerin durağan olup olmaması sorunudur. En küçük Kareler yöntemiyle durağan olmayan serilerin tahmin sonucu elde edilen istatistikler anlamlı olmamakta ve elde edilen regresyon düzmece regresyon olmaktadır. Dolayısıyla tahmin sonuçlarını elde etmeden önce serilerin durağanlığın araştırılması gerekmektedir.

Tablo 4.1 Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi sonuçlarını vermektedir. Buradan görülen sonuçlara göre g_t ve kko_{t-1} serileri durağanken, diğer seriler durağan değildir. Tablo 4.2'nin sonuçlarına göre ise tüm seriler birinci farklarında durağan olmaktadır. Dolayısıyla serilerin birinci farklarının regresyon denkleminde tahmin edilmesi daha anlamlı sonuçlar verecektir.

Serilerin birinci derece farklarında durağan olduklarını belirledikten sonra Engel-Granger Kointegrasyon testi ile uzun dönemde serilerin birbiriyle ilişkili olup olmadıklarını araştırabiliriz. Tablodan elde edilen sonuçlara göre farkları alınmadan elde edilen üç farklı tahminin hata terimleri (e_t) serileri durağan olmaktadır. Bu sonuca göre seriler uzun dönemde bütünleşik bir yapıya sahiptirler ve seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedirler.

---

¹⁸ Bu tekniğin ayrıntıları ve potansiyel gelir için yapılan örnek hesaplamalar için bkz. Gibbs(1995).

Tablo 4.1 Genişletilmiş Dickey Fuller Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	Derece	ADF t istatistiği	Mc-Kinnon Eşik değerleri		
			%1	%5	%10
g	-	-7,275365	-3.568308	-2.921175	-2.598551
$(k/kd)_{t-1}$	-	-2.376620	-3.568308	-2.921175	-2.598551
$(\ddot{u}/kd)_t$	-	-2.319193	-3.565430	-2.919952	-2.597905
$(kko)_{t-1}$	-	-4.568308	-3.568308	-2.921175	-2.598551
$((k/kd)*kko)_{t-1}$	-	-3.065981	-3.568308	-2.921175	-2.598551
$((k/kd)_{t-1}/(\ddot{u}/kd))_t$	-	-2.736277	-3.568308	-2.921175	-2.598551

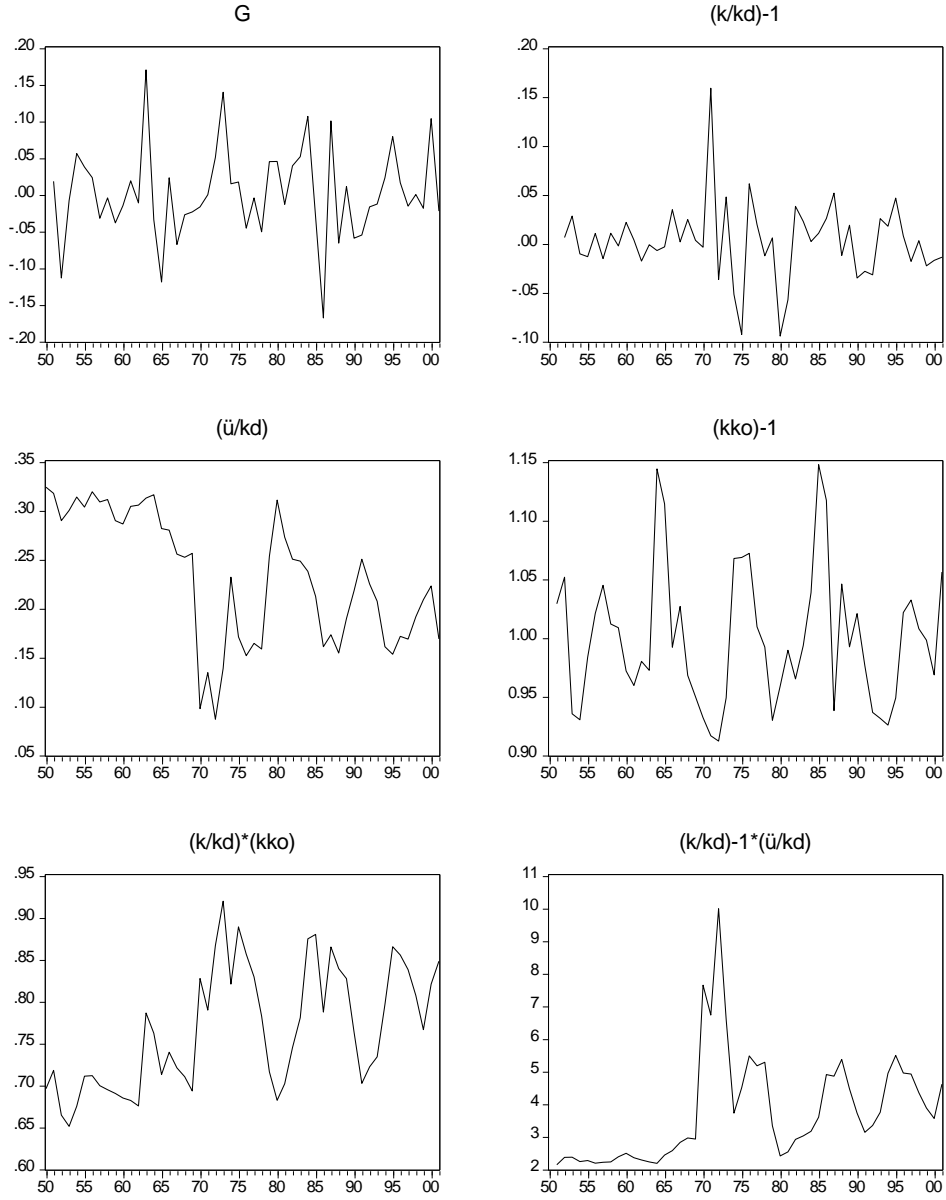
Tablo 4.2 Serilerin Birinci Farkları için Genişletilmiş Dickey Fuller Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	Derece	ADF t istatistiği	Mc-Kinnon Eşik değerleri		
			%1	%5	%10
Δg_t	Birinci	-7,232413	-4.152511	-3.502373	-3.180699
$\Delta(k/kd)_{t-1}$	Birinci	-7.236802	-4.152511	-3.502373	-3.180699
$\Delta(\ddot{u}/kd)_t$	Birinci	-7.236802	-4.152511	-3.502373	-3.180699
$\Delta(kko)_{t-1}$	Birinci	-7.519517	-7.519517	-3.181826	-3.181826
$\Delta((k/kd)_{t-1}*kko)_{t-1}$	Birinci	-8.5299304	-3.571310	-2.922449	-2.559224
$\Delta((k/kd)_{t-1}/(\ddot{u}/kd))_t$	Birinci	-7.544624	-3.571310	-2.922449	-2.599244

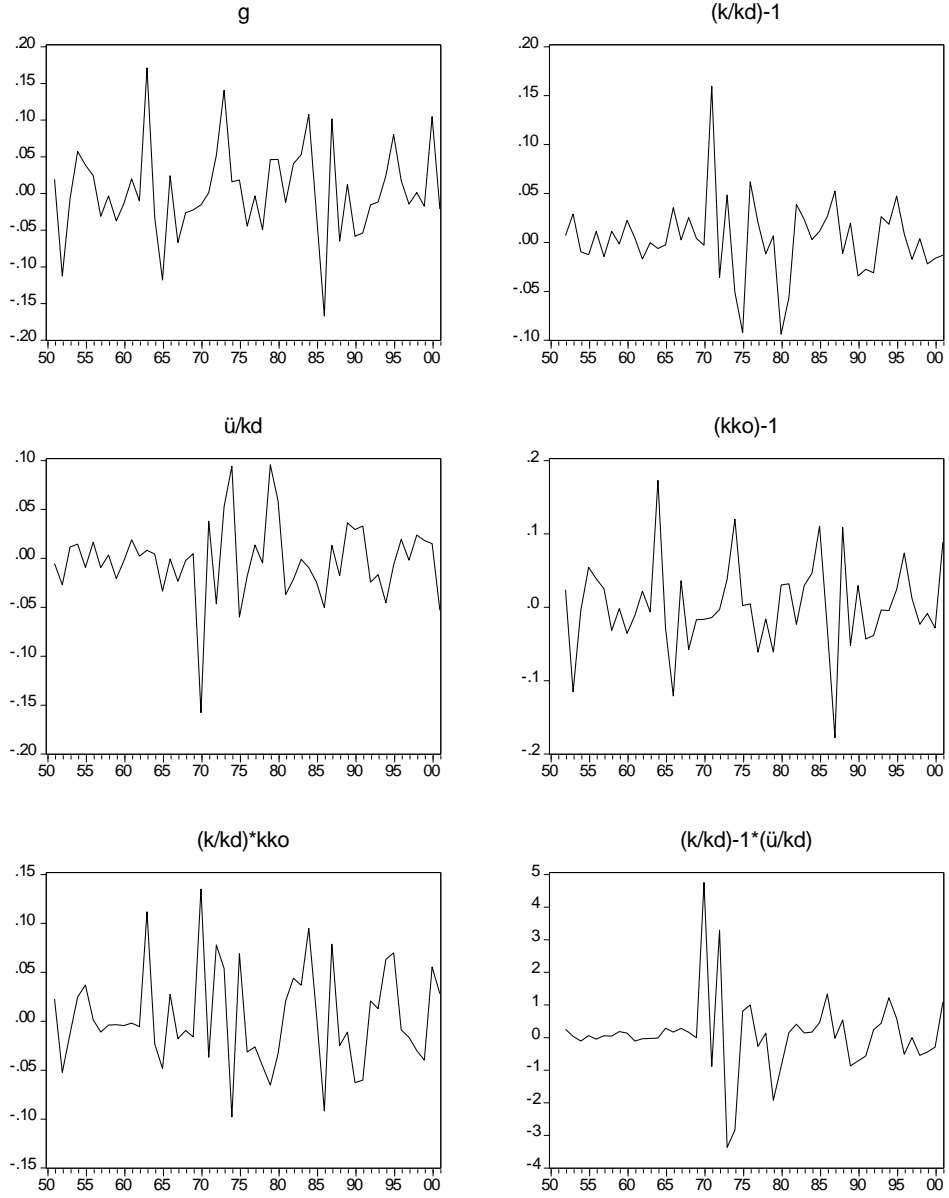
Tablo 4.3 Engel-Granger Kointegrasyon Testi Sonuçları

Hata	Model 1				Model 2				Model 3			
	t ist	%1	%5	%10	t ist	%1	%5	%10	t ist	%1	%5	%10
e_t	-6.77	-4.42	-4.70	-4.35	-6.51	-	-4.32	-3.98	-5.37	-4.12	-3.46	-3.13

Şekil 4.1 Serilerin Grafiği

Şekil 4.2 Serilerin Birinci Farklarının Grafiği

Tablo 4.4 Tahmin Sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: G			
(1950-2001)			
DEĞİŞKENLER	MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3
	Katsayı (t ist.)	Katsayı (t ist.)	Katsayı (t ist.)
$(k/kd)_{t-1}$	-1.238948 (16.91)*	-1.246145(0.73)*	-
$(ü/kd)_{t-1}$	0.068914 (1.07)	-	0.2311844(1.86)***
$(kko)_{t-1}$	0.969500 (-36.69)*	-0.974447(-39.99)*	-0.951961 (-3.74)*
$((k/kd)_{t-1}*kko)$	1.282685 (0.04)*	1.286609 (0.04)*	-
$((k/kd)_{t-1}/(ü/kd))$	0.003294 (0.08)*	0.001174 (0.05)**	-
R-Uyarlanmış	0.987649	0.987597	0.2922043
Std.Sapma	0.006901	0.006916	0.052247
Log likelihood	181.6294	180.9481	78.72631
Durbin Watson	1.92	1.84	1.74
F (p değeri)	654.0717(0.00)	781.3109(0.00)	7.737757(0.00)
BAĞIMLI DEĞİŞKEN: ΔG			
(1950-2001)			
DEĞİŞKENLER	MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3
	Katsayı (t ist.)	Katsayı (t ist.)	Katsayı (t ist.)
$\Delta(k/kd)_{t-1}$	-1.236688(18.57)*	-1.242226(-19.34)*	-
$\Delta(ü/kd)_{t-1}$	0.072168(1.25)	-	0.428455(2.13)**
$\Delta(kko)_{t-1}$	-0.972022(-37.60)*	-0.976023(-39.83)*	-1.110020(-11.05)**
$\Delta((k/kd)_{t-1}*kko)$	1.277915(34.75)*	1.282887 (35.13)*	-
$\Delta((k/kd)_{t-1}/(ü/kd))$	0.003259(1.84)***	0.001110 (1.80)***	-
R-Uyarlanmış	0.993474	0.993422	0.587542
Std.Sapma	0.007265	0.007294	0.057757
Log likelihood	178.4835	177.7246	73.17583
Durbin Watson	2.16	2.06	1.88
F (p değeri)	1492.901(0.00)	1851.135(0.00)	35.900002(0.00)
Notlar: 1) Tahmin yöntemi En Küçük Kareler Yöntemidir.			
2) *, **,*** sırasıyla %1,%5, %10 anlamlılık düzeylerini gösterir			
3) Tüm katsayılar White değişkenVaryans-Tutarlı Standart Hatalar &kovaryans tekniği ile tahmin edilmiştir.			

Modeli değişkenlerin durağanlığı ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiler açısından değerlendirdikten sonra Türkiye Ekonomisi İmalat sanayi için 1950-2001 yılları arasında zaman serisi analizi yoluyla elde ettiğimiz tahmin sonuçlarını inceleyebiliriz. Modelin tahmin sonuçları Tablo 4.4'te görölmektedir. Model 1 tüm değişkenlerin farkları alınmadan elde edilen sonuçları göstermektedir

Modelde ücret/katma değer $(\bar{u}/kd)_{t-1}$, kâr ve ücretlerin birlikte etkisini gösteren $((k/kd)_{t-1}/(\bar{u}/kd))$ ve kâr/katma değer $((k/kd)_{t-1})$ değişkenleri arasında çoklu bağlantı sorunu tespit edilmiştir. Bu nedenle bu sorunu gidermek amacıyla Model 2 ve Model 3 denklemleri tahmin edilmiştir.

Model 2 temel regresyon denkleminde ücret/katma değer $(\bar{u}/kd)$ değişkeninin çıkarılmasından elde edilmiş tahmin sonuçlarını göstermektedir. Model 3 ise ücretlerin de büyüme etkisini görebilmek için sadece ücret/katma değer $(\bar{u}/kd)$ ile kapasite kullanım oranlarını gösteren $((kko)_{t-1})$ değişkeninin büyüme üzerindeki regresyonunu veren modeli ifade etmektedir.

Tablo 4.4'ten gözlenen sonuçlara göre Model 1'de yer alan ücret/katma değer $((\bar{u}/kd)_{t-1})$ harici tüm değişkenlerin katsayıları anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu tip bir sonucun $(\bar{u}/kd)$, $((k/kd)_{t-1}/(\bar{u}/kd))$ ve kâr/katma değer $((k/kd)_{t-1})$ değişkenleri arasında tespit edilen çoklu bağlantı sorununun etkisi ile oluştuğu düşünölebilir. Katsayıların işareti açısından Model 1'i incelersek sonuçların ücret-çekişli bir büyüme yapıyı yansıtan bulgular ortaya çıkardığı söylenebilir. Kârın büyüme üzerindeki etkisini gösteren değişkenin işaretinin negatif olduğu Tablo 3.4'ten görölmektedir. Bu sonuç ücret değişkeninin büyüme üzerindeki pozitif etkisi ile düşünöldüğünde Türkiye İmalat sanayi açısından stagnasyonist büyüme rejimin geçerli olduğunu düşöndürmektedir.

Ücretler ile ilgili değişkenin çıkarıldığı Model 2 ise tüm katsayılar açısından anlamlı sonuçlar vermektedir. Model 2'den elde edilen sonuçlara göre kâr değişkeninin etkisi söz konusu dönemde negatif olmaktadır. Dolayısıyla İmalat sanayinde bu dönemdeki kârlardaki artışların büyümeyi azaltıcı etkide bulunduğu söylenebilir. Ücretlerin büyüme üzerindeki etkilerinin dolaylı olarak irdelendiği Model 2'de kârlar ile büyüme arasındaki negatif ilişkiler ücretlerin talep yaratıcı rolünün maliyet olma özelliğine ağır bastığı şeklinde yorumlanabilir. Buna göre ücretlerdeki daralmalar nedeniyle artan

kârların yatırımları artırıcı etkisi, ücretlerdeki düşüş nedeniyle oluşan talep azalışlarının yatırımları azaltıcı etkisini telafi edememekte dolayısıyla kâr artışları ile büyüme arasında negatif ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Kapasite kullanım oranlarındaki artışlar ise büyüme üzerinde kârlar ile aynı etkiyi göstermektedir. Diğer yandan kârlar ile kapasite kullanım oranlarının birlikte etkisini veren $((k/kd)_{t-1}/(\ddot{u}/kd))$ değişkeninin katsayısı anlamlı ve pozitif çıkmaktadır. Bu doğrultuda kâr ve ücretlerin birlikte incelendiği $((k/kd)_{t-1}/(\ddot{u}/kd))$ değişkeninin katsayısı da anlamlı ve pozitif bulunmuştur.

Model 3 ücretlerin talep etkisini doğrudan görebilmek amacıyla büyüme üzerinde ücret değişkeninin ve kapasite kullanım oranlarının büyüme üzerine etkisini incelemektedir. Model 3'e göre ücret/katma değerdeki $(\ddot{u}/kd)_t$ artışların büyüme üzerinde pozitif etkileri vardır. Bu değişkenin katsayısı anlamlı ve pozitifdir. Bu sonuca göre bu dönemde ücret artışlarının büyümeyi artırıcı etkide bulunduğu görülmektedir. Ücret artışlarının büyüme üzerindeki pozitif Neo-Kaleckiye ücret-çekişli büyüme yaklaşımlarını doğrular nitelikte görünmektedir. Kapasite kullanım oranları açısından bakıldığında, teoride yer alan beklentilerin tersine kapasite kullanım artışı büyümeyi pozitif etkilediğine dair ampirik bulgulara rastlanmamıştır.

Kârların imalat sanayindeki büyüme üzerindeki etkilerinin negatif olması 1950-2001 yılları arasında imalat sanayindeki birikim ve büyüme rejimi kâr-çekişli olmaktan uzak olduğunu göstermektedir. Kârlardaki artışlar ücretlerdeki azalışları ifade ettiğinden, ücretteki düşüşlerin talep kısıcı etkisi nedeniyle, kârlardaki artışlar büyümeyi azaltıcı etkide bulunmuştur. Bir diğer deyişle ücretlerin efektif talebi artırıcı etkisi, ücretteki artışların kârlar üzerindeki maliyet etkisine ağır basmaktadır. Diğer yandan kârlar ile büyüme arasında negatif ilişkilerin ortaya çıkmasının kârların üretken yatırımlara gitmemesi nedeniyle de gerçekleştiği söylenebilir (Onaran ve Yentürk 2001:370, Onaran ve Stockhammer 2005:84)

Ücretlerdeki değişimlerin büyüme üzerindeki etkilerine bakıldığında ise ücretler ile büyüme arasında pozitif bir ilişki çıkmaktadır. Buna göre incelenen dönemler içinde ücret artışları büyümeye pozitif etkide bulunmaktadır. Diğer yandan bu sonuçlara göre Kâr/katma değer oranının bir önceki değerinin büyüme ile etkisi negatif olurken kâr ve ücretlerin birlikte incelendiği $((k/kd)_{t-1}/(\ddot{u}/kd))$ değişkeninin katsayısı anlamlı ve pozitif çıkmaktadır. Diğer bir deyişle kârlar tek başına büyüme üzerinde negatif etkide

bulunurken ücretlerle birlikte ele alındığında pozitif etkilerde bulunabilmektedir. Dolayısıyla kârlardaki artışlar ancak ücretlerdeki artışları telafi ettiğinde model içinde pozitif etkilerde bulunmaktadır. Ayrıca ücretlerin etkisini doğrudan görebilmek amacıyla tahmin edilen Model 3 de ücret değişkeninin katsayısı pozitiftir. Bu sonuç da Türkiye’de ücret çekişli bir yapının geçerli olduğunu destekler niteliktedir.

Bu bulguların ışığında denilebilir ki imalat sanayinde birikim ve büyüme açısından ücretlerin talep etkisinin ağır bastığı görülmekte ve tahmin sonuçları büyüme rejimi açısından ücret-çekişli büyüme yaklaşımını kanıtlar niteliktedir. Büyüme rejimleri açısından bakarsak modelin sonuçları yapılmış diğer ampirik çalışmalarla uyumlu gözükmektedir. Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalarda kârlardaki artışlar ile yatırım ve büyüme arasında anlamlı ilişkiler bulunamamış ve Türkiye ekonomisi açısından stagnasyonist ve ücret çekişli sonuçlar ortaya konmuştur.¹⁹Kapasite kullanım oranları açısından tahmin sonuçları incelendiğinde tüm modellerde kapasite kullanım oranının bir önceki dönemdeki değişimi imalat sanayi yatırımları ve büyümesi açısından negatif etkilerde bulunmaktadır. Kapasite kullanım oranlarında yaşanan artışlar atıl kapasitelerin kullanılması anlamında yatırımları büyümeyi bu dönemler içinde olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan kapasite kullanım ve oranları kârlarla birlikte büyüme üzerinde pozitif etkide bulunmaktadır.

Bu durum kârların kapasite kullanım oranlarındaki artışla güçlendirildiği durumda büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna göre kapasite kullanım oranlarındaki artışların talep ve kâr artışlarıyla birlikte görüldüğünde büyüme üzerinde pozitif etkilerde bulunmakta olduğu söylenebilir.

Ekonometrik Tahminin sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde uzun dönemde imalat sanayi birikim ve büyüme yapısında ücretlerin talep yaratıcı yönü ağır basmakta ve uzun dönemde ücret-çekişli, stagnasyonist bir büyüme yapısının geçerli olduğu görülmektedir. İmalat sanayi önemli bir sürükleyici sektör olarak düşünüldüğünde bu sonuçlar Türkiye ekonomisinin uzun dönemde ücret-çekişli olarak değerlendirilebileceğine dair kanıtlar sunmaktadır.

---

¹⁹ bkz.Onaran ve Yentürk(2001), Onaran ve Stockhammer(2005).

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Temel olarak ekonomide yaratılan gelirin sınıfsal bölüşümünün iktisadi büyüme üzerindeki etkileri üzerinde yoğunlaşan çalışma bu doğrultuda 1923-2005 yılları arasında fonksiyonel gelir payları ile Türkiye ekonomisinin büyüme yapısı arasındaki ilişkileri sorgulamaktadır.

Gelirin üretim faktörleri arasında dağılımının büyüme üzerinde önemli etkileri olduğunu savunan Neo-Kaleckiye çalışmaların bölüşüm gibi sosyal ve politik bir alanı büyüme ile ilişkilendirerek büyümeyi salt teknik boyutundan çıkardığı söylenebilir. Diğer yandan ücretlerin hem maliyet unsuru olma hem de talep unsuru olması açısından ücret artışlarıyla büyüme arasında pozitif veya negatif ilişkiler öngörmeleri hem de buna bağlı olarak da satgasyonist ve exhilarasyonist büyüme rejimleri tanımlamaları büyümeyi uzun dönemde ülkelerin bölüşüm biçimlerine bağlı olarak yapısal olarak da incelemeye olanak vermektedir.

Bu çerçevede Türkiye ekonomisine uzun dönemde baktığımızda belirli dönemler itibariyle bölüşüm açısından ücretler ve kârlar arasındaki ilişkiler ve bunların aldığı biçim, iktisadi yapı ve politika tercihlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kuruluş yılları olarak belirlediğimiz 1923-1929 yıllarında savaş sonrası atıl kapasitelerin varlığında yaşanan ciddi büyümenin tarım kesimi çalışanları ve ücretlilerdeki gelir iyileşmeleriyle birlikte gerçekleşmiştir. Buradan hareketle, bu dönem için Türkiye Ekonomisi açısından Post-Keynesyen ve Neo-Kaleckiye analizlerin benimsediği atıl kapasitelerin varlığında ücretliler lehinde yapılan gelir transferlerinin büyümeyi sağlayabileceği yaklaşımı geçerli gözükmektedir. Bu dönem, çok güçlü bulgular olmasa da ücretliler ve özellikle aşar vergisinin kaldırılması ile tarım kesimi çalışanları lehine yapılan gelir iyileştirmelerinin büyüme açısından olumlu etkilerinin olduğu yıllar olarak değerlendirilebilir.

Türkiye Ekonomisi açısından devlet eliyle sanayileşmenin ciddi olarak başladığı ve ekonomide sanayileşmeye doğru ciddi yapısal dönüşümün başladığı 1930-1960'lı yıllar ücretler açısından gerilemelerin yaşandığı yıllar olmuştur. Bu anlamda bu dönemde ücretlere bakışın esas olarak Neo-Kaleckiye yaklaşımlar bağlamında maliyet rolü üzerinden olduğu düşünülebilir. Sermaye birikimi sürecinde ücretlerin ve tarımda

çalışan kesimlerin gelirlerinin düşmesi kârların artması ve dolayısıyla tasarrufların devlet eliyle sanayileşmeye yönlendirilmesi bu yaklaşımı destekler nitelikte görünmektedir.

Planlama ve ithal ikameci politikaların hakim olduğu 1960-1980 döneminde Türkiye ekonomisinde iktisadi büyüme ve özellikle sanayi yapısının içeriğinin bölüşüm tarafından önemli ölçüde biçimlendirildiği söylenebilir. Dışarıdan ithal edilen malların ülke içinde üretilmesine dayanan iktisadi politika tercihleri bu dönemde ücretleri birer talep unsuru olarak görmektedir. Canlı bir iç talebin varlığına ihtiyaç duyan bu sistem içinde sanayi üretiminde yaşanan olumlu gelişmeler ve sağlanan iktisadi büyüme, ücretlerde yaşanan yükselmelerle birlikte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 1960-1980’li yıllar ücretlerin talep olma özelliğinin ön plana çıktığı yıllar olarak değerlendirilebilir.

İthal ikameci stratejinin, petrol fiyatlarındaki ani sıçramaların etkisindeki enflasyon ve ekonomik daralma sorunlarına çare olarak dışa dönük, temel olarak ihracata dayalı sanayileşmeye geçildiği 1980’li yıllar ile birlikte ücretler ve tarımda çalışan kesimler açısından gelirlerin daraldığı yıllar olarak nitelenebilir. 1960’lı yılların sonunda ücretlerdeki büyük yükselişlerinde bu dönemde tekrar ücretlerin maliyet rolünün ön plana çıkmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu dönem büyümedeki olumlu gelişmelerin ücretlerdeki düşüşlerle beraber gerçekleştiği görülmektedir.

Finansal sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte Türkiye Ekonomisinde büyüme çalkantılı bir sürece girmiştir. Bu dönemle birlikte üç büyük krizin uzun dönem büyüme potansiyeline olumsuz etkilerde bulunduğu söylenebilir. Bu anlamda Neo-Kaleckiyan çerçevede ücretlerin yapısına bakıldığında 1980’li yıllardaki düşüş eğiliminin ve ücretlerin bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmesinin devam ettiği söylenebilir.

Türkiye Ekonomisi’nin uzun dönem bölüşüm ve büyüme ilişkilerini incelemeyi hedefleyen çalışmamızda belirli dönemler halinde incelediğimiz büyüme ve bölüşüm analizlerini tamamlamak üzere bir ampirik çalışma da yer almaktadır. Bu bölüm 1950-2001 yılında bölüşüm ve büyüme arasındaki ilişkileri Neo-Kaleckiyan çerçevede test eden ekonometrik bir çalışmayı içermektedir.

Neo-Kaleckiyen büyüme modelleri ücretlerin efektif talep açısından ikili rolü üzerinde durarak, ücretlerin maliyet ve talep etkilerinin ağırlığına göre büyüme yapısının kâr-çekişli ya da ücret çekişli olacağını öngörmektedirler. Birincisinde büyümede ücretlerin maliyet etkisi ağır basmakta iken ikinci durumda ücretlerin talep etkisi ağır basmakta ücret artışlarıyla büyüme arasında pozitif ilişki olabilmektedir.

Bu yaklaşımla Onaran ve Yentürk(2001)'in Bhaduri ve Marglin(1990)'ın yaptığı analizlere dayanarak oluşturduğu model çerçevesinde bölüşüm ve büyüme ilişkilerini tahmin ettiğimiz çalışmamızda, diğer ampirik çalışmalarla da uyumlu bir şekilde büyüme açısından ücret çekişli sonuçlara varılmıştır. Bu bağlamda 1950-2001 yılları arasında imalat sanayinde kârlardaki değişimler ile imalat sanayinde yaşanan büyüme arasında negatif, ücretlerdeki değişimlerle büyüme arasında pozitif ilişki ortaya çıkmıştır. Ücretlerin büyüme üzerindeki etkilerini doğrudan ve dolaylı olarak iki şekilde incelediğimiz modelin sonuçlarına göre, kâr artışlarının büyüme üzerinde negatif, ücretlerdeki değişimlerin ise pozitif etkilerinin olduğuna dair bulgular ortaya çıkmaktadır. Ekonometrik çalışmadan çıkan bir diğer sonuç ise kapasite kullanım oranlarındaki artışların teoride yer alan beklentilerin tersine büyümeyi azaltıcı etkilerde bulunmasıdır. 1950-2001 yılları arasında kapasite kullanım oranlarındaki artışlar yatırımları azaltıcı etkide bulunmaktadır. Diğer yandan kapasite kullanım oranları ancak kârlarla birlikte büyüme üzerinde pozitif etkilerde bulunmaktadır.

İmalat Sanayi için 1950-2001 yıllarını kapsayan ekonometrik modelin sonuçları, Türkiye Ekonomisinin uzun dönemli bölüşüm ve büyüme yapısı ile ilgili yapılan diğer analizler ile birlikte düşünüldüğünde ve imalat sanayinin önemli bir sürükleyici sektör olması da göz önüne alındığında; Türkiye ekonomisinde uzun dönemde stagnasyonist bir büyüme rejiminin geçerli olduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Y. *Sermaye, Bölüşüm Büyüme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, no:400, Ankara, 1977.
- ARESTİS, Philip., "Post Keynesyen Economics:Towards Coherence.", *Cambridge Journal of Economics*, 20, 1996:11-135.
- ARESTİS. P., S.P. DUNN ve M.SAWYER, "On the Coherence of Post-Kyenesian Economics: A Comment on Walters and Young.", *Scottish Journal of Political Economy*, vol.46, no:3, August, 1999a:339-345.
- ARESTİS. P., S.P. DUNN ve M.SAWYER, "Post Keynesian Economics and its critics", *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol.21, No.4, Summer, 1999b:527-549.
- ASİMOKOPULOS, A., "A Kaleckien Theory of Income Distribution", *The Candian Journalof Economics/Revue canadienne d'Economique*, Vol.8, No.3, August, 1975:313-337.
- ATAMTÜRK, Burak., (2003), "Finansal Liberalizasyonun Etkileri", *İktisat Dergisi*, s 438 , 2003:(42-47).
- BARAN P. ve and SWEEZY P.N., *Monopoly Capital*, Newyork:Monthly Review Press, 1966.
- BARBOSO-FİLHO, N.H. ve L. TAYLOR, "Distributive and Demand Cycles in the U:S Economy:A structuralist Goodwin Model.", *CEPA Working Papers*, 2003-3, June, 2002.
- BHADURİ A. Ve S. MARGLİN, "Unemployment And The Real Wage: The Economic Basis For Contesting Political Ideologies." *Cambridge Journal of Economics*, 14,1 990:375-393.
- BLECKER A., Robert, "International Competition, Income Distribution and Economic Growth.", *Cambridge Journal of Economics*, 13, 1989:395-412.

- BODDY R. ve CROTTY J.,"Class, Conflict And Macropolicy, the Political Business Cycle", *Review of Radical Political Economics*, vol.7, 1975.
- BORATAV, K., Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002), Ankara:İmge Yayınları, 2004.
- CHICK., Victoria," Is There A Case For Post Keynesian Economics", *Scottish Journal of Political Economy*,Vol.42, No.1, February,1995:20-36
- DUTT A. Krishna, "Stagnation, Income Distribution and Monopoly Power.", *Cambridge Journal of Economics*, 8, 1984:25-40.
- EICHNER A.S VE J.A. KREGEL.,"An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics", *Journal of Economic Littrature*, Vol.13, no.4, December, 1975:1293-1314
- GIBBS, Darren. "Potential Output: Concepts and Measurement" *Labour Market Bulletin*, 1, 1995:72-115.
- HARCOURT, G. VE O.F.HAMOUDA, "Post Keynesianism From Criticism To Coherence?" *Bulletin of Economic Research*, 40, 1988:1-33.
- HARROD, R.F."An Essay In Dynamic Theory", *The Economic Journal*, Vol.49, No:193, Mar. , 1939:14-33.
- HUNT, E.K. *İktisadi düşünce Tarihi*, (Cev. Müfit Günay), Ankara:Dost Kitabevi, 2005
- KALDOR, Nicholas., "Alternative Theories of Distribution." , *The Review of Economic Studies*, Vol:23, no:2, 1955-1956:83-100.
- KALDOR. Nicholas., " A Model of Economic Growth." , *The Economic Journal*, Vol. 67, No.268, December, 1957:591-624.
- KALECKİ, Michal., "A theory of Bussines Cycle", *The Review of Economic Studies*, Vol.4, Feb., 1937:77-97.
- KALECKİ, Michal., "Trend And Bussines Cycles Reconsidered.", *The Economic Journal*, Vol.78, No.310, June, 1968:263-276.

- KALECKI, Michal., "A Macrodynamic Theory Of Business Cycle", *Econometrica*, Vol.3., no.3, June, 1935:327-344.
- KALECKI, Michal., "Class, Struggle And The Distribution Of National Income", *Kyklos*, 24, 1970:1-8.
- KREGEL, J. *Rate of Profit, Distribution and Growth:Two Views*, Alidine.Atherton, Inc. Chicago, 1971.
- KURZ,Heinz D. ve N.Salvadori, "Theories of Economic Growth-Old and New, *Old and New Growth Theories: An Assesment*, 5-7 November, Pisa(İtaly),2001. <http://growthconf.ec.unipi.it/papers/Kurz.pdf>
- LUSTIG N., "Underconsumption in Latin American Thought::Some Considerations.", *Review of Political Economics*, vol.12, 1980.
- ONARAN Ö. ve N.YENTÜRK, "Do Low Wages Stimulate Investment? An Analysis Of The Relationship Between Distribution and Investment in Turkish Private Manufacturing Industry.", *International Review of Applied Economics*, Vol.15, No:4; 2001:359-374.
- ONARAN, Ö. ve E. STOCKHAMMER, " The Effect Of Distribution On Accumulation, Capacity Utilization and Employment Testing the Wage-Led Hypothesis for Turkey." *İstanbul University Faculty of Management Discussion Papers in Management Engineering*, 01/1, January, 2001:1-34.
- ONARAN, Ö. ve E. STOCKHAMMER., "Two Different Export-Oriented Growth Starategies Accumulation and Distribution In Turkey and South Korea." *Emerging Markets and Trade*, Vol.41, No.1, January-February, 2005:65-89.
- ÖZEL, Hüseyin. " Bir Zenginlik Teorisi Olarak Klasik İktisadi Analizin Yöntemi.", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, vol:12, no:4, Kasım, 2002:146-171.
- ÖZEL, Hüseyin. "Michal Kalecki ve Klasik-Marksist İktisadi Analiz." *H.Ü.İ.İ.B.F Dergisi*, Vol.22, No.1, Haziran, 2004:1-22.

- PARDO-BELTRÁN, Pardo. "Effects Of Income Distribution On Growth." , *CEPA Working Papers*, 2002-16, November,2002.
- PASINETI, L.L."Rate Of Profit and Income Distribution In Relation To The Rate of Economic Growth", *Review of Economic Studies*, 29, 1962:267-279
- ROBINSON J. "Theory Of Income Distribution" *Collected Economic Papers*, vol.II, 1960(der. MALCOLM C.S., *Post Keynesian Economics*, Basil Blackwell), 145-181.
- ROBINSON, J., "What Are Question?", *Journal of Economic Literature*, vol.15, No.4, December, 1977:1918-1339
- ROBINSON, J., *The Accumulation of Capital*, London:Mcmillan, 1956.
- SAWYER M.C., *The Economics of Michal Kalecki*, New York, M.E. Sharpe Inc.1985.
- SETTERFIELD M. "Neokaleckian Growth Dynamics And The State Of Long-Run Expectations: Wage Versus Profit Led Growth Reconsidered" *Old and New Growth Theories: An Assesment*, 5-7 November, Pisa(İtaly), 2001:1-23. <http://growthconf.ec.unipi.it/papers/Setterfield.pdf>
- STEİNDL, J., *Maturity and Stagnation in American Capitalism*, Oxford:Blacwel, 1952.
- STOCKHAMMER E. ve ONARAN Ö., "Post Keynesian Model For Analysing The Relationship Between Distribution and Growth", *Old and New Growth Theories: AnAssesment*,5-7November,Pisa(İtaly),2001:1-29. <http://growthconf.ec.unipi.it/papers/Stockhammer.pdf>
- STOCKHAMMER E., Ö. ONARAN ve S. EDERER, "Functional Income Distribution and Aggragate demand in the Euro-area.", *Vienna University& B.A Department of Economic Working Paper Series*, No.102, February, 2007. <http://epub.wu-wien.ac.at>
- STOCKHAMMER S. ve Ö. ONARAN., "Accumulation, Distribution and Employment: A Structural VAR Approach to a Kaleckian Macro Model.", *Structural Change and Economic Dynamic*, 15, 2004:421-447.

- SWEEZY, P., *Kapitalist Gelişme Teorisi*, (Cev. Doç.Dr. Gülsüm Akalın), İstanbul:Kalkedon Yayınları Kitabevi, 2007.
- TANYERİ, İbrahim, “David Ricardo’nun İktisadi Analizi Üzerine”, *HÜİİBF Dergisi* 18(2), 2000:1-15.
- TAYLOR, Lance, “ A Stagnationist Model of Economic Growth”, *Cambridge Journal of Economics*, 9, 1985:383-403.
- TAYLOR, Lance., “Real and Money Wages, Output and Inflation in the Semi-Industrialized World”, *Economica*, 57, 1990:329-53.
- YELDAN, E. *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul:İletişim Yayınları, 2004.
- YENTÜRK, N. ve Y. KEPENEK, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul:Remzi Yayınevi, 2004.
- YOU, J. ve D.A. AMİTAVA., “Government Debt, Income Distribution And Growth.”, *Cambridge Journal of Economics*, 70, 1996:335-351.
- İstatistik Göstergeler, 1923-2006, TÜİK, 2007 www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf
- <http://www.tuik.gov.tr/sanayidagitimapp/istihdamucret.zul>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hüseyin Taylan EĞEN

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 1983

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi İktisat Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Devlet İstatistik Enstitüsü (2003)

Garanti Bankası (2003)

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Araştırma,

Planlama ve Koordinasyon Dairesi (2005)

Hacettepe Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü-

Araştırma Görevlisi, 2006-....

İletişim

E-Posta Adresi : tegen@hacettepe.edu.tr

taylanegen@yahoo.com

Tarih

:11.06.2008